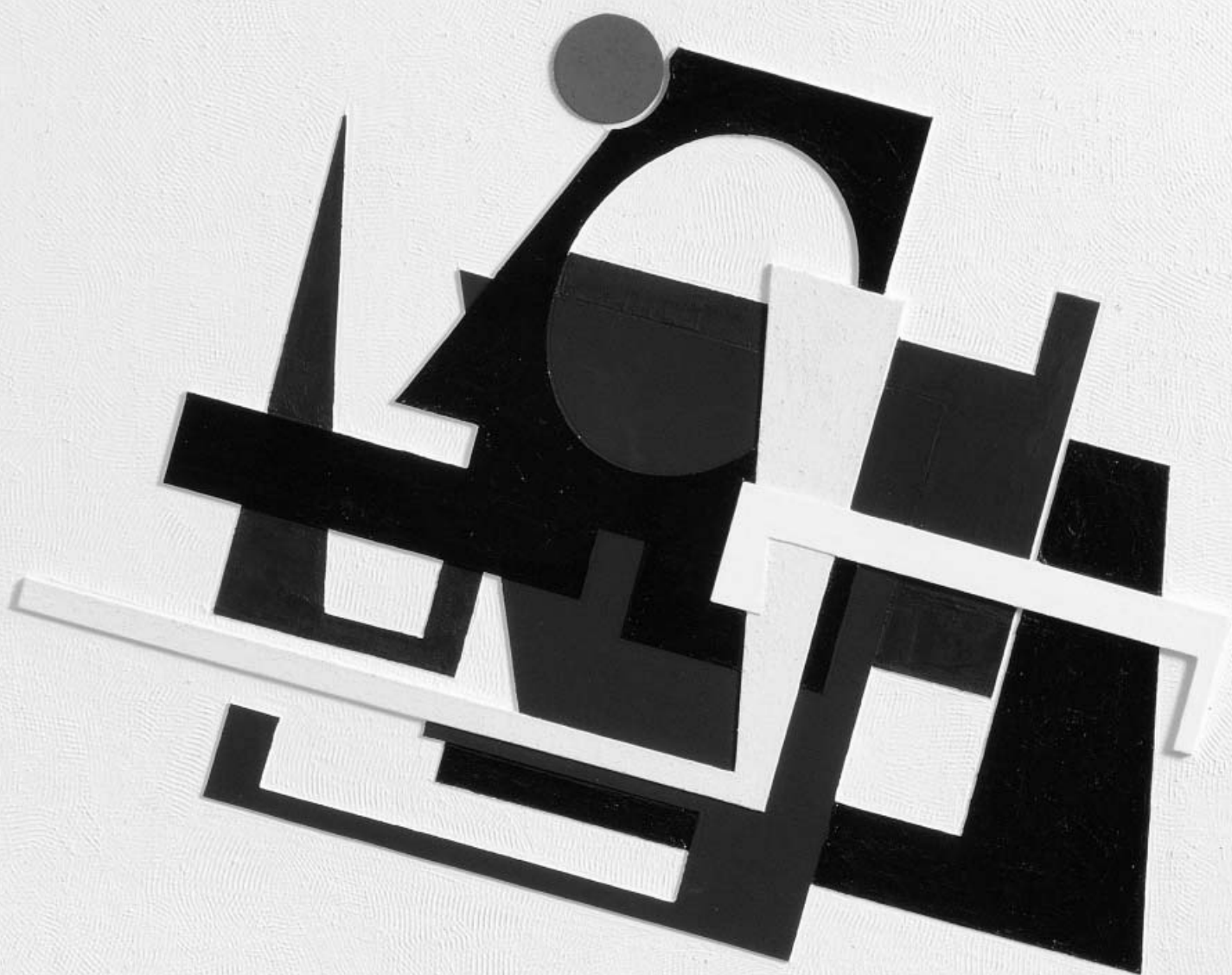

MŰHELY

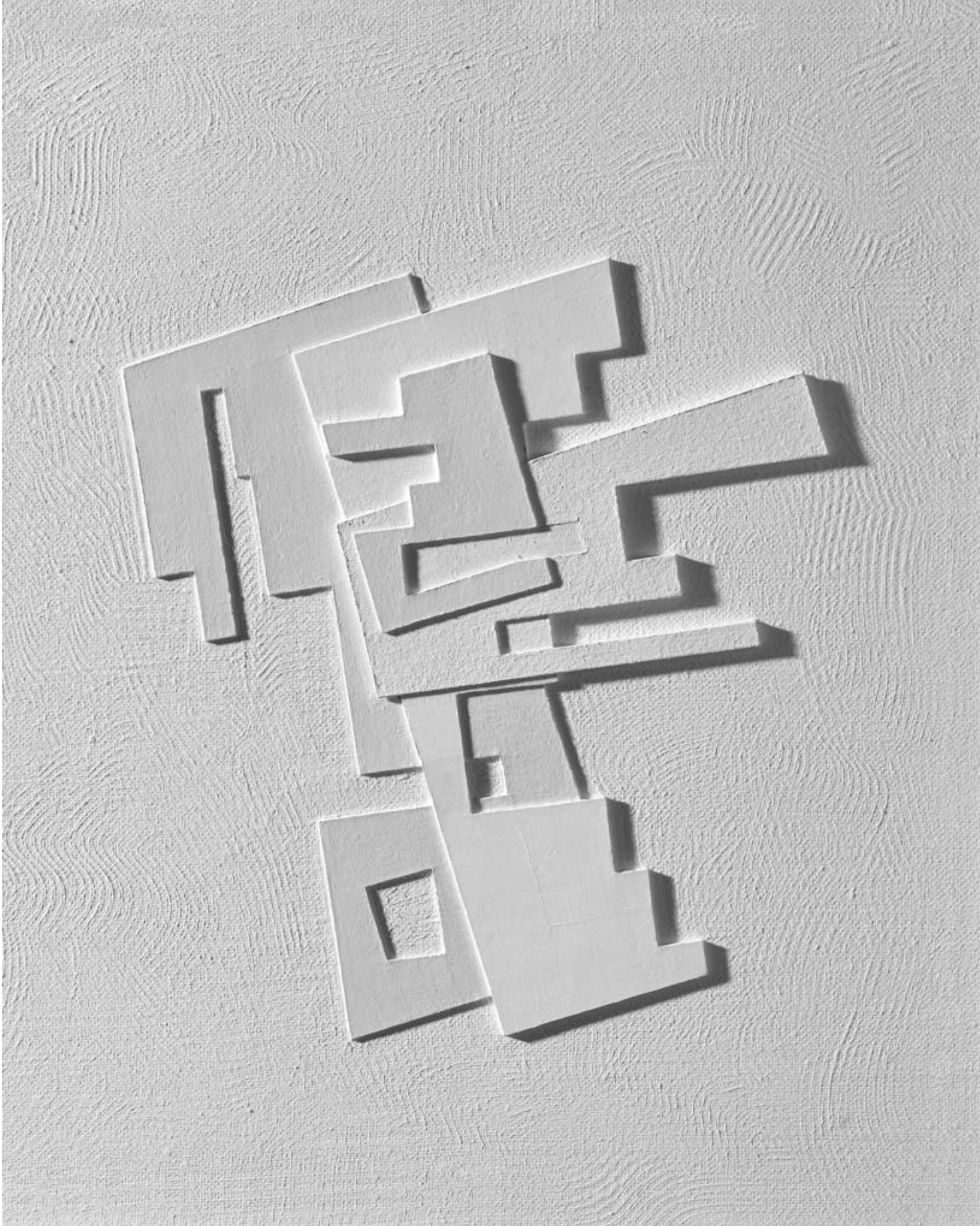

Su-la-ce: Feljegyzések Lin-csiről – Közreadja Sári László • Mirko Kovač: Nem érdeklik meg Andrićot • *A 90 éves Hárs Ernő köszöntése*; Baán Tibor: „Szeptember tenyerén” • *In memoriam Deák László*; Baán Tibor, Bíró József, Győri László, Jász Attila, Kalász Orsolya, Kecskeméti Kálmán, Kemsei István, Pátkai Tivadar és Zsille Gábor versei, emlékezései; Deák László: Repkény • Ágoston Csilla, Botos Ferenc, Józsa Emő, Kántor Péter,

2010

5

Karáth Anita, Meliorisz Béla, Nagypál István, Oláh András és Tábor Ádám versei • Mohai V. Lajos és Szentirmai Mária prózája • Bálint Péter: A hallgatás és felelősségvállalás természetéről a népmesében • Biczó Gábor: A sors és az idő értelmezése a „Halál” témáját tárgyaló népmesékben • Képek: Matzon Ákos művei, Kecskeméti Kálmán és Villányi Dániel fotói

Tartalom

SU-LA-CE:	Feljegyzések Lin-csiről – Közreadja Sári László	3
-----------	---	---

„Az ész klapanciái hamisan zengenek, dilettáns művek. A meztelen szív jobb költő nekem.”

MIRKO KOVAČ:	Nem érdemlik meg Andrićot – Borbély János István fordítása	5
--------------	--	---

„Élni akart, fáradtságosan, önnön meghasonlásaival, önkínzásaival vesződve örökösen, annak tudatában, hogy ez vezet a lélek gazdagodásához.”

BAÁN TIBOR:	A 90 éves Hárs Ernő köszöntése „Szeptember tenyerén”	7
-------------	---	---

„Hárs Ernő az érzelem és a ráció finom kiegyensúlyozásával egy a maga nemében páratlan, a nihil és a reménytelenség örvényeivel szemben minden ízében életpárti költészetet, sokágú életművet alkotott...”

In memoriam Deák László

DEÁK LÁSZLÓ:	Jókor jött, máig tart	9
DEÁK LÁSZLÓ:	Repkény	10
KECSKEMÉTI KÁLMÁN:	Ha újra kezdhethném, újra kezdődne	16
PÁTKAI TIVADAR:	Képzelt telefonbeszélgetés	18
KALÁSZ ORSOLYA:	Az érző szíve	19
BAÁN TIBOR:	Meghatározhatatlan	20
	Nyomkereső	20
BÍRÓ JÓZSEF:	Siegho	21
ZSILLE GÁBOR:	Deák Laci készülődik	21
KEMSEI ISTVÁN:	Száraz szem	23
JÁSZ ATTILA:	Ilyen	24
	felejtőfüvek illata. Basó Deáklaci sírján ücsörög	25
GYŐRI LÁSZLÓ:	Expressis verbis – Deák László emlékezetére	27

„Olyan vak voltam sokáig, hogy csak számon tartottam, de elmentem mellette. Csak tudtam, hogy jó költő, olvastam is, többet kellett volna. Persze, a dolog úgy áll, hogy aki velünk él, nagyjából egyidős velünk, azt elsősorban embernek, járókelőnek, egy asztalnál ülőnek tekintjük, eszünkbe sem jut a nagyság, a nagyságot csak a jóval előtűnk menőknek tartjuk fenn, ami azonban valószínűleg természetes, sőt mi több, szép dolog. Most, hogy a memóriánkba tért, ideje nemcsak számon tartani, hanem számot is vetni vele, ideje az örök irodalomba juttatni.”

KÁNTOR PÉTER:	Tárlatvezetésen	29
MELIORISZ BÉLA:	Mennek sietve	30
	Könnyű	30
	Vagy bolyongani	30
NAGYPÁL ISTVÁN:	Uszály strand	31
	Egyetlen billentyű	31
	Vártam a nyarat	31

JÓZSA EMŐ:	Szerelmem	32
	Télhaikuk	32
	A barátom szerelmes	32
ÁGOSTON CSILLA:	Lenyomat	33
	Csillaghullás	33
KARÁTH ANITA:	Ars amatoria	34
	Az utolsó sugárút	34
	Grand Hotel de la Mer	35
	Paneljazz	35
BOTOS FERENC:	Haikuk	36
OLÁH ANDRÁS:	sebhelyek	37
	leltár	37
	árulás	38
	hontalan	38
	bizalom	38
TÁBOR ÁDÁM:	Perzselés	39
	Oltvány	39

MOHAI V. LAJOS:	Korai bánat	40
SZENTIRMAI MÁRIA:	A fekete kabátos nő	44

BÁLINT PÉTER:	A hallgatás és felelősségvállalás természetéről a népmesében	46
---------------	--	----

„Jákob újbóli próbálkozása alkalmával a királylány bár felismeri Jákobot a hangjáról, beszédéről, mégis látni akarja, kifejezetten az arcát akarja látni, abban is a rendíthetetlen elszántságot, a felelősségvállalás őszinteségét: a szeretetet.”

BICZÓ GÁBOR:	A sors és az idő értelmezése a „Halál” témáját tárgyaló népmesékben	58
--------------	---	----

„... az élő mesemondó közösségek funkciójuk szerint nem csupán a szórakoztatás profán intézményei, hanem a lokális életvilág egészét megragadó és értelmező szellemi tevékenység színterei.”

WEHNER TIBOR:	Logika, véletlen – logikus véletlen	65
---------------	---	----

JUHÁSZ ATTILA:	Tansegédlet – avagy „könnyedén, mint az olyan, aki tudja” (Kántor Péter: Megtanulni élni – versek 1976–2009)	67
HORVÁTH IMRE:	„folyjon csak alattunk a sötét idő” (Tábor Ádám: A hurrikán háza)	69
LENGYEL ANDRÁS:	Világok határán (Füzi László „ikerkönyvé”-ről)	70
BAÁN TIBOR:	Önmeghatározás (Szakács Eszter: Vízre írt)	72
KOVÁCS KRISZTINA:	A víz íze (Mészáros Urbán Szabó Gábor: Nemmozgó).....	74
SALLAI ZOLTÁN:	„Újra)alkotni” (Nő, tükör, írás. Értelmezések a 20. század első felének női irodalmáról. Szerkesztette Varga Virág, Zsávolya Zoltán)	75
RADVÁNSZKY ANIKÓ:	Fogarassy Miklós: „Még nem kelt fel a nap”. (Mészöly Miklós <i>Elégiája</i>)	77

KÉPEK: MATZON ÁKOS művei
KECSKEMÉTI KÁLMÁN fotói (13., 17., 19., 21., 23. oldal)
VILLÁNYI DÁNIEL fotói (9., 24., 26., 28. oldal)

Feljegyzések Lin-csiről

Közreadja Sári László

A szerző előbeszéde

Tiszteletteljes hódolat az olvasónak, aki kezében tartja feljegyzéseimet, melyeket mesterem, Lin-csi apát tanításáról készítettem egykor.

Én, Su-la-ce szerzetes felidéztem már nektek az apát reggeli beszélgetéseit, melyeknek Huo-to folyó parti kolostorában voltam figyelmes résztvevője; elmeséltem nektek ifjúkori vándorlásainak eseményeit; most pedig kisebb feljegyzéseimet nyújtom át Lin-csi bölcséleti felismeréseiről és következtetéseiről, melyek tanítása alapjait képezik.

Réges régi feljegyzések ezek, melyek a novíciusi éveimet közvetlenül követő időkben készültek, és amelyeket sohasem volt szándékom elétek tární. Minden írásjegyet a magam okulására rajzoltam meg ecsetemmel, és nem törekedtem sem pontos, sem irodalmi fogalmazásra. Ezt akkor sem tettem volna, ha egyenesen nektek szánom a *Feljegyzéseket*. Nem kedvelem az irodalmi nyelv cifraságait, és nem kedvellek benneteket sem. Ráadásul az udvariasság sem kenyerem. Nem lett volna hát miért törnöm magam.

Éppen ezért könnyen megtörténhet, hogy nem mindig értitek jól a Feljegyzések szavait. A nekem már ismerős Lin-csi-gondolatok nektek talán olykor homályosak, kibontatlanok. De ne aggódjatok! Éppen Lin-csitol tudhatjátok, hogy a nyelvi öltözet *mindig* csak rongyos-foltos ruhája a szellem alkotta műnek. Hogy pontosabban értsétek mesterem és szerény tanítványa mondatait, itt-ott majd használnotok kell a fejeteket. Nem árt meg, ne féljete! És megéri. Egy kis munkáért cserébe azonnal felemelő élményeket kaptok. Lin-csi sohasem szűkmarkú, szellemi kincseiből bőven oszt mindenkinék: akár érdemes rá, akár érdemtelen.

Ne fékezétek hát magatokat! Ahogy mi, szerzetesek sem csillapítottuk szomjunkt, amikor mesterünk szavait ittuk egykor, híres-neves kolostorában, odafent északon, a Huo-to folyó partján.

1.

– Hívek! Mindent, amit tudásnak vélték elmétek sötét zugaiban, gereblyézzétek össze, s dobjátok a legbűzlőbb trágyadombra.

Iszkoljon belőletek a tudás, mely hamis kép, bárgyú képzelgés, melyet a gonosz lopott belétek, hogy elcsalja földi és égi üdvösségetek. Az elme a Poklok Sötét Hatalmasságainak szolgálja. Takarítsátok hát ki a szellem szobáit, száműzzétek az ész klapanciáit!

Ám mindörökké áldjátok meztelen szívetek... és visszakapjátok az életet.

Így szólt egykor Lin-csi apát, kolostorában, a Huo-to folyó partján, s én, Su-la-ce szerzetes, ifjú tanítvány, följegyeztem ezt. Majd cellám homályában, mielőtt mély, éji álomba merültem, hozzáfűztem kommentáromat.

Kommentár: „Áldjátok meztelen szívetek!” A szív józanabb talán, mint az elme? Járatos túlvilági tájakra? Nincs tudásunk erről. Elme teremtette világ, elme teremtette szereplőkkel. Ebben élünk. Kérem vissza az életet. Hová forduljak? Kit szólítsak?

Az ész klapanciái hamisan zengenek, dilettáns művek. A meztelen szív jobb költő nekem. Ez az én következtetésem.

2.

Lin-csi apát mérges szidalmait hallván – melyekkel a gonosz hatalmak teremtette elmét ostromozta –, a szerzetesek egy nap suttogni kezdtek, hogy a Mester öntelt, fölényes. – Mit képzél magáról?! – kérdezzétek egymástól.

– Nem képzél semmit! – szólt rájuk szigorúan Jang-san, egy idősebb szerzetes.

*– Hegyek és völgyek,
mérhetetlenek.
De nem szeretted őket.
Magadat lesed,
ki közöttük lépked,
szabadon járhat, kelhet –*

tette még hozzá gúnyosan, majd sarkon fordult, és otthagya őket.

Ez történt egyszer Lin-csi apát kolostorában, a Huo-to folyó partján, s én, Su-la-ce szerzetes, ifjú tanítvány, följegyeztem a történeteket. Aztán cellám homályában, mielőtt mély, éji álomba merültem, hozzáfűztem kommentáromat.

Kommentár: „Hegyek és völgyek, mérhetetlenek.” Akár mesterem tündöklő szelleme. Jó sütkérezni a fényében, ahogy a mérhetetlen tájban szabadon járni, kelni.

Hogyan lehetne e tájban fölényes a hegy? A nagyság a természete. Hogyan lehetne öntelt a Mester? A nagyság a természete. Csak a kis ember lehet öntelt. Magára figyel, csak magát lesi a mérhetetlen tájban. Ő a legfontosabb szereplője. És csak magát szereti.

Mesterem azonban még a szalmakutyákkal is törődik, bár nem igazán kedveli őket. Én sem.

– Kár, hogy nem segíthetünk rajtuk. A szalmakutyák hülyék maradnak, amíg csak világ a világ – sóhajtott egyszer fájdalmasan.

Szép lenne mindig együttérzéssel tekinteni gyengébb társainkra. Még ha önteltek, kellemetlenek is. Ez az én következtetésem. Lin-csit nem kérdezem, nehogy fejemhez vágja elméledő zsámolyát.

3.

– *Vannak, ugye, az okos okosok és az okos ostobák. Mind azt hiszik, hogy értük van az egész világ. Egy úton járnak és a céljuk is egy. Az anyagban találni meg a végső válaszokat. Az életen kívül keresik az életet. Ám ott csak a halált találják. Ezért szoronganak. S hogy ne uralkodjon el rajtuk a rettenet, ők akarnak úrrá lenni mindenek felett. De nem lehet. Az anyag – bár engedelmes, de – véges. S a végeesség nem ad választ semmire. Majd, ha átfűrjék magukat a sötét anyagon, Odaát ismét megtalálják a végtelent, fellelik az életet. S a szűk végeességben többé nem szorongatja őket a félelem.*

Ám addig még tízezerszer milliárd év múlik el, s a bolygón már nem lesznek ilyen otrombák a lények.

Így szólt egyszer Lin-csi apát, kolostorában, a Huo-to folyó partján, s én, Su-la-ce szerzetes, ifjú tanítvány, följegyeztem ezt.

Aztán cellám homályában, mielőtt mély, éji álomba merültem, hozzáfűztem kommentáromat.

Kommentár: „Ha átfűrjék magukat a sötét anyagon, Odaát ismét megtalálják a végtelent, fellelik az életet.” Odaát? Hol van az? A mesék Boldogságországá az Odaát?

– Az Odaát is itt van. Csak emberi szemmel *semmi* nem látszik belőle – mondta egyszer Lin-csi apát. Én elhiszem. Az emberi szem az anyagra figyel, az elme a részeit fürkészi. Sem a látás, sem az értelem nem terjed tovább. Rejtve marad az ember előtt a másik világ. Talán épp Boldogságország. Túl az anyagon, az Északi Szél túlsó oldalán.

4.

– *Mester! Évek óta hallgatjuk tanításodat az elme hamis látomásairól, kártékony munkájáról. Mi okod ily nagyon haragudni rá? Pokolra kívánni az ember lényegét, az elmét... – kérdezték egy nap félénken a szerzetesek Lin-csit, kolostorában a Huo-to folyó partján. Nem volt bátorságuk kétségbe vonni a Mester tanítását, bár ő maga gyakran kérte ezt. Az ész nyomorúsága azonban Lin-csi érzékeny pontja volt. Gyorsan elvesztette a türelmét, ha a szerzetesek helytelenül vetették föl a kérdést, s egyenesen dühbe jött, amikor téves következtetésre jutottak.*

– *Hívek! A legkomolyabb okom rá, hogy pokolra kívánjam az elmét, az „emberi lényeket”, korlátlan hatalma az ember felett. Az elme kényszerítette rá e tétova teremtményt, hogy az anyagban keressen célt és értelmet. Ettől fogva lett áldozata és rabja az elmének. Soha többé nem szabadulhat. Örök sorsa marad a küzdés, az anyagból teremtés kényszere: birkózás a sárral.*

Eközben szem elől téveszti valódi lényegét, a végtelent, az Eget. Ám ezen a tájon már járatlan, nem ismeri az ide vezető utat. Marad az anyag. Leszegett fejjel, elgyötörten megteremteni a végesből a végtelent. Az elme gögje állította ilyen képtelen feladat elé az embert. Az elme tette örökre és vigasztalanul boldogtalanná –felelő szerzeteseinek Lin-csi apát, s szavait halálos csend követte.

Ez történt egykor Lin-csi Hou-to folyó parti kolostorában. Én, Su-la-ce szerzetes, ifjú tanítvány, azonnal följegyeztem a történeteket. Majd cellám homályában, mielőtt mély, éji álomba merültem, hozzáfűztem kommentáromat.

Kommentár: „A végesből a végtelent.” Célt tévesztett egykor az elme. De azóta sem enged. Sárból és porból építi az Eget, mely az utolsó nap tökéletlen teremtőjére szakad.

Állítsátok meg az elme örült garázdalkodását, fékezzétek meg, mielőtt műve elpusztít benneteket! Értsétek meg: az égi birodalmak nem mérnöki művek. Olyan finom szerkezetek, melyek bárhol a földi világban is feltűnhetnek, mégsem egészen valóságosak. Ugyanakkor nem is elérhetetlenek. Kissé mintha tünékenyek lennének...

Nem érdemlik meg Andrić-ot

Andrićről, a vele való egynemely találkozásáról írt egy belgrádi, nagy műveltségű irodalomtörténész barátom. Levelének egyik bekezdésében, amely e szöveg megírására készített, szelíden megdorgál, mert hogy a *Feral*¹ nem régi (2002. március 23-i) számában „elhamarkodottan és óvatlanul” felrótam valamit a nagy írónak. Azok, akik mostanában „bárgyúságokat mondva elmarasztalják Andrić-ot, igencsak felületesen ítélkeznek, mert kevesen dicsekedhetnek vele, hogy kulcsuk volt az illető személy lezárt szentélyéhez” – írja. A barátom azonban, nemcsak kedvessége és intelligenciája révén, hanem őszinteségével is, már rég elnyerte Andrić rokonszenvét, s a hírneves író ilyenképpen kítűnő beszélgetőtársat talált a nála sokkal fiatalabb irodalmárban, azon ritkaságszámba menő kevesek között, akikkel képes volt vitába bocsátkozni, vagy akik előtt „éppen csak résnyire kinyitotta mélységes szellemisége ajtait”. Nemrégiben érkezett terjedelmes és nekem kedves levelében a barátom oda vélekedik, hogy Andrić különleges példány volt „ebben a mi balkáni állatkertünkben”, mindig egy lépéssel előtte járt a többieknek, kiépített védelmi rendszere volt a kispolgári faragatlanság meg általában a belgrádi császinak² az ő legkevésbé sem egyszerű személyisége ellen elkövetett támadásaival szemben, mert a bölcs öregúr egyszer megírta, az emberek megbocsátának vétkeiket (ha valaha is vétkezett), „csak ha tudnák, milyen nehezemre esett nekem élni”. Ilyen világban, ilyen emberek között élni nemhogy egyszerűen nehéz, hanem átok is, amiből ez a bölcs a lehető legtöbbet facsarta ki.

Úgy tűnik, barátom levele nem olyan szándékkal íródott, hogy válaszoljak is rá, vagy hogy bármiféle szöveg megírására indítson, hanem minden bizonnyal azt akarta, hogy dokumentumként a kezemben maradjon néhány, vázlatosan papírra vetett megállapítása erről az „irodalmi monachusról”, aki – mint Andrić maga írja – Belgrádot választotta „önnön börtönének”, s ott élt „az élet kívül-állójaként”. Az olvasó, meglehet, elcsodálkozik, hogy nem nevezem meg a levélíró, azért nem, mert amint Ivo Andrić-al foglalkozik valaki, azonnal ismert közszereplővé válik. Én azonban azt tartom, hogy bár a magánlevél szent és sérthetetlen, a tartalma mégis gondolatokat ébreszt, hozzásegíthet, hogy rendet rakjunk kétségeink között, eloszlassuk kételyeinket. Egyik-másik írásomat vagy nyilatkozatomat a barátom úgy értelmezte, hogy gyávaságot tulajdonítok Andrić-nak. Továbbá, mivel a fejbőlintő evet-effendiről szóló anekdotát idéztem Andrić írásából, annak a török udvaroncna a történetét, akinek más dolga sem volt, mint hogy bólogasson, helyeslje a szultán minden szavát, azzal olyan helyzetbe hoztam az író személyét, amely „rosszindulatú képzetársításokat ébreszt, amihez általában olyanok folyamodnak, akik életrajzokat, történelmet hamisítanak, sőt magát az irodalmat is meghamisítják”.

Amint megérkezett e baráti levél, irattáramból előkerestem azt a szöveget, melyben tényleg röppentettem egy pár nyílvevesszőt Andrić címére. Az evet-effendi történetét pedig azért szőttem bele, hogy annak tanulságait az írónak az a többsége is levonhassa magának, amely kényelmesen elterpeszkedve, fenntartás nélkül bólogatott, helyeselte egész sor mindenféle uralkodó és diktátor tetteit, eljárásait a megannyi közös átoksújtottság, „a történelem félelmetes menetelése” közepette, miként Andrić írta a fiatalkori *Nyugtalanágokban*. Lehetséges, hogy éppen az evet-effendiről szóló történet szerzője a legkevésbé vétke, mert – mint a barátom állítja levelében –, „a fiatal években lázadó Andrić sohasem volt Isten tudja mekkora nagy hős, fejbőlintó János azonban biztosan nem volt, de hát a hősiesség fogalma különben is vitatható és gyakran elferdített is ebben a mi csömörletes történelmünkben”. Majd pedig, ami a „félénkséget” illeti, a barátom szívesebben emlegeti Andrić bölcsességét, már csak azért is, mert az író, kora ifjúsága óta, S. Kierkegaard tanítványának érezte magát. „Az egzisztencializmusnak ez az atyja”, ahogyan a modern kor gondolkodói nevezték, a félelemről szóló fejtegetéseiben írja, hogy „mindenkinek meg kell tanulnia félni, ha nem akar rajta veszni”. Andrić, persze, filozófiai értelemben, Kierkegaard receptje szerint, a *szabadság lehetőségeként* tette magáévá a „félelem fogalmát”. S nem akart rajta veszni. Élni akart, fáradságosan, önnön meghasonlásaival, önkínzásaival vesződve örökösen, annak tudatában, hogy ez vezet a lélek gazdagodásához. Irtózni a világtól, de azért jelen maradni benne – némiképp ez lehetne jellemzője életútjának. „Úgy kellene élni és munkálkodni, mintha az örök életnek valamilyen formája (s benne az ember valamiféle személyes felelőssége) csakugyan létezne, ugyanakkor tudni, hogy ilyen élet nincs, és nem is lehet...” – írja Andrić a *Jelek az út menténben*.

A félelemről meg a „félelemtől való félelemről” sok szép gondolatot vetett papírra Andrić, ámde hogy maga is tudott „félelmetes helyen létezni”, arról egész sor kortársa tanúskodott, többek között: Marko Ristić író és diplomata; Mitro Radojčić, aki Andrić mellett volt, amikor a szövetségesek Belgrádot bombázták; Živorad P. Jovanović, a nagy író szomszédja, aki a légítámadások idején nála keresett menedéket. Az író halálát követő évben Milovan Đilas szögesen ellentétes értelemben írt az Andrić konformizmusa kapcsán meggyökeresedett véleményéről. Cikkében kiemelte, hogy irodalmunk e nagyja „művészetében és világfelfogásában mindvégig tiszta, nonkonformista, sőt disszidens maradt”. Hasonlóképpen nem merülhetnek feledésbe Andrić éleslátásra valló jegyzetei az olasz fasizmus felbukásáról a múlt század húszas éveinek elején, midőn sok értelmiségi és jelentős író „új európai rendként” fogadta el ezt a mozgalmat. Andrić úgy írt a fasisztákról, mint akik a bolsevikok tejtövestvérei, a fasisz-

¹ *Feral Tribjun*, azóta megszűnt, ellenzéki szpliti hetilap.

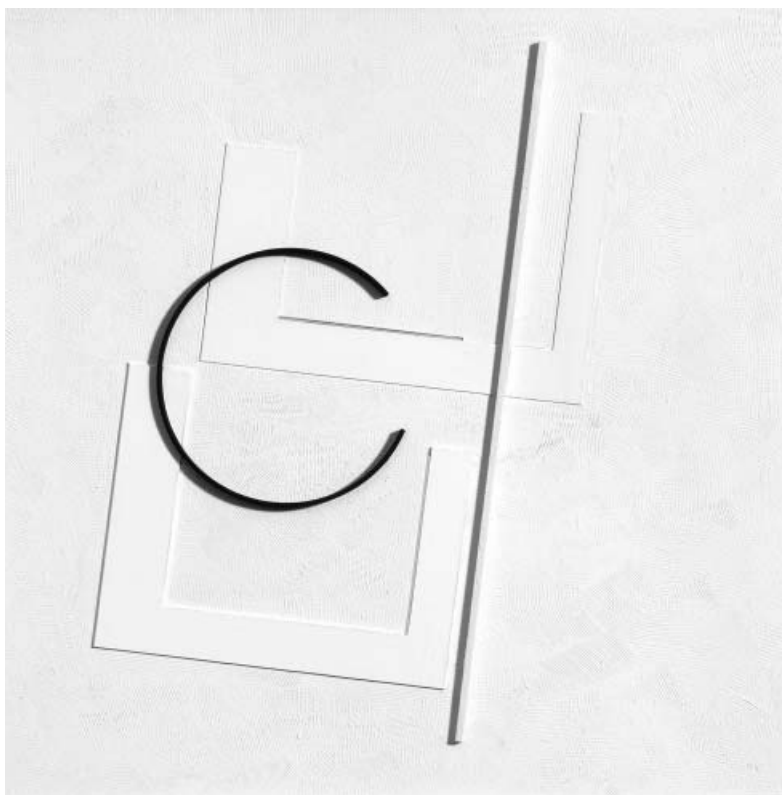
² *Csársi* (čaršija), itt: az utca véleménye, közvélemény, nyilvánosság. (A ford.)

musról, mint amely „a demokrácia anti-tézise”, „bunkósbot-kultusz”, „az apokaliptikus beharangozása”. „Az éjsötét, nyers provincia volt ez, amely harcra és hatalomra vágyóan Rómába özönlött; visszája a kommunizmusnak, amely nem vált be, a csőcselék meg a felkapaszkodottak hordája” – írta Andrić a zágrábi *Jugoslovenska njiva*³ lapjain. Mussolini fasiszta vezért „erőszakos és vérszomjas temperamentum”-ként élte meg.

Legutóbbi néhány hetem valahogy mind Ivo Andrić jegyében telt el. Mindenekelőtt jött ez a belgrádi levél, majd Zágrábba vitt az utam, ott aztán nem is egy baráti társaságban jócskán beszéltem Andrićról, a kapott levélről, az egyik baráti hajlékban pedig rábukkantam az *Ivo Andrić, horvát író* c. könyvecskére, melyet szívélyes ajánló sorok kíséretében nekem ajándékozott a tulajdonosa.

A könyv a fiatal Andrić leveleit tartalmazza, amelyeket még a szarajevói gimnáziumbeli iskolatársának, majd a bécsi és krakkói egyetemen későbbi szobatársának, Vojimir Durbešić-nek írt. Ezt megelőzően Belgrádból futott be Miroslav Karaulacnak *A korai Andrić* című, élvezetes stílusban, nagy tudással és rengeteg adat birtokában megírt kötete, illetve annak bővített és kiegészített kiadása. Mindez együtt jelképes erejűnek tűnt, s arra ösztökélt, hogy még egyszer, ezúttal ebből a szemszögből, még egy pár szót szenteljek a nagy írónak – vagy ahogyan Predrag Matvejević mondotta –, annak „a talán legnagyobb írónak, aki a legutóbbi egynéhány évszázadban a Balkánon született”.

Zágrábi kollégám, a könyvbarát és Andrić műveinek jó ismerője, szépen megfogalmazta csevegéseink közben, hogy Horvátországban egyetlen becsületes és épeszű embernek sem volna szabad bántania Andrić-ot, még „ott sem, ahol a legsebezhetőbb”, mert „ebben az országban a legrosszabbak, az értelmiség, az erkölcsiség, az emberség aljanépe, azok köpködték”. Mindenfélét írtak róla. Hogy „szerb szobainas”, „rossz ember”, „királyi trágyakihordó”, „elfajzott nemzettagadó”, csupa ilyeneket. Ha nem tévedek, Nedjeljko Mihanović, az irodalomtudományok doktora mondta valahol, hogy Andrić zabigyerek volt, s hogy katolikus hitvallású édesanyja, Katarina annak idején bűnbe esett egy szerzetes barátal stb. Ezeket a súlyos szavakat, pláne, hogy hazugságok, tudatosan „az istenadta népek” szánták, nehogy írójának ismerje el ezt a fattyút, semmiképpen, mert átokverte egy magzat, öszvér, akinek az anyja kurvázkodott. Szavak, amelyek súlyosabban esnek latba, mint azok, amiket Zágrábban hallottunk a jó múltkor, mármint hogy egyes boszniai horvát írók sehonnai éhenkórászok. Barátom szerint Ivo Andrić is így járt volna, még akkor is, ha keblére öleli „ostoba gazdasszonyát, Croatiát”, miként azt zöldfülű ifjonc korában írta Vojimir Durbešić-nek, miközben Zágrábot meg „a tragikus Horvátországot” ostromozta, ám abban a

szent meggyőződésében, hogy azért ez a város mégsem fogja „eltemetni”. Egy ekkora zsenit nem tud elviselni egy kisváros, akkor sem, ha ő magának vallja is a kispolgári nacionalizmust. Ne feledjük, Andrić már 1933-ban visszautasította, hogy felvegyék *Az újabb kori horvát líra antológiájába*, s megírta a szerkesztőbizottságnak, hogy neve nem szerepelhet egy olyan gyűjteményben, amely „hozzám közelálló költőket kizár csupán azért, mert más vallásúak, vagy mert valamely más tartomány területén születtek”. Salman Rushdie mondta, mekkora egetverő „ostobaság írókat útlevelekbe gyömöszölni”.

Így érkezünk el odáig, annak a ténynek a felidézéséig, hogy a legnagyobb író, az irodalmi Nobel-díj nyertesét, senki se vallja magának, vagy csak alig-alig, ímmel-ámmal, viszolyogván egy embertől, aki a sors akaratából mindenkié, mégsem tartozik senkihez. „Travnikban, ahol született, emlékmúzeuma volt, de már nincs; Višegradban azt a házat, ahol gyermek- és ifjúkorát töltötte, eladták egy privátnak. Szarajevóban, ahol iskolába járt, egyetlen utca sem viseli a nevét, s még csak kilátás sincs rá, hogy a közeljövőben lesz ilyen. Belgrádban, ahol élt, műveit a kezdeti séma szerint nyomtatják újra meg újra immár harminc esztendeje, anélkül, hogy bármit is hozzátennének gazdag hagyatékából. Halála óta mind a mai napig nem jelent meg műveinek bibliográfiája” – írja Miroslav Karaulac, Andrić életének és műveinek egyik legjobb ismerője. Úgy gondolom, mindezek a nemzetek, bármi legyen is a nevük, s a kultúrájuk bármilyen legyen is, nem érdemlik meg Ivo Andrić-ot. Ő felette áll mindannyiuknak. Már régen e magasságokba lendült, és szépen megmondta: „Én sebezhető vagyok, de halhatatlan.”

Borbély János István fordítása

³ Értelemszerűen: Jugoszláv ugar, korabeli hírlap. (A ford.)

Szeretettel köszöntjük a 90 éves Hárs Ernőt!

BAÁN TIBOR

„Szeptember tenyerén”

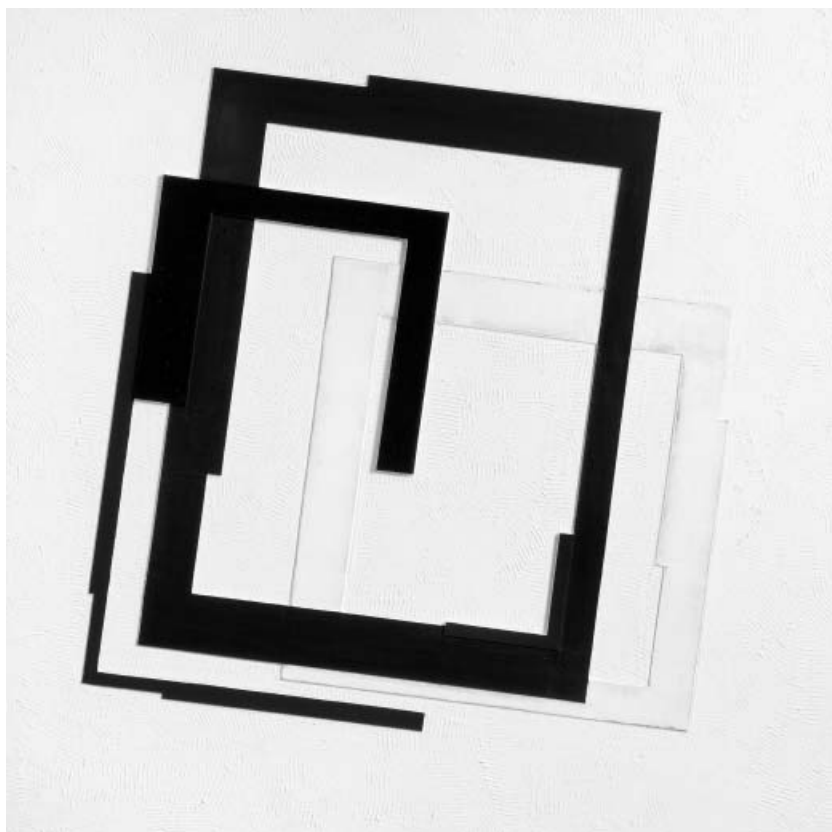
Irodalmunk nagy öregje, Hárs Ernő ez év szeptemberében tölti be kilencvenedik életévét. A kerek évfordulók az ünneplésre s persze a klasszikus alapokon nyugvó, mégis izgalmasan modern életmű arányainak és különleges értékeinek alaposabb megismerésére is. A közel évszázadnyi idő történelmi lenyomata jelen van a művekben, legközvetlenebbül a költő, műfordító, esszéista személyes hangú reflexióiban, tanulmányaiban, visszaemlékezéseiben, így a *Hullámgyűrűk* (Szépirodalmi, 1990), *A dal szüli énekesét* (Orpheusz, 1999) műhelytanulmányaiban, világirodalmi kalandozásaiban, illetve a *Palacküzenet* (Orpheusz, 2004) leveleiben (*Levelek a Márvány-tenger partjáról*), s nem utolsósorban a *Kereszt és koszorú* (Orpheusz, 2006) kristálytisztán csörgedező, a magyar prózapoétikai hagyományokat magas szinten folytató, önéletrajzi jellegű visszaemlékezéseiben. A mű alcíme – *Búcsú a XX. századtól* – pontosan jelzi, hogy az önéletrajz miképpen fonódik egybe a század történelmének sokféleképpen determinált helyzeteivel. Hárs Ernő magánkiadásban megjelent első verskötetét (*Mozaik, 1944*) húsz év késéssel követte a második, az igazi bemutatkozást jelentő, verseket és műfordításokat egyaránt tartalmazó *Csillagóra* (Szépirodalmi, 1964). A két könyv megjelenése közt eltelt időt könnyű lenne irodalmi szempontból meddő évtizedeknek minősíteni, ám az ilyen értelmezésnek fényes cáfolata maga a költői pálya. Többek közt azért is, mert Hárs Ernő ugyan a „katonáskodás, sebesülés, házasságkötés, általános anyagi kilátástalanság” okozta bonyodalmak miatt az egzisztenciateremtés kényszerpályáján mozgott, ám irodalmi terveinek megvalósításáról nem mondott le. S az már egy igazi kis magyar abszurd, hogy a magyaróvári piaristáknál érettségizett, nyelveket beszélő, közgazdasági diplomát szerzett fiatalember, akinek apja „Frigyes főherceg uradalmának volt alkalmazottja”, s így került „az osztályidegenség szemétdombjára”, akinek öccse „a nyomor elől külföldre távozott”, végül – a ’45 utáni szakember hiánynak köszönhetően – diplomata státusban dolgozott (dolgozhatott) a Külügyminisztériumban. A közgazdász diplomata, aki a nemzetközi vállalatok (ma úgy mondanánk, hogy multinacionális cégek) helyzetével és szerepével foglalkozott s e tárgyban könyvet is írt, épp sokirányú érdeklődésének köszönhetően csak nehezen kapta meg a tehetségének kijáró figyelmet és megbecsülést. Mindezek dacára Hárs Ernő költői pályája (részben a külügyi szolgálatból való távozásával is magyarázhatóan) kétségkívül megindult és folyamatosan ível felfelé.

A Szabó Lőrincen iskolázott költő korunk egyik legsokoldalúbb és legjelentősebb műfordítója. Úttörő jellegű vállalkozások egész sora fűződik nevéhez. Neki köszönhetjük (többek közt) két világhírű eposz (*A lusiadák*, *A megszábadított Jeruzsálem*) nagyszerű magyar fordítását, de kulcsszerepe volt a magyar költészet legjobbait mozgósító fekete-afrikai angol nyelvű költészeti antológia megszületésében (*Fekete lángok*). S még nem beszéltem a világirodalom zenei előadásra is alkalmas dalköltészetének különleges kívánalmakat támasztó fordításáról (Pl. *Liszt Ferenc dalszövegei*). A korokon, nyelveken (latin, német, francia, angol, olasz, portugál stb. átívelő, a klasszikusoktól (Petarca, Goethe) a modernekig (Gottfried Benn stb.) terjedő műfordítói életmű méreteiről némi képet ad, hogy a költő válogatott műfordításai két kötetben (*Árnyak a barlang falán I., II.*) jelentek meg.

A műfordítás azonban, bármennyire is fontos része Hárs Ernő életművének, nem szakítható el a költői életműtől, hiszen e két terület (saját költészet és műfordítás) között jóval szorosabb a kapcsolat, mint azt a külső szemlélő feltételezi. Többek közt azért, mert – mint ezt több klasszikusunk is hangsúlyozta – *mindenki csak a maga költői rangján képes fordítani*. A jó költő tehát képes valódi, magas költészetté párolni a fordításra kiszemelt (s nyilván a lelki rokonság együttrezgése alapján kiszemelt) művet. Botorság lenne, ha épp erről, az utóljára emlegetett szempontról feledkeznénk meg. Hárs Ernő szilárd erkölcsi világképe szinte vonzotta fordítói műhelyébe azokat a műveket, amelyek a ma emberének is szilárd kapaszkodót adhatnak önmaga mélyebb átéléséhez és (ami ennél több) megértéséhez. A műfordításokat és a saját műveket nyilvánvaló különbözőzésük ellenére is összekapcsolja a *homo moralis* felelőssége.

Ez a szempont Hárs Ernő korai lírájában ugyanúgy felfedezhető, mint az őszikék

darabjaiban. Módszere a múltat és jelent egybefényképező időszemlélet, amely kitágítja a vers kereteit. Mindennek tudása a hagyományba oltott modernség követelményét támasztja a költővel szemben. Ez a fajta *nagylátószög* végső soron a korok, érzelmek egymásra, egymás mellé fényképezését jelenti. Az érzelmek pillanataiból szerkesztett ábra az érzelmeken túli általános bölcsesség irányába mutat. *A mindenség rácsai közt* című válogatott verskötetnek (*Orpheusz, 2000*), mely nyolc verskötet lírai esszenciája, egyik, különösen sokat mondó verse az *Arnyjáték* című hattételes számvetés, amelyben jellemépítő, világképtágító intelmek fogalmazódnak meg: „...a magnak meg kell halnia, / hogy győzzön a virágzás. / S mert gyökereidben se nép / nem támogat, se nemzet, / magadat kell mindenkiért / halálig képviselned.” De érdekes az is, ahogy egyén és közösség dialektikáját értelmezi: „Határtalan hazában él, / kit eltaszít egy ország, / csak álmát üti, mint a vér, / időnként át a honvagy.” Hárs Ernő költészete miközben végkövetkezte-

téseiben tömör, bölcséleti jellegű felismeréseket fogalmaz meg, valójában az emberi küldetésre koncentrálna. Hogyan s miképp bírjuk ki a létezés feszültségeit, hogyan viszonyuljunk az elmúláshoz, emberi végességünkhöz s a kozmosz határtalanságához? A már említett *A mindenség rácsai közt* ezt a kérdéscsomót így értelmezi: „...lélekatommag, mit tehetsz e rendszerben, / mely megtervezte születésedet, / s örök rácsokkal lázít maga ellen? / Tedd, ami nélkül élned lehetetlen: / ismerd meg sorsod törvényét, s szeresd!” A költészet az emberi létértelmezés végpontjaira jutva az „*ismerd meg magad*” ókori bölcsességével szembesül. Ugyanakkor azt is világosan kell látni, hogy a filozófia spirálvein végighaladva, mindig máshonnan, mindig egy magasabb létsíkról pillant-

juk meg a korábbi ismert tanításokat, melyek végső soron az élet kozmikus képletét, a szeretet törvényét fogalmazzák meg. Hárs Ernő költészete erről a kivételes magaslati pontról értelmezi életének apró-cseprő eseményeit, a sors kínálta élethelyzeteket.

Hogy ez miképpen történik, arra jó példával szolgálnak a költő őszike korszakának újabb, az utóbbi években megjelent könyvei, így az *Aldozati füst* (*Orpheusz, 2008*) és az *Életem nélkül* (*Orpheusz, 2010*) című lírai rekviem, amit a költő felesége, Sándor Judit emlékének szentelt. A híres operaénekesnő, aki már sok évtizeddel ezelőtt elbúcsúzott a rivaldafénytől, most egy karcsú kötet megrendítő verseiből tekint ránk. Hárs Ernő nem titkolt célja, hogy megörökítse szerelmük és házasságuk történetét. Azt, ami elmondható, mint történés, s azt, ami a történeten túl van, a hangulatok éteri közegében, ahová csak a költő verse képes felemelkedni. Tagadhatatlan, hogy az elmúlás emberi drámája, földi küldetésünk igazi értelme jószerével megfejthetetlen. Hárs Ernő könyve viszont nemcsak a megrendülés dokumentuma, hanem a vigaszé is, mely „Minden aranyát / búcsúra gyűjtve, glóriát / a sajtó Nincs-re tesz”. (*Rekviem szólóhangra*).

Hárs Ernő az érzelem és a ráció finom kiegyensúlyozásával egy a maga nemében páratlan, a nihil és a reménytelenség örvényeivel szemben minden ízében életpárti költészetet, sokágú életművet alkotott, mely lám, épp a közelmúltban megjelent kötetével is bizonyíthatóan, folyamatosan jelen van irodalmunkban. Adjon az Isten a kilencven éves Hárs Ernőnek további erőt, egészséget, munkakedvet! Életműve pedig minél szélesebb körben jusson el az olvasókhöz! Mert *nemcsak kenyérrel él az ember*.

Im memoriam Deák László

DEÁK LÁSZLÓ

Jókor jött, máig tart

Győri költőbarátainak

Kormos Pista szelleme, Parancs Janó jelleme
Állt mögötte, segítette és szentesítette
Hogy meglegyen s megálljon a futó időben.
Mégis szép, hogy magunk, mindannyian akartuk,
Tápláltuk is, érleltük is a zsenge, emberi tövet,
Közös lázat, ábrándot, összetartozást. Mit mondjak,
Ezt az egyszer csak született férfibarátságot.
Mert nehéz szót érteni, és talán nem is lehet.
A váltó idő mohón fölhabzsolja a kedves lényeket,
Didergő, önző lényeket terít az árokpartra,
A kikkel aztán könnyen elbánik a tél, vagy a tavasz.
Erősítsük hát magunkban, ami oly különfélévé tesz,
Pályát ír, elválaszt és élhető önkörünkbe zár,
De elcsitít, összebékít, mikor ha erősebb ige szólít.

A vers először a Műhely 2006/5. számában jelent meg.

Repkény

4. (egyszer hol volt?)

Amikor leszerelt a határőrségtől, a főváros álláshiány-nyal küzdött. Az új gazdasági mechanizmust bevezették, de szinte azonnal sikerült is befullasztania a pártvezetésnek. Táncos huszonkét éves volt, elsősorban katonasorsa kipihenésének terve foglalkoztatta mindennél erősebben. Anyja tanácsára azonban ajánlkozó leveleket küldött közismert, kulturális profilú cégeknek. Döntő részük válasz nélkül maradt. Amikorra megfelelő helyet talált végre, a párizsi diáklázadás véget ért, Daniel Cohn-Bendit, a vörös Dani lekerült az újságok címloldaláról.

Ezt követően barátai azzal cukkolták, hogy hamarosan visszaviszik a Határőrséghez, Csehszlovákia megszállásának időtartamára. Ettől kellőleg betojt, mert valóban hallott olyan katonatársról, akit váratlanul újra behívtak. Szerencsére aggodalmai túlzottan bizonyultak. Éppúgy kimaradt a cseh dombság lerohanásából, mint a szocialista román hadsereg. Ceausescunak ezzel a különutas húzással sikerült megkülönböztetett figyelmet kivívnia a közösen fellépő szocialista tábor oroszánjai között. Táncosnak nem.

Mentségére legyen mondva, egészen másféle figyelemre aspirált, azt rövidezen meg is kapta, ezért élete újjászületésének is bátran nevezhetjük ezt az időszakot. Táncos megtanult örülni, bármi kicsiségnek akár. Kiállításról kiállításra, könyvesboltról könyvesboltra, antikváriumról-antikváriumra, könyvtárról könyvtárra járt, nem mintha felvetette volna a pénz, de összehasonlíthatatlanul gazdagabbnak érezte magát most, hogy fizetést kapott, mint addig bármikor. Újra és szorgalmasan járt alakrajzra esténként a Török Pál utcába, fotósboltokban lebzelt, hogy kedvére mustrálhasson régi kamerákat, igyekezett azon melegebben megnézni az új filmeket és felhajtani a beszerezhető lemezeket a lassan megélnékülö bakelitpíacon. Mindemellett a legtöbb időt barátai társaságában töltötte, jóformán alig nézett haza, hiszen maradék idejében lányokat hajkurászott. És sétált a kora őszi fényben a Múzeum körúton, útban a Csendes, vagy a kicsit arrébb, a Gourmand felé, ahol mexikói kávé ivott, míg filmes barátját várta, aki farmernadrággal üzletelt. Igazi Lee márkával, ami idehaza nem volt kapható, csak Trapper, és azok az egyébként strapabíró cejgnadrágok, amelyeket a Népszínház utcai maszek szabók némelyike varrt.

Nem volt már hétrema-vároma-Nemzetinél, mert rég lebontották, éppúgy a Kerepesi és Hungária körút sarkán állt, freskókkal ékesített, de csupán szimbolikusan tekinthető metrómegálló neogrúz épülettömbjét, amelyet hajdan Gerő Ernő (a hídverő) adott át a hiszékeny munkás-paraszti tömegeknek. Most, hogy valóban nekifogtak a metróépítésnek, gyorsan el kellett takarítani az útból a korábbi propaganda hasznavehetetlenné vált testtömegét.

A körüti és belvárosi jobb helyeken megjelentünk, mint új társaság, a fiatalok, a huligánok, a galerik, a hippik, a szakállasok, a hosszúhajúak-mosdatlanok. Mint a néhai jampik utódai, egy tökkelütött társadalom agyában, ki-minek hívott, nevezett bennünket, a fő, hogy fájjon. De

nem fáj. Illetve, Táncosnak mégiscsak fáj, hogy szeretett volna kiállítani, akár egyedül, de inkább többedmagával, a barátaival. De kiállítani – csak úgy –, azt nem lehetett. Kész csoda, mondta Táncos nemegyszer, hogy pártunk, és legfőképp Furceva asszony a festést és fotózást még a kellő bizonyítványok hiányában is engedélyezte, pontosabban szemet hunyt e lazaság láttán. Pedig Furceva asszony roppant felkészült elvtársnőjük volt (nekik), tőle származik az „absztrakt festészet pedig nincs” – tehát értelemszerűen betiltott – című doktrína. Az absztrakt festészetben valószínűleg nonfiguratívot értett a szovjet kultúrpolitika akkori első embere, pontosabban asszonya, de hát ez már igazán sokadrendű, piszlicsaré kérdésnek számítot.

Nem nagyon vették igénybe Táncost a munkahelyén, amolyan aleatorikus munkaidő jött számításba a kollégák részéről is, ha csak lehetett, a falakon kívül maszekoltak, mármint az idősebbje. Temérdek szabadidejét ésszel használta ki Táncos, a maga ráérős, epikureus, folytonosan élmények után szimatoló módján. Reggelként – hacsak nem volt éppen kiküldetésben – általában pontosan megjelent, tüntetően blokkolt, kartonját a „Beérkezettek” tábla megfelelő részébe illesztette. Cigaretázott, reggelizett, cigaretázott, kávézott, cigaretázott, lehetőleg a benti legjobb társaságban. Szellemes figurák voltak, több sőt ettek már, mint cukrot, és gyilkos kajánsággal tekintettek környezetükre és az utánuk jövőkre. Egyik történet a másikat érte, és jóformán így ment ez délig. Amikor aztán megitták ebéd előtti söreiket, majd kettesben, hármasban megebédeltek a környék három szoba jöhető étkezdéjének egyikében. Ezután Táncos bevetette magát Pest utcarengetegébe. Amikor pedig Rezekkel rákaptak a Metropol-büfés ebédekre, attól kezdve már legfeljebb kivételes esetben tértek csak vissza ebéd után munkahelyükre. Nem is akként tekintettek rá voltaképpen, hanem mint egy olyan fejedelmi udvarra, amely átmenetileg rossz kezekbe került ugyan, de számukra azért biztosít kegyállásokat. Pusztá bűntudatból, nem valami alávaló ellenszolgáltatás fejében. Egy olyan helyet, ahol minden fennálló renddel ellentétben szabadon lehet beszélgetni az Európai Iskoláról, Várkonyi Nándorról, Hamvasról, Weöresről és Pilinszkyról, Német Antalról, Kassákról, Bretonról, Anton Webernről, John Coltraneről, és így tovább.

Szabadon, mintha e nevekhez tartozó képzetek, fogalmak, művek és magatartások életünk mindennapi, természetes, szerves részét képezték volna, holott valójában a kivételt jelentették, a bevett sémák gyökeres ellentétét, lázadást és forradalmat.

Ezt tudtuk saját erőnkkel produkálni ötvenhat folytatásaként, még ha nem tudatos tettük is, a dolog éle és radikalizmusa valahogyan velünk maradt. Csak hát nem a politikai rendszer megváltoztatására tört immár, hanem egy nagyobb és alapvetőbbnek képzelt szabadság felé. Az uralkodó, hazug és vaskalapos művészet helyébe egy saját eszményeink szerint való, őszinte, sallangoktól mentes kifejezést kívántunk állítani. Mintákat keresve hová

is fordulhattunk volna, mint a század avantgárd törekvéseihez, egykori és a még élő alkotóihoz. Egy másik lehetséges úton pedig, a háború utáni nyugat-európai és amerikai művészeti, zenei, irodalmi, filmes kísérletezőkhöz – kísérletekhez, amelyekhez csatlakozni, akár csak elvben, önmagában véve is lázadásnak számított.

Táncos érzékszervei egy szomjú gödény, éh toportyán, száraz spongya módjára szívták magukba az új és izgató hatásokat, amelyek persze csak itt számítottak újnak, még a lengyelországi viszonyokhoz számítva is, amiről a megélénkülő autóstoppos világ résztvevői ámulva számoltak be. Meg persze a lélegzetelállító lengyel csajokról is.

Túl a rumkorszakon és a pancsolt szeszek uralmán, megjelent a vodka, a Raki Rushi és a Skenderbeu, azaz Szkander bég nevű albán konyak, mint iható, részegítő hatású és hozzáférhető árú szeszek, amelyeket a legolcsóbb hazai cikk, az Alma vodka vezetett fel. Jugoszlávia felől a Cézár konyak, Nyugat-Európából a Bella Itália, és az Anna presszó hadállásain keresztül pedig a Campari, a Martini, a Gordon gin és a VAT '69 whisky támadta gyenge, megadásra kész bástyáinkat. A házibulik piakészlete e körben standardizálódott. Megnyugtató fejlemény volt ez mindenféle szempontból.

Ámde a világ, és különösen a szocialista világ, bonyolult valami.

Alighogy valami kinyílt, több mindent menten bezártak, a lég kihűlt és a rend megmerevedett. A magyar filmek jellegzetes értelmiségi szereplői, főhősei szemléletmást egy szabad mozgást biztosító, toleráns és az anyagi jólét jeleit mutató világban mozogtak, kötetlenül, de mindig vitára készen. A valóságban viszont nyomorúságos fizetések, lakáshiány, antidemokratikus közállapotok, rendőrruralom, a lakosság döntő hányada részére vajmi szűkre szabott játéktér volt jellemző. De a televíziós adás ettől kezdve a java feszültséget feloldotta, vagy levezette. Használta ezért, élt is vele nagy előrelátóan a hatalom, és él vele, mind a mai napig.

– Éppen ezért nem vásárolok televíziós készüléket, értem, egyszerűen nem érdekel, vagy ha mégis kíváncsi vagyok egy meccsre, felmegyek Mikiékhez, még sose mondták, hogy ne menjek. Annak idején a Rosenbergekhez jártunk mi, srácok meccset nézni, ott volt a fél ház. Az öregei már sokszor ágyból nézték a műsort, hallottuk fél füllel, hogy mozgolódnak a dunyha alatt. A mama időnként nagyot fingott. Az öreg Rosenberg úri szabó volt szegény, de hol voltak az urak akkor a Józsefvárosban? Nagyon felhúzta magát az igazságtalan bírói döntéseken, volt, hogy az ágyból felülve leköpte a képernyőt. Ültünk ott srácok, és néztük, hogy csorog le a nagy skuló, ami az imént még a fejünk felett süvített el. Néha találkozom eggyel-eggyel a régiek közül, nagyokat röhögünk még mindig a Rosenberg bácsi húzásain, szegény, tulajdonképpen nagyon fiatalon halt meg. Az özvegy egy idő múlva szívesen férjhez ment volna, ha lett volna jelentkező. Anyámat is nógatta, ha valahol összetalálkoztak, hogy menjen férjhez újra, ő is menne, hej-haj, de még mennyire menne! Anyám persze kinevette, de Rosenbergné nem nevetett vele.

– Nézd Rezek – mondta Táncos –, én is ismertem Rosenberget, még Párizsban is találkoztam vele tavaly, egy ingyenes kóser konyhán szájharmonikázott a vendégeknek. Elszegényedett, öreg zsidóknak és néhány

kelet-európai disszidensnek. Amúgy Gyuri semmit se változott, csak a haja hullott ki a feje búbján, éppen, mint az apjának, és legkevesebb kilencdioptriás lehet már a szemüvege. Filmet persze azóta se csinált, de írt egy csomó forgatókönyvet, mindegyik Budapesten játszódik, a franciákat tehát eleve nem érdeklí egyik sem. Megpróbáltam erről meggyőzni, de hajthatatlan maradt. Bemutatott a menyasszonyának, egy irtó dögös arab csajnak, ebből azonnal tudtam, hogy Gyuri becsavarodott.

– Neked, öregem, a Csibrákyt kellene megismerned. Össze is hozlak veled, ha legközelebb Pesten lesz. Odamegyünk együtt a Bajtársba, ahol a Vigiliásokkal találkozol. Ha minden igaz. Utoljára Ivánnal voltam ott, mielőtt disszidált. Na mindegy! Csibrákyval tetszeni fogtok egymásnak.

– Miért, mivel foglalkozik? Úgy értem, kicsoda? Festő?

– Áh! Régész, ennyit se tudsz? Világhírű régész. Nép-vándorlás kora, satöbbi. Érted. Szombathelyi Múzeum.

– Nem értem, hogy jön ez ide?

– Áh! Csibráky mindent tud, érted, mindent. Elképesztő. Majd meglátod.

Táncos nem szölt egy kukkot se. Tudta ő, hogyan tudta volna, hogy tele az ország nagyszerűbbnél-nagyszerűbb koponyákkal, akiknek a nevét a kutya se ismeri, azaz csak a bennfentesek ismerik. Jó részük persze kiment a forradalom elestekor, vagy időközben meghalt, de még így is jócskán maradtak, mint rendkívüli fenomének, egymástól is, potenciális tanítványi körüktől is elszigetelten. Mert persze az egyetemi és főiskolai katedra volt az első, amit megvontak tőlük. Nem egy közülük úgy érte meg a háború végét, hogy folyamatosan feketelistán szerepelt a neve. Joggal gondolhatta, a békével majd az ő rehabilitációja jön el. Nem így történt. Aki fontos helyen, stabilan kívánt maradni, annak tökéletesen be kellett hódolni. Így történhetett, hogy a félreeső, a reflektorfényen kívüli területeken temérdek jó elme, figyelemre méltó tehetség dekkolt évtizedeken keresztül, vártak, kívártak, aztán már nem vártak semmit. Úgy-ahogy, hónap-ról hónapra, adósságtól adósságig megéltek. Legfeljebb többet veszekedtek otthon, mint ahogy szerették volna.

A rendszer titkon rájuk alapozott, és egyáltalán nem a munkás-paraszt szövetségre. Mert ezek, főleg a krémje, de a gyengébbje is, többé-kevésbé zúgolódás nélkül elvégezte a munkáját, sőt többnyire várakozáson felül jól végezte el. És megőrizte kreativitását. Nem cselezett, nem csapott be másokat lépten-nyomon, nem lopott, nem csapott fel táppénzsalónak. Megbízható és ellenőrizhető társaság volt, ellenőrizték is lépten-nyomon, besúgók hadával vették körül. Tudták, bármit tehetnek, mert ha ezek időlegesen el is szontyolodnak, az nem fog meglátszani a munkájukon, azon felül mindig kitalálnak valamit, amitől majd jobb kedvre derülnek. Dafke!

Ez a valami, fájdalom, többnyire az alkohol volt és a mértéktelen kávézás, mindennek megkoronázásaként pedig a láncdohányzás. E három együtt, mint az orgiasztikus életmód különleges formája. A tudatosan végigvitt öngyilkosságnak különlegesen perversált formája.

– Fiaccsám – így Rezek –, ha ép elmével életben akarsz maradni, akkor nem a plebsz barlangjaiba jársz tangózni, hanem tisztességes lebujszókba, tisztességes zsenik társaságába, először csak mosolyogni, mindaddig fiaccsám, amíg valaki meg nem engedi Neked, hogy megszólalj, kitázd a szádát. Érted.

Értem, gondolja Táncoş, hogyne érteném te Vízi Rém! Rezek jeges pillantására, halszemére célzott, gondolatban. De emellett is nagyon bírta a fickót, jól megvoltak együtt, mintha mindig ismerték volna egymást. Így van ez azoknál, akiknek egy rugóra jár az agyuk.

Pedig nem értettek egyet, úgyszólván semmiben. Rezeknek mindenki zseni volt, aki valamicskét különbözött az általa mélyen megvetett köznapi emberektől, akiket hol kispolgároknak, hol nyájnak, hol bamba tömegnek nevezett.

– Ezek? Ezekből öregem rosszul vagyok, felfordultólük a gyomrom, már a pusztá látványuktól is okádok! Ezek a csúsómászó, pitiáner, haszonleső hullarablók, ezek a jellemtelen árkászok, kétkezi árulók, jellemtelen taknyok, förtelmes, nyalizó cumik, szarkeverő, kútmérgező dívernyások, hajbókoló idióták! Kész csoda, hogy rájuk is süt a nap, erre a trágyahalomra, emberi söpredékre, akiknek semmi se szent, az anyjukat is eladnák egy tál lencséért. Ezek az apagyilkos haramiák, ingyen élő hajbókolók, szubhumán szörnyek, akik csak ott tudnak jeleskedni, ahol együtt lehet csaholni, tányért nyalni, hazát árulni rőfre, vagy mód nélkül lehet gágározni, nagyzolni, úrhatnámkodni, aladárkodni, fillérekért csúszni-mászni, hazudozni, zsarolni, hamisan vádaskodni, besúgni, markot tartani. Ezek a felfújtt hólyagok, paprikajancsik, züllett disznóherélők, mosolygó orgyilkosok, anyabaszók! Jaj de undorító pófák! Mennyire utálok mindet, a lapításukat, somolygásukat, lapos szövegüket, faszariságukat, harácsolásukat, kicsinyes számíthatásaikat, humortalanságukat, kárörvendésüket, aggodalmaskodásukat, kunyerálgatásaikat. Mindenütt ott láthatod őket, ahol szabad a rablás, ahol mód van a halott feje alól kihúzni az utolsó vánkost, miként a Zorbában, amint a Madame lehunyta a szemét. Ott vannak, ahol parancsszóra verni kell az embereket, ahol gyerekeket lehet megerőszakolni, leseperni a padlást, felgyújtani a portát, elhurcolni a családftó kényszermunkára, ahol valakit meg lehet alázni, földre tiporni, rugdosni, kibelezni, szemét kiszúrni, bőrét lenyúzni, nyelvért kivágni. Ott, ahol sokakat lehet büntetlenül, felsőbb utasításra kizsebelni, vagyonukat elprédálni, mindenüket elkobozni, senkiháziak zsebet kitömnii, mellkasukra – érdemtelenül – kitüntetések tömegét aggatni. Ott, ahol mindig zabálnak, vedelnek, bagzanak, mint a nyúl, ahol a szájából spriccel a mocsok, ahol könnyökölnek, lökdösődnek, tipornak, fosnak, nyáladzanak, bűzölögnek és levedzenek. Ahol következmények nélkül, össze-vissza lehet beszélni és cselekedni, ahol garantáltan megvéd valaki. Apu, anyu, párt, hitközség, tekintélyes bácsi, befolyásos jóakaró, gengszterfőnök, férj, nej, após-anyós, Keresztapa, Nagy Testvér, a Korona, Uncle Samu, satöbbi. Ezek a nyavalyás tyúktolvajok, ájtatoskodók, prédikálók, névtelenlevél-írók, telefonbetyárok, zugügyvédek, szájtátiak, nepperek, keretlegények, gyilkosok, útonállók, hamismérleggyártók, szédelgők, kufárok, vérszívók, renegátok, félkékalmárok, rabszolga-kereskedők, hóhérok és hóhérségédek, taláros anyaszomorítók, fordult farkasok loholnak a nyomunkban, módszeresen pusztítják mindazt és mindazokat, amit és akiket szeretünk és becsülünk. Miattuk nem lehet már levegőt venni, sétáfikálni, békésen szunnyadozni, álmodozni, örülni és táncolni, felszabadultan nevetni, piacon csatangolni, későn kelni és az ágyban ráérősen reggelizni. Vagy férjes asszonyoknak csapni a szelet tavasztájt, a Húsvét utáni jó időkben, amikor a

kofák pultjai megtelnek a legragyogóbb mosolyú zöldségekkel, és olyan jólesik délelőtt a frissen csapolt sör, mint régen, gyerekként, az otthonról hozott vajas-zöldpaprikás kenyér a Palatinus strandon.

Rezek itt megállt, abbahagyta a meglódult monológot. Táncoşra meredt, mert vigyorgott, és az orrán fújta ki a cigarettafüstöt.

– Rezekievics, maga egy káromkodó, undorodó és átközödő művész is! Tudja-e?

– Tudom. Megjegyzem, ezzel a dicsérettel nem vagyok a lábamról levehető. Tetszik érteni, ugye? Az ilyen szövegek pedig csak melléktermékei teljes munkásságomnak, adj egy cigit légy szíves, mert az enyém pont elfogyott, voltaképpen az én csodálatos szellemi kastélyaimnak csak habarcsa, s nem építőköve ez.

– Egy-két téglával azért bedolgozott neked a Gyula bácsi.

– Krúdy? Naná! Észrevetted?

– Te már észre sem veszed.

– Azt nem mondanám. Mindenesetre nagyon inspirált vagyok tőle, nem szégyen, mindenkit zsebretesz, ha történetesen nem ide születik, ma ő a világelső. Nekem elhiheted.

– Közhely, Rézorkám, közhely. Valami újat, ha lehet.

Rezek elfordult, mert könnybe lábadt a szeme. Rugdosni kezdte a kavicsokat és kifújta az orrát. Jó magasra emelte aztán a tekintetét, a lombkorona fölé, ahol már a légi utak kereszteződnek, és nagyokat hörrontve jár a szél. Eszébe jutott, amit már napok óta hasztalanul próbált előcsalogatni az agyából, ezt a keresett szót: Tób. Valami szín lehet ez. Divatszín. Valami szürke. Valakinek készült mindezt megmondani, de épp semmi sem jutott az eszébe.

– Vasporos segg – mondta végül, és erre Táncoş elnevette magát.

– Hát emlékszel?

– Persze, hogy emlékszem.

– Akkor minden rendben.

Szerencse, hogy a betegek általában csendesek, és egyre csendesebbek. Csak az egészségesebbje az, aki ordibál, erősködik, követelőzik, mindenkivel perlekedik. Egy darabig. Amíg abban a meggyőződésben él, hogy vele itt csodát kell tenni, meg kell őt javítani a pénzéért, mindent, ami rossz benne. Nem tudható, hogy meddig tart ki ez a téveszme. De nem sokáig.

– Tudod, ha arra gondolok, miken mentünk keresztül az eltelt években, sírni támad kedvem. Nem azért, mert sírnivaló. De valahogy mégis. Már rég nincsenek közöttünk, körülöttünk azok az irtatlan tökfek, akiknek a kedvéért, tessék-lássék, valamennyire mégis alakoskodnunk kellett, ha röhögve, összekacsintva is. És mit kell látnunk? Vége szakadt az alakoskodásnak? Fenét. Mindig találni fogunk valakit, akitől tartani kell, akit respektálni kell, aki előtt el kell hallgatni véleményünket, meg kell másítani elhatározásunkat. És akitől többet kell eltérni, mint mástól. Ezek vagyunk mi. Ezek.

– Jól van Rezes, örülj, hogy nem vagy invalidus. Nézz körül, s ha az imént sirtál, most zokogj! És ereszkedj térdre!

– Majd holnap, amikor felébredsz és rájössz, hogy a fejed a bilibe lóg!

Baross utca – Calvin tér – Belváros – Erzsébet-híd – Krisztinaváros, nagyjából ez volt évekig Tánco s útvonalainak térképe a munkahelyén túl, és mindegyik névhez hozzátehető, amúgy Thurzó Gáborosan: a Belváros és vidéke. Mert ugye, ez a környék az igazán érdekes. Minden ott történik. Onnan indul, és oda érkezik. Magyarázatát, értelmét ott találod. Már ha keresnéd.

A szűken vett Belvárosban nem találtunk semmi érdekeset. Csendes, álmos utcácskák és udvarok, a háborús évek óta érintetlenek. Mindenütt régi cégtáblák, régi házmesterek, úgy hatnak legalább is. Mintha még a napfény is amolyan régiesen, rézsútosan vetülne az udvarok keramit kövezetére, s kifáradtan találna utat a hátsó lépcsőház vaskorlátjáig, második-harmadik lépcsőfokáig. Alig járt valaki ezekben a mellékutcákban ez időben, mintha tapintatosan hagyták volna a járókelők, hadd élje csak békésen titkos életét, hadd rágódjon tovább a falak közt lezajlott rejtélyes bűnesetek, titkos légyottok, rosszul sikerült házasságok részletein, emlékezzen csak a hajdani pletykák szereplőinek délceg alakjára, akik a valóságban már rég a Kerepesi vagy a Rákoskeresztúri köztemető falain túl nyújtóztatják fájós lábait, mind a világ végéig.

És nagyjából ugyanez állt a Krisztinaváros zárt világára is, ahol a reggelenként kibukkanó emberek oly elképedt arccal tekintenek a Vérmező zöldelő rengetegére, mintha még gőzölgő lótetemetek takarna a sűrű ágak szövevénye, vagy amiként Vitéz Mihályunk tekinthetett a frissen ácsolt vérpad felé, midőn a hóhér és segédei sorban végeztek a lázadott urakkal.

Persze az Erzsébet-híd, az egészen más, merőben friss, minapi történet nekünk. Kedvenc osztályfőnökünk vitte el az osztályt a még épülőfélben lévő hídra (így utólag ropant érdekesnek találom, hogy az a két kémianár, akikkel tizenkét év során dolgunk volt, egyben kedvencünkkel is vált, lett légyen osztályfőnök, mint az utóbbi, vagy sem, mint Hirsch papa), és ez persze csak úgy volt lehetséges, hogy engedélyt kaptunk rá egyik osztálytársunk édesatyjától. Valamiféle vezetője volt a hídépítésnek, de azt hiszem, mindenképp nagy kutyának számított. Bámultuk azt a nagy összevisszaságot, tébláboltunk ide-oda, kérdezősködni nem igen akaródzott. Tánco s később a ménkű nagy szögeket emlegette és a rettenetes súlyokat, amelyek a széleken halmozódtak, és sorakoztak parttól partig. Érdekesnek találtuk, vagy untuk az egészet? Nem emlékszem. De ha untuk is, szívesen, mert legalább nem kellett a padban gubbasztanunk, abban a szép tavaszi időben. Szabadok voltunk, ha nem is teljesen.

– Utoljára, és akkor is egy kémianár jóvoltából

– mondta a hídon Tánco s, jól emlékszem rá – ötvenhét lelegején éreztem így magam, mikor újra elkezdtünk iskolába járni, de elég lazán, és délutánoként Hirsch papa a kémiaszertárban vetítéseket tartott saját tulajdonú keskenyfilmjeiből. Addig sosem látott, mert negyvennyolc után államilag nem engedélyezett Walt Disney-, Chaplin- és Stan és Pan-filmek voltak ezek, egy-két Popeye-jel, Harold Lloydal, Buster Keatonnal, korai természetfilmmel megfajelve. Valamennyien pompásan szórakoztunk, emlékeztek?

Persze, hogy emlékeztünk, Hirsch papának kincsek voltak a birtokában! Így utólag azonban gyanítom, hogy nem is annyira államilag, inkább a Hollywood-i filmvállalatok által betiltott filmek lehettek ezek, mint például a Három kismalac, és a többi. Mindegy. Hirsch papának megvoltak, ő örömmel vetítette le nekünk, és teljesen önzetlenül. Mindnyájan úgy éreztük, ő maga is élvezte a filmnézést, akárhányszor látta korábban.

Nem ő csinált nekünk kedvet a mozihoz, de ő mutatott valamit olyan filmekből, amelyeket a háborút követő nemzedék éppen nem láthatott. Az orosz filmek meghatározó világától igen különböző típusú moziból nem is keveset, gazdagítva egy további erénnyel: vidám, kacagtató mulatság volt valamennyi. Aranyárban mérték ekkor a nevetést, végzett magával, aki nevetni nem tudott, aki komolyan,

komoly pofával nézte végig a Május 1-jei felvonulást és népünnepélyt akár a helyszínen, akár a Híradóban.

Apropó, egyszer még a Híradó-mozi legendáriumát is meg kell írnia valakinek, a Híradótét, ahová Táncoz olyan nagy előszeretettel cipelte el Ágit, meg aztán másokat is. Mindig vett peracet. Mindig, pontosabban többnyire páholyjegyet váltott. Merő számításból tette.

De egymagában is beült olykor, ha erre szottyant kedve. Ha már helyet kapott, két-háromszor is végignézte a Híradót, a Világ- és Sporthíradót, rajz- és propagandafilmeket, és amíg volt, a diaképes hirdetéseket. De szívesen nézegette az oldalsó sötétben állva, toporogva zsöllyére várakozókat is, ismerőst szeretett volna közöttük felfedezni. De rendszerint csak idegenek voltak, reménytelenül idegenek. Hiába volt elvben folyamatos a vetítés, óránként tartottak pár perc szünetet, felkattintották a lámpákat, koronként körbesétált egy jegyszedő és valami bűdös permetet fúj a levegőbe. Táncoz ekkor garantáltan távozott.

Átment a Lucullusba vagy a Metropolba ebédelni. Egy ideig a Lucullus előterében még működött egy állóbüfé, a főzelékes hely, az olcsó kajálda. Itt is, az Ádámban is fantasztikus figurák eszegettek, pislogtak egymás tányérja felé. Táncoz szerette ezeket a pofákat, tetszettek neki, volt benne szájalom is irányukban, de nem meghatározóan, nem a szájalom határozta meg hozzájuk való viszonyát. Hanem, furcsa mód, az egy húron pendülés kajánsága és összetartó ereje. Fotózni azonban nem merte őket nyilvánosan, túlment volna a határon.

A Büfé mögött zajlott a tényleges étterem és söröző megszokott élete, a környékbeli félig-meddig nobilis közönséggel, már akik kedvelték a konyha főztjét. Táncoz kedvelte. Különösen a szüzérmeket magyarosan, amit elsőrendűen csináltak, ahogy különben minden mást is. Drágább volt, mint a Metropol büfé, de sokkal kényelmesebb és kényeztetőbb. A pincérek már mindkét helyen jól ismerték, és megismerték, mert régi vágású kellereket voltak még.

A New York-palotabeli szerkesztőségekből néhányan rendszeresen lejárta enni a Lucullus-ba, a szerzők inkább csak egy sörre tértek be. Táncoz előszeretettel telepedett le a karzati részen, már ha volt hely, néha egy ismerőst vagy barátot fogott ki, most Forgács asztalához telepedett le. Kicsit hervadtan dohányzott egy ürülőfélben lévő söröskorsó fölött.

– Jó, hogy jössz Táncoz, nincs már egy fillérem se, és egy korsót még föltétlenül innom kell. Mit szólsz hozzá?

– Vendégem vagy, nem kérdés! Ma nem látalak benn.

– Állományban vagyok öregem, írni készültem, de semmi se lett belőle. Az este összetalálkoztam Oszival és Lilivel a Bajtársban, meg Rezekkel és Csibráky bátyám-urammal, képzelheted mi lett ebből.

– Hol voltam én tegnap este?

– Te tudod. Biztos Áginál.

Tényleg, mondja Táncoz, tényleg Áginál voltam. Ő tanult, én Cocteau-t olvastam, de eluntam. Ágit hiába piszkáltam, dühödten tanult tovább. Kötelességtudó. Én meg nem, azt hiszem. De lehet, hogy az vagyok, csak nem tudok róla. Csak egy biztos: míg iskolába jártam, sosem éreztem azt, hogy kötelességem tanulni. Másoktól hallottam, de magam sose vallottam. Valahogy így. Talán ezért van, hogy hiányzik belőlem az együttérzés Ági dühödt

tanulási kényszerével, igen, így mondom, dühödt kényszerével, hiába is igyekszik megértetni és elfogadtatni velem a maga igazát. Füttyölök rá, különösen válságos állapotomban. Márpedig tegnap aztán benne voltam, benne, nyakig benne voltam. És rám se hederített! Akkor én, mit hederítsek? Mit értsek meg én, aki talpig szarban vagyok? Mi?

Nyomatékosan megkocogtatta körmével a söröskriglit és a lépcsőtetőn tétován nézelődő lányok felé fordult teljes figyelmével Forgács, ez a vén kutya. Azonnal megindult a nyálelválasztása, ha jó nőt látott, és nála elég széles volt a nézésre érdemes skála. Táncoz mondókájára csak addig figyelt, míg egy következő sör érkezéséről megbizonyosodhatott. Mint a fotósok között rangidős, sok mindent megengedhetett magának, külön írodája volt divánnal, de a modora más tekintetben is emlékeztetett egy vidéki színigazgató tempójára, talán mert az apja valóban az volt a Déryné Színházban. Széles mosolyú, sublót terjedelmű férfiú, csupa szív, tüzes lelkület, akit csak a felesége és gyerekei nem láttak soha mosolyogni. Mert amint kollégái eltűntek a közeléből, a nyájas álca menten lehullott róla, és amit hátrahagyott, az egy keserű, gondterhelt, öregező komédiás testi valója volt, fájó izületekkel, rángatózó gyomorral. Ilyenkor egy üveg pálinka meg se kottyant neki. De ezt a jó tulajdonságát Forgács már nem örökölte. Hamar berúgott, és nehezen józanodott ki.

– Mit írsz?- kérdezte Táncoz, anélkül, hogy valódi választ várt volna. Nem is kapott.

– Ja, öregem, te azt kérdezed, hogy mit? Mit, mit? Hát honnan tudjam én azt Moyzeském, hogy mit írok én, azaz mi lesz abból, amit írni fogok, biztos valami remek dolog, valami szenzációs izé, értesz? Nem nagyon merek beleolvasni az eddigiekbe, tudja isten miért, nem mintha fáznék tőle, annyi vacakot olvastam már, eggyel több ide vagy oda, mit se számít. Az se tesz semmit, ha ez a vacak most történetesen az enyém, érted, az se számítana, szóval nem ezért nem olvasok vissza, valami másért. Nem tudom miatt.

Lógatta a fejét, mint akinek hirtelen megártott az utolsó korty. Persze, nem az, hanem a túlcsoordult önsajnálat ártott meg neki, a nagy kornyadtság tehetetlen búbánata, reménytelensége, a tehetségtelenség rémítő érzete, majdnem bizonyossága. Mindez így dél felé, társaságban, másnaposan, éhgyomorral rettentően képes együttthatni, felér egy átmeneti megsemmisüléssel. Merthogy aztán, milyen szép is ebből a gödör mélyből újolag feltámadni, talpra szökkeni, erőre és munkára kapni, harsányan kikacagni az elszontyolodókat, meghátrálókat, a székszisükkal takarozókat, a vértelen puhányokat. Falhoz támasztjuk (öket), és továbbmegyünk – ahogy Karinthy írta. Forgács is győzelemre született, csak ez most nem látszott rajta, illetve attól sarkalatosan eltérő képet mutatott.

– Sebjaj – így Táncoz –, majd kialakulja magát a sötét-kamrában, nem igaz? Addig kavargatod, míg előhívódik, aztán már csak a felesleget kell lehántani, Buonarottai receptje szerint. Mi? Figyelsz egyáltalán?

– Hiába figyelek, nem érkezik a söröm!

A Lucullus nem kifejezetten az iszákosoknak találták ki, főleg nem délidőben. Mert itt ettek is, mindig várni kellett a sörre. Megjegyzem, az ételre is. A személyzet úgy kalkulált, amíg a jó nép nem kapja meg, amit rendelt, legalább beszélgetnek, hiszen ráérnek! Igen, ez benne volt a közhangulatban. Hova siessék? Ráérünk, nem igaz? Még

a végén összetöröm magam! Hogy oda ne rohanjak! Mit ugrálsz, nem ráérünk?

Táncos most éppen ráért. Forgács ráért. A pincérek ráértek, és a csapos is ráért. A bokszkban ülők, látatlanban lefogadom, ráértek. Mi itt a baj? Mi lenne?

– A jelszó – mondta Forgács – lassan, lassan, még lassabban. Tehát az teszi jól, aki áll. Ez világos, ettől megy előre az ország.

Táncos csodálkozott. Már hosszú percek óta ülnek itt, és egyetlen ismerős se haladt át a színen, úgy látszik, ez egy ilyen nap. Máskor meg nem győz köszönetni.

– Láttál pincért?

– Még nem.

Az a baj, hogy a meddő várakozás, hallgatás, nehezen vagy sehogy se kunkorodó gondolat mocsarában mázsás súly húzza le az ember lábait. Bár gyönyörű idő van kinn, temérdek dolga volna, vagy lehetne éppen, de nem, nem tud mozdulni. Már nagyon unja ugyan a kilátástalan helyzetet, a kényszeredett diskurzus üresjáratait, bosszantja, hogy semmi érdemleges nem jut eszébe, képtelen kinyögni egy búcsúformulát. Pedig mennie kéne, ha másért nem, sétálni, benézni ide-oda, beszélgetni ezzel-azzal, beugrani Hédihez a Calvin téri ékszerboltba, hetek óta nem látta.

Igaz, hogy semmi sincs közöttük, nem is volt soha, de mégis szerelmes ebbe a lányba, mióta ismeri, tehát már régen, azaz mindig is. És Hédi? Hát azt nem nagyon lehet tudni, hogy Hédi hányadán áll Táncossal. Látszólag rá se hederít, mintha dühítené is, ha a boltban keresi, restelli a kollégái előtt, vagy mi. A pillantása azonban elárulja, hogy Táncos fontos neki, talán ő is szerelmes belé, csak éppen ez képtelen tisztázódni, megjelenni, testet ölteni közöttük. Helyette röhögcsélnék, veszekszének, megbántódnak, ásítznak egymás rövid ideig tartó társaságában, mint valami idéetlen kamaszok, akik nem tudnak mihez kezdeni egymással.

Amúgy pedig Táncos nagyon is tudott mihez kezdeni a lányokkal, nem kellett erőlködni, ám Hédi valamiért kivétel volt, és maradt még egy jó ideig, na persze nem végleg. Szinte képtelenség, de minden jó adottságát megelőzve Hédi mosolya győzött Táncosnál. Nem a nevetése, csak a mosolya. Mióta Mona Lisa mosolya mosolynak számít, s hozzá nagy piaci értékű mosolynak, azóta a mosoly fogalma némiképp elhomályosult bennünk. De konkrét esetben azért, akármelyikünket képes levenni a lábáról egy őszintén ható leánymosoly, anélkül, hogy Mona Lisára gondolnánk. Sőt, olyankor talán azt is kápiszállják egyesek, mire mondhatták eleink azt, hogy bájos. Pedig ez igazán fogas kérdés.

A vendéglátó hely bájossága, pesti fogalmak szerint, a piros kockás abroszhoz kötődik, kissé homályos, mely ok miatt. Jártam már nem egy helyen, ahol ugyan piros kockás volt az abrosz, de a helyet nem hogy bájosnak, kedvesnek se nevezném. És az ellenkezőjére is tudnék seregestől példát hozni. Semmi piros kocka, csak faltól-falig báj. Nem oly könnyű az emberek kedvére tenni, mint azt általában elgondolni szokták. Oly elmék, amelyek ritkán foglalkoztat más, mint becses önmaguk.

Ezért aztán többnyire semmi sem lesz a vendéglátásból, csupán a pénzkereset egy különlegesen pervertált formája, ahol az egyik ember azért fizet a másiknak, mert rosszul érezte magát, és kitoltak vele. Ennek persze előfeltétele, hogy államilag letörjék önálló véleményalkotási ösztönét, ráijesszenek, hogy minden számára előnytelen helyzet döntő pillanatában saját érdekében fakadó elnemulásra késztessek. Veresége csak így lehet teljes és öntudatos, hiszen tisztában van vele, hogy aki az imént diadal-maskodott felette, az percek múlva ugyanolyan áldozata lesz a szisztémának, mint ő.

A Lucullus személyzete a kevés kivételhez tartozott, nem kitolásra utazott. Szerették volna kényeztetni a vendéget, csak ez még nem ment jól. Nem ment még igazán. Isten tudja, valahogy elfelejtődött a jó módszer a szocializmus építése közepette.

Forgács azt mondta Táncosnak: tudod testvér, miken mentek keresztül ezek az emberek, akik itt megpróbálnak kiszolgálni bennünket? Egy frászt tudod. Ott volt az első háború, Trianon, aztán a Kommün, a vörösteror, fehérterror, a nagy gazdasági világválság, a Horthy-rendszer, a második világháború, a nyilas uralom, a deportálás, az ostrom, az infláció, az Ávó, a Rákosi-rendszer, ötvenhat, a rock and roll, a beat-korszak, Prága és Párizs, mit akarsz még, testvér? Mit akarsz? Igaz, hogy a söröm még mindig nincs itt!

Táncos erre azt mondta: tudod, a pincéreknek se volt könnyebb, mint anyáméknak. Meg a tieidnek. Úgyhogy elég a süket dumából. Utazzunk Varsóba, vagy Gdanskba, vagy Krakóba! Na? Hová utazzunk?

– Az öreganyád térgyire! Egerbe kell mennünk, fotózni. Nem Gdanskba, Egerbe! Méghozzá hamarosan, mielőtt az öreg bepipul. Most jutott eszembe.

– Más is eszedbe juthatott volna. Valami érdemlegebb dolog. Hirtelenjében nem jut eszembe, hogy például mi. De neked eszedbe juthatna valami más is, mint ami rendszerint eszedbe jut, te szegény szomjas szenvedő, te nagy együttérző, te...

Hirtelen megérkezett két krigli sör.

Deák László posztumusz regényét a következő számunkban folytatjuk.

„Ha újra kezdhethném, újra kezdődne”

Friss és mély a seb, makacs, nem szűnő a fájdalom bennem és zavarban vagyok. Hogyan szólítsam meg őt, aki eltávozott közülünk és nem tudjuk, most hol lehet?

Az ember ősidők óta számtalan hiedelmet és magyarázatot kreált a halál utáni állapot, a köztes lét, majd a túlvilág elgondolására, leírására – a veszteséget egyik sem kisebbíti, vigasztalást egyik sem nyújt.

Hiába szólongatom az elköltözöttet – válasz nem érkezik.

A halál abszurdumát csak úgy tudjuk elfogadni, ha tisztában vagyunk azzal, hogy mi is meghalunk, rövid káprázat csak a mi létünk is. S amíg élünk, a lélek örökkévalóságába vetett hit ad csak erőt mindennek elviseléséhez.

45 évig voltunk barátok, láttuk egymás életét nagyon közéről. Ha akartunk volna, sem tudtunk volna hazudni, pőrén álltunk egymás előtt. A Fojtás kötetébe azt írta dedikációképp:

„már nem is tudom mit írjak ennyi együttlét és annyi közös emlék után”

Az évtizedeken átívelő, hosszú párbeszédet monológ váltja fel.

Nyolc vékony kötet és egy félbemaradt regénykézirat, számtalan rajz és festmény és majd félévszázad lassan erodáló emlékképei.

Fontos dokumentumai egy alkotó életnek, fontos dokumentumai egy kornak. Nem szövegirodalom, nem divatos, gyorsan avuló műtárgyak, hanem a lélek mélyéről felhozott, kínban született művek, kordokumentumok. Nem megfejtendő rejtvények, tiszta, világos beszéd, még évszázadokig érthető lesz. Reméljük, lesz még, aki ért magyarul.

Nem mértük még fel igazán, hogy a hozzánk nagyon közelálló mit is hagyott ránk posztumusz ajándékképpen. Nem csupán a baráti elfogultság miatt mondom: jelentős költőt és művészt temetünk, akinek igazi elismerése majd ezután következik.

„Ha újra kezdhethném, újra kezdődne.” – írta a Napló című gondolatsor végén. Ebben a mondatban – amely akár epitáfiuma is lehetne –, fájdalmas panasz lappang. Nem kezdhethjük újra. Ne kezdődjön újra!

„Ha újra kezdhethném, újra kezdődne.”

Akik közéről ismertük őt, tudjuk, mi kezdődne újra. Élete roskadozott a sors pörölycsapásaitól. Csodáltam a lelkierejét, ahogy viselte a megpróbáltatásokat. A szegénységet, a megcsalásokat, az árulásokat. A közeli költőbarát Parancs János elvesztését, akinek halálában saját végzetét látta előrevetítve:

„...a beszélő önsorsára sandít, míg másokra rámered.”

Szeretett feleségének, Marianne-nak váratlan, megrendítő halála, tíz éve, karácsony előtt, egyenesen a szívre mért ütés volt. Megrendülve álltam mellette s éreztem, hogy örökre eltörött benne valami, elapadt az életkedv, ami annyira jellemezte őt. Nem értettem, miért veri a sors. Úgy gondoltam, talán ez egy beavatási folyamat, aminek végén „eléri azt a szabadságot, ami öröktől fogva az övé, és azt a halhatatlanságot, ami öröktől fogva ő maga”.

Édesanyja halála után a fájdalom végleg befészkelte magát a szívébe.

„Akiket nagyon szerettem
Már mind a sírban vannak.
Nem tudom őket feledni
És egésznek hazudni magam.

Mégis, napot új nap követ.
Egy fájó, kibicsaklott életet
Vonszolok át a boldogokon.
Akár ha zselelt hasít ütőeret.”

„Elhantoltad s már magad hantolod” – írta Marianne halála után.

Talán az ekkor megrendült életerő, az önmérsztő fájdalom volt a kezdete a gyilkos kórnak – ki tudja. Mindenki aggodalommal figyelte, ahogy napról napra rosszabbul nézett ki.

Mondtuk, ne dohányozz, ne igyál! Egyél többet! Ennyi telt tőlünk.

Eközben kiadója gondjai is nyomasztották: pályázatok írása, a türelmetlen szerzőkkel való diskurzusok, a növekvő nyomdászamlák. S mindezzel halálosan egyedül maradt. Sosem panaszkodott.

Nem panaszkodott a fájdalmas kezelése alatt sem. Teljes bizalommal adta át magát az orvosoknak. A testét, mint egy tárgyat, hogy reparálják meg, ha tudják. Nem tudom, hitt-e a felgyógyulásban, talán eleinte még igen? Befejezetlen dolgai marasztalták, és gyermekei, Gergely és Péter fia.

A test erőtlén volt, a gyilkos kór erősebb. Meg kell nyugodnunk, ne lázadjunk a halál ellen.

Deák László testvérünk fájdalmak nélkül, csendben költözött el e világból.

Engedjük el őt békében, ha már bele kell nyugodnunk az örök emberi sorsba, de a szívünkben tartsuk meg, amíg élünk – így lesz ez jó mindannyiunknak.

Képzelt telefonbeszélgetés

Deák Lacival, már suttogva

*Letört íme a cudar kórság...
keserű nekem a kútvíz.*

*Valamikor a győri iparos körben
– emlékszel még? –
légy úszott a sörben...
és septibe' rúgtunk be a restibe'!*

*Oszlásnak indult gyümölcsök.
Az ajtók kulcsra zárva.
Résznyi napfény üt a zongorára.*

*Most már majd lassítok én is.
Naponta Chopint hallgatok.*

*Sötét kitárt ablak...
Este a hajnalra gondolok,
hajnalban az estére...
Tanácstalanok a mindent tudó angyalok.*

*Keressél távoli helyet, ahol
megtalálhatod tenmagad.*

*súlytalan vagyok már, mint az istenek
...átkozott... és bolond...*

Hidd, hogy a versírás nyújthat vigaszt!

*Derűt nem ad, s csak megaláz...
Hiányt hiányra halmozol...
...szolgálatom merőben talányos.*

*Mihasznák maradnánk hát, üres malaszt?
Pedig hogy irigylem tőled a Havas tavaszt!*

*Ami volt, azt mindig át kellene írni,
ami van azon már nem érdemes sírni.*

*Egy kisgyermek áll az alkonyatban,
az a kisgyermek én vagyok...*

*Mintha álom lett volna minden,
ami megvolt, ami már nincsen.*

*Szóban, írásban nincs erre felelet,
csak azért vagyok, hogy majd ne legyek.*

Mondhatnám: minden rendben.

KALÁSZ ORSOLYA

Az érző szíve

Deák László emlékének

Az érző szív érzete –
képzeled,
mintha szived lenne
mintha magas, egymásba
nyíló termekben
a szived volnál,
visszhangzik benned átfutó érzete,
amint
a vörösből íme kiválik a szív,
alakítja a húst a lüktetés,
okosodjék izmokká
és tolvaj módjára ki ne surranjon idő előtt,
hanem okosan, érezve már, amerre a tenger,
a felmentő morajlás felé,
okok sziklái át a partig vezessen,
hol a kétségbeesés, ki érti, hogyan, hogyan is, elviselhető és még szépül is,
a gondolatok is egyre emelkedettebbek lesznek,
csak ámulva csodálkoznak, tudjuk jól, a csillagok, ennyi,
ha ott és akkor kiderül, mibe is kapaszkodsz,
melyik a semmi hozzád legközelebb eső ága.

BAÁN TIBOR

Meghatározhatatlan

– Deák László emlékének –

A natúr élet ízesen és gazdagon
A sors iránt táplált édesbús malíciával bújt ki
Érzékeny tolla alól. Így írni eztán
Már soha senki nem fog.
Az elmúlás szitáján átfolyt és
Abbamaradt. Ahogy a levegővétel.
A nagy kaland. A nagy zöld. Az eszmélet
Pionír nyaktörése. Az ifjúságot
Bekerítő alkonyat vonaglásai.

•

Az *Orpheusz* legendás irodája
Félig a földön, félig az égben,
Elakadva két szó között... megáll.
Akár a lift. A szerzők arcéle
Kicsorbul. Nő a csend.
Átlátott rajtuk. Nem kereste a
Megrendülést, mert megrendítő volt.
Csupa ironikusan bölcs alá-
Fogalmazás. Hiteles egy hitetlen
Korban, mikor megbabrált eszmék,
Villany- és vízórák ketyegnek perben
És haragban a béranyaként vajúdó
Idővel. Ő elfogadta a Kort.
Menekülő hangsúlyainkat.
A szaxofonon játszó Angyalt.

Nyomkereső

„Bárány jó és vadgerle bűg,
Estére már nem lesz nyomunk.”
Deák László

A rézsín alkonyatban
Holt lábnyomait keresni,
Mentőexpedíciót indítani
Érte már senki se fog.
Minden dolgainak hamvadása
Közben a fölszabadult füst,
Szétterjed, mint az árulás maga.
De ki fekszik le, ki fekédné
A holt helyére. Ki fejezné be így,
Mikor jogában áll átlépni
A kattogást. Az idő fojtogató
Köreit. Átlépni s fellélegezni.
„Kivédhető a matt.” Az égbolt
Estét nappalra cserél. A kint
Szétporlasztja s meghátrál a vég.
Reneszánsz fű nő az omladékon.

BÍRÓ JÓZSEF

Siegeh

(- *Deák László emlékére* -)

... oly' ... sokszor ... meghal
tam már - (**nem**) - ... : nem is tudom
... -,hogy ... : élek - e még ?! ...

(2010 - január 1)

ZSILLE GÁBOR

Deák Laci készülődik

I.

Ki szava szólít, ki csöndje
burkol vattaként bolyhosan
körbe? Ki csöndje emel, rejt
és ejt el vonaton, este?
Mozdulatlan Mozgatóként
utaztat a mezőkön át,
lankás tájon lankadatlan,
rendületlen Megrendítő.
Ki csöndje forr glóriaként
körém, a lenyugvó napra?
Kinek az intésre emelt
mutatóujja e dombon
vigyázó falusi templom,
e homályba burkolt szentély,
szent éj?

II.

„Innen még van visszaút” – kezdted utolsó telefonbeszélgetésünk, amikor halálod előtt három héttel felhívtalak az Írószövetségből, a titkosított legújabb számodon, melyet csak néhány bennfentes ismert (és még nekik is csak időnként vetted fel, a külvilág már nem férközhetett hozzád, a külvilág megszűnt).

„Innen még van visszaút” – hangod, a jól ismert víg, enyhén recsegős, pajtási hang mintha egy letűnt korból érkezett volna: erőtlen volt, fátyolos, hűlt, egy védtelen kisfiú rebegése, megkínzott rab suttogása egy cella mélyéről, valamelyik zivataros dekádból.

Hangod, az oly kedves hang mintha a túlvilágról érkezett volna.

„Egy lófaszt van visszaút” – mondta a régi-régi barát, aki bizalmi tisztségben kétnaponta feljárt hozzád – „Egy lófaszt” – mondta keserűen, amikor aznap este beszámoltam neki az Írószövetség éttermében, közben csak fújta a füstöt és krákogott, mindene csupa füst volt.

„Miféle visszaút?” – mondta a barát – „Hiszen nagyon jól tudom, hogy mi van: rettenetes az állapota, az van, csak negyven kiló a teste, az van, már alig tud járni, az van, fekszik és dzsesszt hallgat, az van, az ablakon ki sem pillant, az van.”

„Innen még van visszaút” – talán engem bátorítottál így, talán önmagad, hiszen lennie kell egy visszaútnak, egy gyarapodó testnek, egy ablaknak, egy kitáruló ablaknak: mert élni kell, ez a parancs, ezt óbégatják a sejtek, élni, csak élni, minden idegszállal és vadul, akkor is, ha semmi remény, ha már minden papírlap betelt, ha már minden lemezt meghallgattál, ha nincs hová menni, akkor is, akkor is kell egy út.

III.

lassanként kivész a szerelem
belőlem
vagyok üres váz – tesz-vesz, jár-kele
e gölem

ez a magamra hasonlító
vézna test
már kóstolgatja, már sejtje a
végzetest

lassanként kivész a szerelem
nem vagyok
körben sóhajtoznak a fásult
angyalok

csontomból lassan elszivárog
a velő
vagyok üres váz – lábtól fejig
ívelő

romos templom, emberszabású
levegő
csontjaimban salakká szárad
a velő

KEMSEI ISTVÁN

Száraz szem

Deák Lacira

Elég baj ez nekem.

Bandukolva a Nagy-Kampec felé, ott, az odvas tölgyfánál az Idő kissé jobbra fordul, majd lejt alá. A völgyben, a forrásnál ordenáréznak a különös-kackiásan, vőlegényesen kifent-kinyalt jövevények. Medvehagyma-szó mellett járja az illatos szöbe-széd. Zergetollas huszárcsákóval illegetnek.

Dől a föld alól az égi kátrány. Levelestül. Ágastul. Valahogy nincs öröm ebben a mesterkélt jelenésben. Pedig itt vagyunk, itt mulatozzuk el, ez az erdő legcsendesebb pontja. További csend nincs.

Nincs mélyebb csend. Még van évszak, valamilyenre bejárható. Nem az újtól való az sem. Elfáradt, kipúposodott, elvetemült, több helyen repedezett. Szét is hordták szorgos kezek a belőle valókat. Ki erre, ki arra dúsul, elheverve borával a talmi televényben.

Kímélet sincs. Aki elfárad, azt mondják, kihull. Rosszabb esetben alájár életének, mássza a köznapi dágványt, a hegy gyomrából bokáig kicsorgó nyirkot, orrát veri csóványos meredélybe.

Csak a fölös képes arra, hogy ne legyen többé. Hát jó, akkor ne legyünk se hús, se csont, se vér, se egymásba vésett tekintet. Naplementekor végül a billegő árny ül itt, és a mohos fatönkön merengő lélek.

Kimarjult szeme világát dörzsöli.

JÁSZ ATTILA

Ilyen

Deák Lacinak, az ideÁTról

Egy ilyen papír. Egy ilyen jön majd.
Közli, hogy. Mondjuk, elköltöztél.
Ne keressünk. Egy ilyen papír közli.
Felesleges. És különben is. És hosszan-
tartóan, mégis váratlanul. Egy ilyen
papír, egy értesítés. Amire korábban
csak rajzoltál volna ezt-azt, vázlatot,
néhány töredéket felírtál volna a lap
szélére. Ennyi haszna legyen, egy ilyen
papírnak, ha már. És egyáltalán nem
értenéd, mit is jelent. Mi ez a hülyeség,
hogy elköltöztél, ha egyszer itt vagy.
Ám mégis gyanítanál valamit, amikor
azt olvasod: Egy ilyen papír. Hogy egy
ilyen papír jön majd rólam is, de már
nem nekem. Amikor ezt írom, érted meg,
amit én még nem. Ez egy ilyen papír,
visz át, igazolja odatartozásod, itt.

*felejtőfüvek illata.
Basó Deáklaci sírján
ücsürög*

„A kilencedik hónap elején értem haza. Anyám szobája mellett a felejtőfüvet kiölte a fagy, nyoma sem maradt. A múlt minden darabja megváltozott. Fivéremeim és nővéremeim halántéka fehér, szemük körül ráncok. „Még élünk!” – ennyit tudtunk mondani...”

(Macuo Baso)

vörösbegy repült
el friss sírod felett
épp amikor le

kis tó közepén
szürkegém tolláskodik
vastag jégpáncél

hóba fagyott hó
virágok mily szomorú
szaxofonszólo

•

lebillen a fej
eső áztatta rózsák
hullatják szirmuk

a fény sebesre
horzsolja mellkasunkat
rozsdás lombhullás

egy fáradt madár
verdes hajnali ágon
nehéz ébredés

•

zuhog az eső
a temetőben inkább
élni kellene

elmondasz egy imát
megindul a forgalom
nem vagy egyedül

angyal suhan át
a laptop monitorján
napfényes temető

TANDORI DEZSŐ
Deák László
emlékére
TB

Ó, festőm,
poétám,
találkorgatóm,
Barátom!
2010

Nyitott öröklánc,
végtelessel

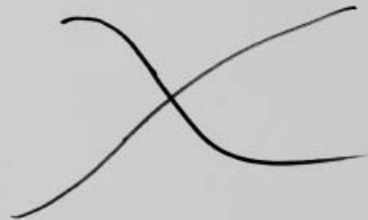
Végtelen,
mint fűszóleges

TB 2010

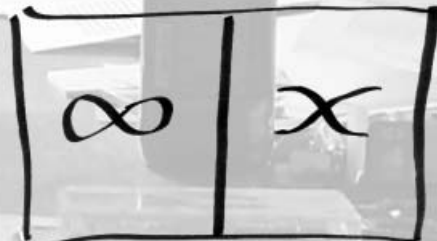

A már nyitott öröklánc

A már nyitott
végtelen

Diptichon-
-végtelesek

Szinterző
és
nyitott
Szinterző

TB
2010

GYŐRI LÁSZLÓ

Expressis verbis

Deák László emlékezetére

Az ember olyan, mint a vak, megy a többiek után, nem lát, nem néz se jobbra, se balra. Hiába olvastam én is nagyon sok költőt az ötvenes évek végén, a hatvanas években, olvastam Zelket, Benjámint, Illyést, Nagy Lászlót, Juhász Ferencet, Ginsberget, Weöres Sándort, Saint-John Perse-t, mindent, amihez hozzá lehetett jutni, de csak mentem a többiek után, s csak Illyés Gyula, Nagy László, Juhász Ferenc volt a szemem előtt; nem akarom azt mondani, hogy csak ők voltak az Isten, de bizony alig volt néhány rajtuk kívül. Miért ők? Megszoktatásból: ők voltak benne az iskoláskönyvekben, a folyóiratokban, ezen a világon kívül alig volt más világ, bár nemcsak emiatt, ők voltak azoknak a költőknek a folytatásai, akiket szintén az iskoláskönyvekből ismertem, akiket tanítottak, vagyis csakugyan ökök voltak, birka, aki megy a többiek után. Ez a költői névsor, ez a költői világ volt a legtermészetesebb, a magyar költők a magyar sorsról, a magyar világról írtak, ők voltak az én otthonom, az én világom lakói. Csak jelzésül: persze, ki ne olvasott volna Baudelaire-t, Rimbaud-t, Apollinaire-t, előbb-utóbb ki ne olvasta volna végig a világirodalom klasszikusait? És még valamit hozzá kell tennem: ez a költői névsor azért is természetes volt, azért is rokonszenves, mert afféle világból érkeztem, mint ők, mármint Illyés, Nagy, Juhász. Nem a nagyvárosból, Budapestről, a mi egyetlen nagyvárosunkból, polgár családokból, hivatalnokok, értelmiségiek gyerekének, hanem egy kicsit messzebből, persze, csak akkor, ha a Blaha Lujza teret vagy a Clark Ádám tér nulla kilométerét tekintjük a világ közepének.

Deák László nagyon szerencsés volt, nagyvárosban született. A beatköltők ideérkezésének az idején fogott bele a versírásba, meg se érintette Illyés, Juhász, Nagy László költészete, egyáltalán a 20. századi magyar költészet, a Nyugat, mármint a maga egészében, ortodox módon, csak válogatva, szíve, hajlama szerint, mert azért egy-kettő neki is mondott valamit, például Ady, Kosztolányi, hogy a nyugatosok harmadik nemzedékéből való Kálnoky Lászlót már ne is említsen, akinek időskori költészete nagyon is megérintette, azáltal még jobban, hogy mint a Magvető lektora, föltételezem, hogy találkozott, beszélgetett vele, sőt az is meglehet, hogy valamelyik kötetét ő gondozta. Talán még az is szerencséje volt, hogy a költészethez nem iskolás módon került közel, azt mondta egyetlen interjújában, hogy a festéssel, a képzőművészettel ellentétben, a versírást nem a ritmika, a jambus, a disztichon, a himnrim, nőrim okulásán kezdte, a mesterséget nem az alapoknál, hanem – ahogy írja – „*okádásszerűen*” vágott bele. Roszszul hitte, ha azt hitte, hogy mi az egyetlen a disztichon mibenlétét magoltuk, ellenkezőleg, például Tvardovszkij Egyre messzebb című poémájáról hallgattunk előadást, – fölolvasott szöveget, és ma már ki tudja, ki az a Tvardovszkij, és miért kellett nekünk éppen őt világirodalomként hallgatnunk? Nem több-e, hogy Deák László eme stúdiumok nélkül a hetvenes évek elején az Élet és Irodalom kritikapályázatának nyertese volt?

A mesterség állítólagos tudománya híján kezdte és így is fejezte be. Nem úgy indult, mint például Csokonai, akinek az idejében még lecke volt a versírás, hanem úgy, mint például Whitman. Úgy írt, hogy a tanultan jó rím, a tanultan jó ritmus képzete nem fogta, nem kötözte le, mégis jó versek kerültek ki a keze alól – 1977 óta, amikor Kemsei István bemutatta a *Mozgó Világban*. Csodálatosan egyöntetű verseket írt elejétől a végéig, ami nagyon keveseknek adatik meg, persze, ebben-abbán változott, korábban olykor bőbeszédűbb volt a kelleténél, később egyre tömörebb verseket írt, még hosszabb versei is annak tűnnek, nyilvánvalón annak a következményeként, hogy annyi fontos gondolata volt, hogy mindet el kellett mondania, a kettő közt, a kedves hosszúság és a keserű hosszúság közt azonban óriási különbség van. A keserű hosszúság verse az, amit például felesége haláláról ír, amely nekem Utassy József Kálvária című hosszú versét juttatja eszembe, amelyben Utassy hozzá szokatlan módon egyáltalán nem használ rímeket, egészen nyers, mert annyira fájdalmas a história. Kedvtelve írni és kedvnyelve írni egészen más, még akkor is, ha szójátéknak tetszik.

„*A szabad- és prózaversnek már az elején kikísérletezett, hétköznapi beszédszintet imitáló formáját használja. Közérthető, de nem válik unalmassá, még nagy közhelyeink is különös fényben szikráznak nála. Visszafogott, tényyszerű mondatai rendszerint megindítóak, s azáltal, hogy kerüli a pátoszt, még hitelesebbé és emberibbé válik tőle a vers.*” – írta róla Szentmártoni János. Így igaz.

Festő akart lenni, költő lett belőle, de nem ösztönös, nem akaratlan, mert filozófusok, gondolkodók eszméinek ismeretében lett az, egyetemet ugyan nem végzett, de – verseiből, vallomásaiból kivehetőn – nagyon művelt, érzékenyen tájékozott ember volt, sokkal többet tudott, mint amit fölmutatott egyáltalán. A ráció vezette, nem hagyta magát eltéríteni egy-egy ötlettől, versei erősen, pontosan megszerkesztett úton haladnak előre, keményen összefogja őket, de úgy, hogy ez a szándék sohasem érződik rajta, nem kinkeservesek a versei, természetesen jutnak el a végkifejletig. Az olvasó együtt lép velük, együtt érik el az utolsó sort. Tudja, mit óhajt, előre fejében van az egész, a versek vége mindig fölemelkedik, mintegy bevilágítja az egészet, arról a magaslatról be tudjuk látni mindazt, ami addig történt velünk, értelmet kap minden addigi sor. Erre nagyon sok példát lehetne említeni, ezt a szerkesztési módszert alapvetőnek látom Deák László költészetében. Sokszor mintha érdektelen dolgokról beszélne, egyelőre nem értjük, minek is a papírra vetni őket, aztán a befejezés egyszerre értelmet ad a csekélynek, a jelentéktelen sejtelmes, nagy árnyékot ad.

Olyan vak voltam sokáig, hogy csak számon tartottam, de elmentem mellette. Csak tudtam, hogy jó költő, olvastam is, többet kellett volna. Persze, a dolog úgy áll, hogy aki velünk él, nagyjából egyidős velünk, azt elsősorban embernek, járóknak, egy asztalnál ülőnek tekintjük,

eszünkbe sem jut a nagyság, a nagyságot csak a jóval előtünk menőknek tartjuk fenn, ami azonban valószínűleg természetes, sőt mi több, szép dolog. Most, hogy a memóriánkba tért, ideje nemcsak számon tartani, hanem számot is vetni vele, ideje az örök irodalomba juttatni.

Nem voltam a barátja, csak abba a kétszáz-kétszázötvenes körbe tartoztam, amely rokonait, barátait, ismerőseit fogta össze, „*a hajdani díszes társaságot*”, egyetlenegy ismerőse voltam, akit az idő a legvégén, a két utolsó évben nem kivont a szám összegéből, hanem hozzáadott, ekkor találkoztam vele, az Orpheusszal, többet, amikor nekem is kiadta egy elbeszéléskötetemet, nagyon magától értetődően, nagyon szívesen, s én igazából nem is tudtam neki megköszönni.

Sokan voltunk így vele, emlékezzünk a könyves Deák Lászlóra is: tizenkilenc év alatt több mint ötszáz könyvet adott ki! A híres gyomai, Kner Izidor, vajon dicsekedhetett ennyivel? Persze, nem lehet őket összevetni, Kner nyomdász volt, afféle magyar Elzevir, az összehasonlításban mégis van valamelyes nagyszerűség.

Nem állhatom meg, ha már a kétszáz-kétszázötven szemű hálóról beszéltem, hogy ne szóljak arról a verséről, amely Litkey Györgynek, a „*tündökletes tanárnak*” állít emléket, tudniillik a hálószemek így kötöződnek egybe, és fogják ki a halat, minket. Litkey festőművész volt, *Litkey György* című versében így idézi föl Deák László: „*Már galambösz volt, mikor megismertem, alakrajzot tanított. És szemléletet. Senki nála jobban.*” Litkey Györgynél ezerkilencszázhatvanhárom tájéka a Lejtő utcában, a mai Apor Vilmos, az akkori Lékai János tér fölött naponta megfordultam, mert hogy a lányával szűrtem össze a levét, alakrajzot tőle, nem az

apjától tanultam. Milyen kár, hogy erről már nem beszélhetek vele!

„*Békében nyugszol.*” – fejezi be a verset, nagyon egyszerűen, azzal az egyszerű szikársággal, amely hangon például Petri György beszélt. Ugyanaz a klasszicista beszédmód jellemzi mind a kettőjüket, ugyanaz az ironikus hang, ugyanaz a „nagyvárosi” formabeszéd, amit eddig nem vett észre senki, én legalábbis nem olvastam sehol, hogy bárki is érzékelt volna. Hasonló életérzés, olykor hasonló tematika fűzi össze őket, egyet kivéve, a politikumot, mert Deák látszólag sohasem politizált, amiből aztán két dolog sarjadt: az egyik az, hogy írt ugyan 1956-ról *A közös csapda* című kötetében („*Az utcákon akkoriban széles körű tetemetlenítés folyt*”), de úgy, mintha nem politizálna, és senki sem vette észre, hogy politizál, tehát semmi baja nem származott belőle, a másik pedig az, hogy a régi rendszer elmúltával sem vette észre senki, hogy egy hasonló formátumú költővel van dolgunk. Éppen a politikum léte–nem léte okán.

Meg az irodalmi élet/ítélet régi-új áldatlan állapota miatt.

Írtak róla kritikákat, és Deák László nagyon meg volt velük elégedve. „*Nem panaszkodhatom a kritikákra*” – jegyezte meg, de azok a kritikák, *expressis verbis* sohasem mondták ki, amit ki kellett volna mondaniuk, amit a győri Műhelyben Baán Tibor kimondott: „*Deák László költői életműve ... a mai magyar líra jelentős értéke.*” (2007. 3. szám), amit Reményi József Tamás az *Új Forrásban* kérdezett Deák László ürügyén: „*Vajon hányszor kell lenyűgöző életműveket fölfedezni ahhoz, hogy valóban birtokoljuk őket?*”

KÁNTOR PÉTER

Tárlatvezetésen

1. A szerelőcsarnokban

Nézd a pompás szerelőcsarnokot!
Minden tiszta, világos; élvezet
az ilyenben dolgozni, ugye? Enter,
és máris új világokat teremtel!
Jól mondom? És ez a sok okos gépezet
ontja a remek alkatrészeket:
Szív, tüdő, máj... Ez egy segglyuk, Uram.
Ez meg – de hagyjuk, majd ahogy haladsz,
rájössz te is. Csak lassan, van idő!
És ha valami nem úgy sikerül,
vagy ha terhedre volna, ami kész,
csak semmi pánik, Uram, ez vele jár,
egy kattintás, s törölve az egész.

2. A lomtárban

Látom, csillog a szeme. Keres valamit?
Vagy csak elbűvöli a gazdagság, a pompa?
Mit várt? Kis jelentéktelen provinciát?
Csupa fületlen kancsót? Ne mondja!
Ez itt a Holtak Birodalma, kérem,
s az Egészen osztozik, nem a Részen.
Nézzen csak körül: Minden, amit itt lát,
valaha híven szolgált a fenti mintát.
Ott csillogott a tűző nap alatt,
s emelte, tapasztotta a falat,
melyről idővel levált. Ó, ha tudná,
mennyi volt nagyságra hull itt az árny...
Egykor imádat tárgya mindahány!
De néha jön valaki, mint maga; csipesszel
kiemel valamit a néma sokaságból,
s az mint a fáklya, fellobban kezében.
Keres valamit? Vagy csak erre tévedt?
Már menne is? Na jöjjön, felkísérem.

MELIORISZ BÉLA

Mennek sietve

rejtett törekvések nyugtalanjaiként
kerülgetve a mindennapok repedéseit
mennek sietve az eltévedt tengeri ködökből kirajzolódva

nem foglalkoznak fölösleges dolgokkal
már régen nem fog rajtuk bukolikus varázs
de nincs nyelv amin lehetne szólni erről

a nyáját magára hagyva szöknek megint
jól tudván most is holdvilágos éjszaka lesz
mire lakatlan szívekre találnak

Könnyű

könnyű most mondani
jó bolond voltam csak
mert gyanakvás nélkül örültem a holnapnak
ha magamra hagytak

mindent mit akartam
nagyon szépnek hittem
de orrom előtt húzták
le a rolót innen-
től hát kibiceltem

Vagy bolyongani

álmunkban sohasem esik az eső
nincsenek benne végleg elvesző helyek
és nem akar sarokba szorítani az idő

nem kell metaforákat kerülgetni
szavazni kézfenn tartással ki tudja mire
szobát sem hirdetnek kilátással a tengerre

nem kell hogy érdekeljenek a parti jelek
csak a legtitkosabb belső adások
a még vonalkód nélküli éveink

nem nyeli el szavunk a tenger
lehet a homokba firkálni bármikor
vagy bolyongani a semmibe veszve

NAGYPÁL ISTVÁN

Uszály strand

Egy archívum régi fotóján barnára sülve
fekszünk, mint heringek az uszályon,
sós a bőröd, megszomjazom.

Mosolyogsz. Madárijesztő vagyok,
holmi metafora kedvéért. Jól állna nekem
a szalmakalapod – mondod és leemeled.

Madárszerűen beszéltél, le-lecsipegettél
az tárgyról. Nem szeretem a sört sem, de
az is kell neked. Húsít a keserűségem.

Egyetlen billentyű

mint janis, énekelsz, a mikrofont
a kezekben majdnem lenyomod a
torkodon, fogod, szorongatod,

ahogy a csuklómat. a szintetizátor
egyetlen billentyűjét nyomkodom,
hangot nem ad ki, énekelsz.

kényszerből hasonlítasz másokra,
pedig szerethető vagy. hangokat
hallok és mosolyogsz, miközben

kisfiúként állsz, én pedig sírok.

Vártam a nyarat

Zümmögő hangját hallom, kicsi, fénylő
testét a pad lábánál találom meg, lehajlok,
figyelem, megfogom – ahogy ceruzámmal
az inges-papíron elkenem a szentet – teste
megroppan. Ecetfák illatát hozza a szél.

Kicsiny teste mérete, emlékszem, ahogy
ujjammal mértem le, etológus szemmel
tanulmányoztam, pedig nem szeretem a
bogarakat. Anyád félt, amikor a papa
meghalt – mondtad. Ültem melletted és

vártam a nyarat.

JÓZSA EMŐ

Szerelem

Sejtelmesen csillog
egy körte fémes burka
Csillag tükre,
fagyott szardínia
téli éjjel

Vattacsomag leng
a léghuzatban
Fennakad egy
holdsugárszakra
fehér gyöngyfűzéken

Aztán csend.

Felhővé fakul
a böszme égi lámpás
Feléd fordulok puhán
Hattyútakaró a mínusz tízben
Hajnalodik.

Télhaikuk

Tengerszem a tó
Téli nádiban jégmadár
Sajkod, óh, szívem

•

Indigó égen
Fagyott citromszeletre
Jégkutya ugat

A barátom szerelmes

Barátom olvas
Verse opál hajnalon
jégbe zárt bambusz.

Repceföld sárga
fátyla fanyar illattal –
töretlen fény-ék.

Láttál-e szépen
elszáradó virágot
tavasz hajnalán?

ÁGOSTON CSILLA

Lenyomat

(Gy. D. emlékére)

Mi marad utánad posztumusz?
Humusz, meg csírányi árvácska,
rácskapu, körülötte liget,
hihetetlen szimmetriában,
áram és megrezzenés nélkül,
békül bennem emléked, szunnyad,
ujjad erezete ráégett
érett és hamvas körték halvány fényére.
Ér-e bármit is e lenyomat?
Tolat az életünk, csak te mész
egész egyenesen, porba
szórva a megmaradt magokat.

Csillaghullás

A fehérpöttyös eget fürkésszük,
így, éjféltajt már rajzik a sötét,
meglazulnak a tartóoszlopok,
mert Isten kijjebb csatolja övét,
augusztus fele van, csillaghullás,
kívánj valamit (nézd! ott zuhan egy),
és én bánatosan bámulom, hogy
az a nagy test hova tart, hova megy,
és elképzelem a csillaghullát,
ahogy a kertek alatt vergődik,
ahogy letört, fényes ágaival
nyúlna, szállna vissza a felhőkig,
de végül kileheli maradék
héliumát, léggömbökbe fújja,
majd ráköti kívánságainkat,
s elengedi gyenge csillám-ujja;
messze kerek, fekete bogarak
röpködnek, csillapodnak a fények,
a hátsó teraszról elmerengve
lesöpröm a fehér törmeléket.

KARÁTH ANITA

Ars amatoria

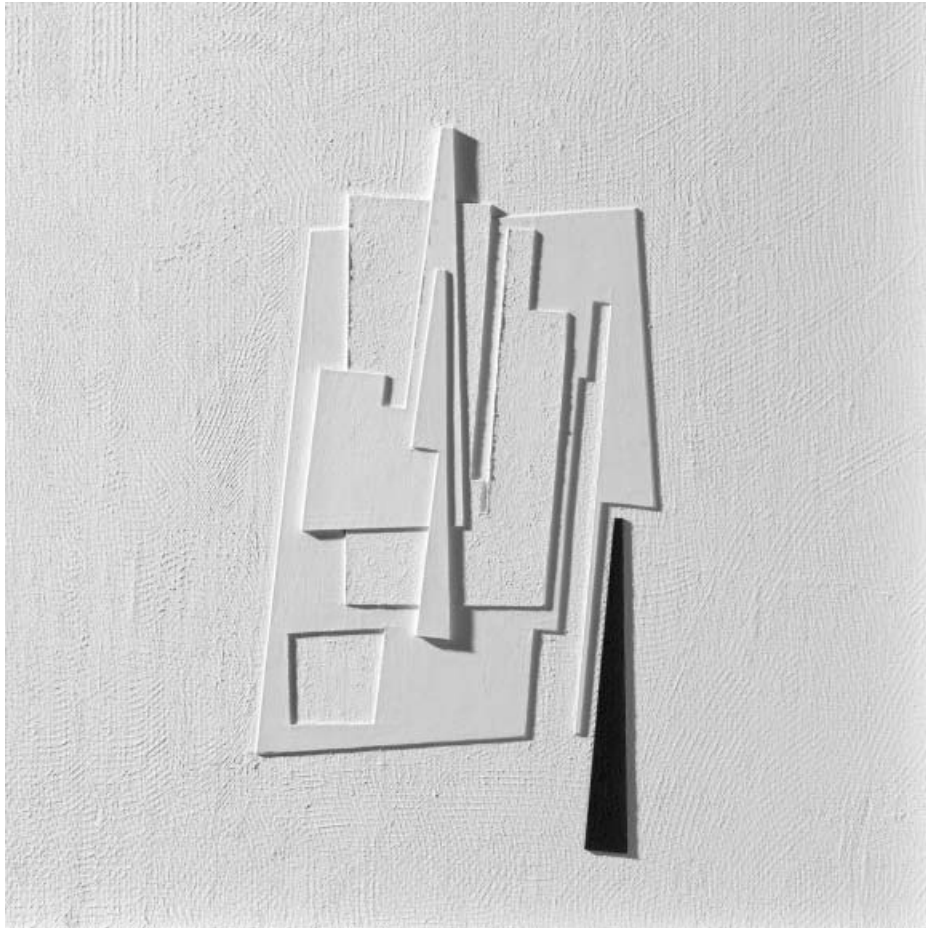
„Dum licet, et vernos etiamnum educitis annos,
Ludite: eunt anni more fluentis aquae;..”
(Ovidius)

a ki-belélezett csöndek
mögött többesszám első
személyű teremtésrész található
észak felé a telken rönkház
az udvaron hintaszék attól
nyugatra mesés elbeszélésekből
kihullott szavak életeinkből
összehordott cifra kacatok festett
reggelekre meghatározhatatlan
színű alkonyat minden ami
történik már megtörtént egyszer
a szemhéjak rezdülései közrefogják
az elmosódó időt mint a fotográfiák
csak folyamatában összegezhető
a létezés a tiéd és az enyém
valójában ugyanaz a narratíva
ez a tökéletesen működő varázslat
ami értelmet ad növekedésnek
és megint a fonnyadásnak
a keleti nyílászárók jól ismerik
az alkotás fényének alkímiáit
az önfeledt élőlényeket ágynemű
alatt játék után rendet kell rakni
a szobában beengedni friss
levegőt és megnöveszteni a leváogatott
haját lábnyomaid nélkül eltévedek
a szobában összetévesztem az égtájakat

Az utolsó sugárút

(A-nak)

a madarak színes katedrálisokat szőnek
egy teáscsésze nagyságú tér elég
apró gumókból csigahéjából
rakott jó meleg menedék
gyökereket ásni felhőkarcolókhöz
felöklendezett gyümölcsökkel
bevárni csendben az estét
ahogy alszunk orchidealevélen
szárnyaidon pihen a festék
érezni a szíved milyen eleven
lomtalanításkor kidobásra kerülnek
a fölösleges drága tárgyak
túl a felejthető emlékeken
ültetünk helyükre almafákat

Grand Hotel de la Mer

ablakokra néző tenger

Paneljazz

lépéseid között a korlát
húrjain játszanak ujjaid
becsukom a szemem
felütéssel kopogtatsz az ajtón
köszönéskor ahogy ölelsz
lila magnóliák illatát kevered a gangon
frissen mosott holmik redői közé
a refrénre az ablakhoz simulnak páran
lábujjaikkal átveszik a lüktetést
csodálatos ahogy most vagyunk
andante ringatja a folyosót a kötél
az üvegtesten itt-ott párafolt
vasárnap lehet ilyenkor és nyár
pedig csak ennyi ami mára volt

BOTOS FERENC

Haikuk

Egy bezárt kapun
ott lebeg gyerekkorom
rozsdamarta lánca

•

Ködből, falevélből
elevenedő sóhaj
a későőszi szél

•

Hold süt szobádba
miben reménykedhetsz még
megbotló árnyék

•

Leszálló este
a szerelem illata
itt sós-narancsos

•

Pohár boromban
bokád borostyánfénye
táncoló emlék

•

Ó, kornistárnics
Kelyhed zafírja rezzen
Lepke szállt reá

•

Tükörajtó, ó
tegnap is megijedtem
szemben magammal

•

A temetőben
mécsesek égnek, oldalt
legel a csorda

OLÁH ANDRÁS

sebhelyek

először magamnak sem
vallottalak be – csak megtörténtél:

szemhéjként csukódtál rám
kabátom alatt dideregtél
– azt hittem örökre rám bízod magad
s hogy benned végre én is helyemen vagyok

de megártottam neked

bécsi kávét ittunk egy benzinkútnál
mikor közölted szárazon
hogy kilakoltattál magadból végleg...

a szemetet nem viszem ki már napok óta
csak kutatom vakon az elvarratlan szálakat
levetett szokásainkat

nemrég még együtt fésültük át
a lakást egy-egy ott felejtett hallgatásért

vagy csak a szökést gyakoroltuk
és a bünt... látszatainkat cipeltük:
lehalkított szerelmünket

mindennap tervezem
hogy majd kimegyek eléd az állomásra
de folyton felhős az ég

maradok hát az idő innenső oldalán
– füstszagú kocsmákban
tömött kabátok közt keresek hiteles
embert hogy egy kisfröccsért
eladjam neki az életem

leltár

a párás ablakhoz préseled homlokod

a teavíz elforrt almáink ráncosak
a homályos idő rekedt nyarakba vész

arcodat tegnap óta ismeretlen hordja

szótagolva olvaslak

eldobott csikkeken taposnak
és rázzák az utcát a szélbe nőtt fák

hajadba fésülve ujjaim nyoma

szeretnék beleférni az életedbe
de az indulási oldalon magam vagyok

megtanulok hát múlt időben élni

kiretusállak zugaimból
mérgezett lélegzetvételeket hallgatom

rátényereltél az álmaidra
haldoklunk mint a törött nyakú üveg

térfigyelő rendszered lebuktatja
a zárjegy nélküli álmokat
és lassan elfogy körülöttünk a csönd

árulás

visszafelé számoljuk a perceket
együtt sorvadunk
pont olyan vagyok mint a bizonytalanságod
bennem az élet benned a remény fél
egy elharapott mondat bővítménye vagy
hívószavakat kiáltok feléd
de kenyér helyett kedvem szeged:
kiléptél belőlem s azóta nem kellek senkinek

hontalan

nézed a kopár parkettát a szobában
csak a bútorok helyének nyoma világlik
mintha bent is ős voltna
a függönytelen ablakon homályos foltok
a karcos üveg üres tekintettel bámul vissza
ujjaidat végigsimítod a lépcső korlátján
torkodat köszörülöd pedig a lepedék
szívedet nyomja – újabb bizonyíték a csődre –
könnyörtelen egyszerűséggel billen a kilincs
a kulcs magától fordul a zárban
az előszobafogason bólogató sálat
akkor látod utoljára s már tudod mennyire
utálatos dolog a búcsúnak többször nekifutni

bizalom

fölfűzi gyöngysorát az éj
elkápráztatja az utcalányokat
akik a tér bizonytalan magányát kortyolgatják
átölelek mint régen
mellettünk vállat vonva sietnek el
a közönyös kirakatok
„rosszkezedet fogd rám – súgod kacéran –
s takarj be mint rongybabát a hó”
bizalmadról biztosítasz
mint orgazdát az ékszerész
de mögötted ott feketedik a gyáva múlt
az idő száználmas ajándéka
még kitapintalak: bennem hajnalodsz
– felújított emlékeiden kopogtatok

Korai bánat

Beljebb húzódott a verandán; az ereszhez láncolt égdarab egyre tömörebb volt és mogorvább. Kapkodó, sűrű szálú eső kezdett dobolni az ereszcsatorna bádogján. A pecsétetes, elhordott katonakabátot viselő öregember nehézkesen elindult a kő- és tégladarabokból egyenetlenül összecementezett járdán, aztán befordult valami szűk, alagútszerű átjáróba. Néhány pillanat múlva alakja eltűnt benne.

A vörös téglával aláboltozott pincelejáróból hideg csap föl; a levegő itt testesebb, mint a kapulépcső alatt, ahová az eső elől szokott beállni. A nyirkosságtól csillogó kövek közt megülő pinceszag behatolt az orrába. Ezt az év bármely időszakában érezni lehetett. A nedvességtől csillámló falak mellett három sorban homokba vermelt zöldegek voltak; kiálló részük még a télen elfagyott a hidegben.

A katonakabát nem tudni, honnan került hozzá. Én csak erre emlékszem, a szemeit, a mozdulatait akaratlanul vele kötöm össze, a testszagú katonakabáttal. Látom ma is, ahogy a padon ült, és hátának egy pontját a kerítésdeszkákhoz támasztotta. A katonakabát túlhangsúlyozta az egyéniségét. A széles karimájú kalap alatt az öregember arca mély ráncokban végződött, tekintetében kíváncsiság tükröződött, az élet mintha még kielégítően működtette volna a szervezetét.

Az emlékezés munkáját nekem lehet csak elvégezni a magam számára. Ezt nem nyomhatom el semmivel magamban, és beletelt kis időbe, míg rájöttem, hogy másokra sem hagyhatom. Hiába voltam még túl kicsi, hatéves, amikor meghalt abban a szobában, ahol akkor éjjel aludtam: meg kellett tanulnom mankók és segédeszközök nélkül felidézni halála körülményeit. Közélről éltem át, nem lehettem közömbös iránta, és a saját érzéseim iránt sem. A felelősséget nem háríthattam el semmiféle indokkal; ezt az életpizódót elő kell ásnom a tudat mélyéről, érveltem, ha ahhoz a időhöz kalandoztam el a múltból, és védtelenné váltam az emlékekkel szemben.

A dróthálós nyíláson keresztül kémleltük az eget. Annyit láttunk a világosságból, amennyit a házfalak és a tetők síkjai hagytak meg. Egyetlen fa sem látszott, egyetlen csenevész ág sem, amely odakarcolta volna magát a felhők közé. Az ágak takarásba kerültek, csak a kifakult égbolt szándékait fürkészthettük.

Rejtett érzéseiről sohasem beszélt. Mai eszemmel már másként tudom megragadni a hangulatot. Mintha rád mutatna az életedből ez a korai epizód! – mondtam magamban. Ahogy mutatott is! Fesztelen pompa a szürke és szálkás emlékképek forgatagában. Másnap meghalt. Ő volt az első ember, akit láttam vitatkozni Istennel. Minden halottak halottja, mert nem volt előtte senki más.

Az első temetés is, ahová elvittek, az övé volt.

Az egyik ólmos délutánon kisfiúként azt álmodtam,

hogy a Halál ott ül a kertben a leghatalmasabb diófánkon, melynek óriási lombkoronája alá befért az egész világ. Hálót font, és arra készült, hogy a nyakamba dobja.

Ha gyermekkorból ezt az epizódot később elmeséltem valakinek, mindig hozzáfűztem, hogy „azóta nem alszom”. Amikor a forró-szürke kánikulában fölriadtam a lidérces álomból, hangosan sírni kezdtem, de csak később vettem észre, hogy egy szál magam vagyok a házban, és a kertben, sírásom tehát teljesen hiábavaló, mert úgysem hallhatja meg senki.

Abban a szobában voltam, ahol Öregapám meghalt. Onnan vitte ki a temetőbe a halottaskocsi, melynek megmagasított oldalaira ezüstös üveglapokat szereltek. Nagyanyám többször földidézte, hogy hogyan billegett ide-oda a süppedős talajon bevésődött keréknyomokban a sötétbarna, politúrozott koporsó. Zötykölős nesz kísérte a menetet a Katonarét az idő tájt még földes utcáin keresztül a Déli vasút árka fölötti hídig, ahonnan tovább az abroncsok csattogó zaja vitte a koporsót a Hidegházig a téglával és bazaltkockákkal kikövezett úton. Ott a sírásók komótosan fölraotalozták Öregapámat, és a temetési menet addig nem indult el a megásott sírig, amíg az utcabelieket oda nem értek.

1956. július 21-én anyámhoz Katonarétről bábát hívtak, mert nem ment be a kórházba, fájdalmai pedig figyelmeztették a nagyszüleimet, hogy hamarosan megindul a szülés.

Kanizsán jobbra lejtősek az utcák, itt-ott kis kanyargós házsorok szorultak a dombok vágataiba, mint az összetöpörödött Rácvárosban, ahol félszázadosnál is öregebb házak gubbasztottak egymás mellett, és tűntek el az ereszkedő dombok mélyén a tekintetek elől. Mi a város keleti részén laktunk, és bárhová indultunk hazulról, lejtett az út előttünk. A belváros, a voltaképpeni történelmi városmag, a Felsőtemplomtól a Főtérig tartó három-négyemeletes utcator, szintén dőlésben található. Azt a tompa mélyedést még csak völgynek se lehet nevezni, ahol a Fő utca medre húzódik, és ahol az északi és déli, illetőleg a nyugati és keleti sugárutak egy pontban metszik egymást; a szelíd ereszkedők egyszerűen úgy folynak egymásba, ahogy a természetben folynak a folyók. Mi magunk sem házak fölé magasodó dombtetőn laktunk, pláne nem hegyen, hanem egy szelíd és kellőképpen kiszélesedő emelkedőn a kaposvári és a balatoni országút közötti háromszögben, melynek távolra eső szarát a Dózsa-laktanya és a Szabadhegy szegélyezte.

1968 nyara volt.

Különös körülmények között telt az idő, a feszültség tapintható volt a városban. A forró levegő megkötötte a nappalokat és az éjszakákat, szinte légszomj fojtogatott mindenkit. A gondolatokba azonban nem a kivételesen hosszú kánikula nyomasztó hatása furakodott be, hanem

a katonaság készülődése a laktanyákban. A szocialista országok pártvezetői szinte megállás nélkül tárgyaltak a csehszlovákiai helyzetről. A dolog kimenetelét illetően senkinek nem voltak illúziói a városban, nem hízelgett egyetlen érdekelt sem magának azzal, hogy a laktanyákból majd szépen szétszédnek a tartalékosok, és ki-ki visszatér oda, ahonnan jött. A bátyám sorkatona volt, a történelem könyvnyű prédeja pár száz méterre tőlünk a Dózsa-laktanyában. Ez a múlt században épült hatalmas kaszárnya a város keleti szélén terült el, közel a balatoni múúthoz; a kertek végétől búzatábla hullámszórt a szögesdróttal megmagasított téglafalakig. Távolabb tőle már a várost övező dombok húzódtak szanaszét. A lankák Sánc felőli részen szegélyezték ezt a katonai tábornokot, ahol a Varsói Szerződés első lépcsős alakulata állomásozott. Kanizsa volt a nyugati határszél egyik legnagyobb helyőrsége a hidegháború idején. Aztán augusztus huszonegyedikén robbant a bomba, győzelmi ünnepet ülhetek a tábornokok Moszkvában, a kanizsai hadosztály pedig Parassapusztánál átlépte a szlovák határt az internacionalista segítségnyújtás jegyében.

Egy gyermekkori kép a felnőttnek mit ér meg?

Mit adna érte későbbi, lassan olvadó életéből?

Tárgyilagosan nehéz rá felelni. A múlt megváltoztathatatlan és örök. A gyermekkoruk puha melege van, amelyben a mesék valósága egyenrangú a valóság valóságával. Természetes módon kapcsolódik a fantázia az élethez.

Erdő mélyén zizegő őzek szaladgáltak a csillár alatt. Ma is látom őket. Belső világomhoz tartozik ez az epizód, utólag is föltár olyan vonzalmakat, amelyek lehetősége idősebb fejjel megragadhatatlannak látszik. Érzékszerveim tárolják még a gyermekkori gyantaszagot, amely az utca felőli kis kertecskéből a nagyszobába áradt.

A fák árnyékainak közét fenyőillat töltötte meg gyantaszaggal.

A fenyők tűlevelei!

A fenyők élfényei!

Az épületek elé ültetett, kecsesen magasba törő fenyőfák, a szemnek szép tujabokrok számomra azóta is megsejtetnek valamit azok lelkiállapotából, akik odaültették őket. Amikor esőbe hajlott a délután, vagy vihar dúlta fel az éjszaka nyugalma, a neszeket és hangokat megsokszorozta a kert láthatatlan élővilága. Érzéseink azokéhoz estek közel, akiket a természet színes világa ámulatba ejtett, és saját környezetük részeként fogadták el.

Érthető hát, hogy nem kívülről néztünk az évszakokra; mindegyikben megpróbáltunk egyensúlyt találni lelki alkatunk és a természet rajzása között. Télen a határt övező hegyhátról lezúduló nyers szél – amely többnyire hódarát hozott magával – könnyedén elbánt a város szélő házaival, a kerítések meghajoltak a hatalmas lökésektől, a szigetelés nélküli megkajszult ablakok rései beeresztették a hideg levegőt. A tél mégsem volt félelmetes számunkra, hiába okozott több kellemetlenséget, mint a töb-

bi évszak együttvéve. Sem a jegesre fagyott udvari csap, sem a rácsszerű csupaszodott bodzabokor, sem a virágágyások kifehéredett göröngyei – az utcai ablak alatt, ahol fenyőfák ágaskodtak – nem okoztak nekünk gondot. Elfogadtuk, hogy a tél ilyen, és engedelmeskedtünk a törvényszerűségeinek.

A kert végében az egyhangú és távolba vesző köd alatt, mint egy vízfestékkel megfuttatott rajzlapon, laposan nyújtózott el a mező, a vastag hó alatt aludta álmát, akár csak a gaz- és gyomverte bombatölcsér mélyén a halott katonák.

Gyermekkoromban a történelem rendbontása minduntalan hatalmába kerítette azokat, akik átvészelték a szörnyű bombázásokat. Közel volt még a háború, az emberek nem tudtak eltávolodni az emlékétől, és nem is igen tudták mivel megfékezni azokat: az újságok rendre beszámoltak szerencsétlenségekről, melyeket a gyilkolás itt maradt vészterhes nyomai, föl nem robbant lőszerrek okoztak, sokszor végzetes eredménnyel.

Ott kísértett a múlt sötét árnya a mezőn, a kertekben, a házak golyóütötte falain és a lelkekben.

A bombatölcsérről a háború emléke borzongatóan volt jelen családjunk életében is, és megzavarta a jelent.

Az utcabeli gyerekeknek azonban a világ rejtelmes csodáját ígérte, amelyet a szülői tiltás még csak fölerősített bennünk: a bombatölcsér titokzatos homályában bogáncs hömpölygött vörös csomókban, a háztartásokból kiselejtezt, penészes, kilyukadt edényeken néha megvillant egy-egy fénynyaláb, mely átfürödött a vadszedes bozontos ágain; amikor leereszkedtünk a két-három méteres mélység aljára, lábszárainkat nyirkos növények ölelték körül, az üvegcserepek pedig nemegyszer véresre vagdoszták a talpukat. A sebesüléseket nem tudtuk eltitkolni, úgyhogy alaposan megszidták otthon értük.

Aztán a békeidő lassan beteljesítette az akaratát, a csúf kráter elfogyott, és lapos mélyedéssé vált, gödörré. Az oltott mész maradékával világító kis négyszöget is gödörnek hívtuk otthon a kertben, amelyet olyan közel ástott Öregapám a szilvafához, hogy a lehulló szilvák belekocsonyásodtak az alján fölgyűlt masszába.

Nem maradhattam közönyös gyermekkorom háborús sebei iránt. És ez nemcsak a saját, velem született érzékenységem múlt, hanem az akkori világén.

1987-ben kiadós éjszakai havazás után szinte tökéletes fehérség fogadott fönt Északon, Jurnalában. A laposan szétterülő üdülővárosban már olvadt, mint az elkésett havazásoknál szokásos. A Rigai-öböl partján március közepén is megőrzi varázsát a hideg évszak. Nem hinném, hogy sokkal súlyosabb és teltebb képet mutatna a tenger környéke tél derekán; most is megvolt a hó tartóssága, legfeljebb azt gondolom, hogy januárban keményebb szél csapkodja a parti fákat és bokrokat a befagyott tenger felől; a házak ablakai pedig észrevétlenebbül kapcsolódtak össze a jégablak tükörfelületével. Minden olyan végtelenül egyszerűnek és természetesnek hatott.

Odaadtam magam a látványnak, de a teljes belefeledkezésre csak pillanatokig voltam képes.

Utazás közben a legváratlanabb helyzetekben hátrálok vissza a saját időmbe, ahogy más is megteremti a kapcsolatot otthonhagyott múltjának cserepeivel. Jurnalában sem történt másként, és az érzéseim valahogy összekötődtek a zalai telekkel.

Kanizsán a tél decembertől február végéig tartott, de néha a befagyott tócsák celofános közönye átnyúlt márciusba. Anyám születésnapján, Miklós napján még üresen és alacsonyan szállt az ég, mert a fényviszonyokat előnytelenül befolyásolta a hó hiánya. A koravén télies szürkületet aztán egy vasúti menetrend pontosságával változtatta meg az első hóesés, mindjárt vattás fehérségbe öltöztetve a tájat. A város és a környező mezők szinte belesüppedtek a hóba Karácsony táján. Szép volt benne az, ahogyan fölszikkasztott a tündöklő fehérség, és egy gyémántpenge élességével járta át testünket a hideg, mégse fáztunk.

Csontjainkat nem reszelte élesre a szél, és nem szaggatta meg érzéseinket erőfölényével.

A zalai hegyhátakon hamar megtapadt a hó, és tisztaságából a város falai közé is jutott.

A vastag hóban minden tiszta volt; Andersen meséjéből a féllábú ólomkatonával megbeszéltem az előnyomulás részleteit: a pókokat a bombatölcsér felé szorítjuk.

A bolgárok maguk előtt tolták a németeket, a város határába ért a front. A légteret amerikai bombázók lepték el. A Sétakert mellett a mélyvasútban szanaszét szétroncsolt testű katonák feküdtek, a bombázás kilyukasztotta a földet.

Madártávlatból alvadtvér-foltok.

Anyám lehántolt diófa kéregből készített babával játszhatott; a furcsa faragvány egyik karja hiányzik, a furat körül a barna karika háborús égésnyom is lehetne. Öregapám alkonyatkor a vészjóslóan csendes város külső háza-ihoz lopózik, hogy az épen maradt pajták fejéséből tejet hozzon. Néha egész éjszaka elmarad az igazoltatások miatt. A zománcos kék kanna, mely a családi önfeláldozás mementója, sokáig megvolt a padlásfölgárat mögötti stelázsban.

Ha óvatlan vagyok, olyan érzés költözik belém, mint a háborús filmek alatt szokott.

A betemetett bombatölcsér akkor jutott újból az eszembe, amikor valamelyik kora őszi este furcsa neszekre lettem figyelmes a kertből. Egyetemista voltam már, félszeg és könnyen zavarba ejthető gólya; ritkán jártam haza, pedig sokszor rámtört a honvágy a gyermekkori ház után, mely azt a világot jelenítette meg, amelyhez tudtam, hogy nem lesz többé visszatérés. Tudtam, hogy életem a nagyváros falai közé préselődik mindörökké, mert az a hely, ahol elférnek majd, Kanizsán nekem nem bizonyulna elégségesnek. Akkor még azt gondoltam, hogy egy olyan kisváros, mint Kanizsa az utamban áll, keresz-

tezi a lehetőségeimet, és eltorlaszolja az érvényesülés kapuját előttem.

Az ablakhoz léptem és vártam, hogy szemem kirajzolja a sötétből a fák körvonalait, a kerítés négyszögét.

Amikor még hazajártam, megpróbáltam apró, addig ismeretlen, rejtőzködő momentumokat fölfedezni a gyermekkorból. Belekapaszkodtam ebbe a gondolatomba, igyekeztem találni valami olyat, melyet addig elrejtett előlem a világ. Egy pontot, amely fölkelte a kíváncsiságot, ismét működtetni kezdi az otthoni ösztöneimet. A fákat kezdtem el figyelni. Ha úgy alakul a sorsom, hogy életem minden reggelén a kerttel ébredek föl, a fákról legfeljebb akkor vettem volna tudomást, amikor az évszakok lassan cserélődni kezdenek. A kert az elmúlás ellenében élt, minden pillanatot kihasználta, még a kesernyés avarszagot árasztó novemberi párát is. Májusban többnyire az volt az érzésünk, hogy a habzó cseresznyefák alatt mintha olvadó cukorhegy belsejében járnánk, Karácsonykor meg mintha Krisztus töviskoronája szurkálta volna a csöndeséget színelő égboltot fölöttünk. A mi fáink úgy forogtak az évszakok változásaival ott körbe-körbe, mint valami ringlispil.

Röpködtek, és szinte sohasem maradtak vesztég.

Ennyi szépség és mélabú elegendő lehet egy életen keresztül, mondtuk magunknak egymást biztatva, és vigasszal szolgálva az élet szomorúságaival szemben. Mert a szépség az öröm forrása volt, és amikor szépnek éreztük az életet, nem szorultunk egymás gyámolítására, így nem is került szóba közöttünk.

Amikor véglegessé vált, hogy elkerülök Kanizsáról, és gyerekes odaadással igyekeztem berendezni kezdődő pesti életemet, gondolatban sokáig kijártam még a kert hatalmas fái alá: a szürkületbe belelobbantak az utcai lámpák, vascsilinderük alól fényes hátú bogarak pattogtak szanaszét, mint izzó platniról tűzgömböcskék. A lámpa kátrányoszlopa meghajolt a fák előtt, egészen a kerítés kiszögelléséig elér. Egy vékony csíkot belevésett a földbe, az olyan volt, mint az ezüstszál.

Ezt az idillt csak a kanizsai Sétakert varázsa közelítette meg.

Évszázados jegenyéi, óriás gesztenyefái, a mélyvasút peremén megkapaszkodott nyárfái hatalmas árnyékot vetettek tavasztól ősziig a dús aljnövényzetre, a különös virágszínekben pompázó embernagyságú bokrokra, a hullámosan össze-vissza futó vadrózsatövekre, melyek saját örömkürré szaporodtak és terebélyesedtek, néhány helyütt már áthatolhatatlan sövényt képezve a gyalogutak kitaposott szegélye mentén. A Sétakertet átszelő kikövezett út szabálytalanul kiszélesedő és elkeskenyedő csíkja mellett néhol egy-egy kőbástya maradványa állt a régi időkől, háborús lövésnyomokkal, omlatagon; mohos tetejükön kősasok torzói málladoztak az állandóan árnyékos levegőben, távolabb a kilyukadt vasfedelű pihenők nyújtózkodtak a kékeszürke fényben, melyeket az első világháború előtt állítottak szorgos városvédők, és azoknak a békeidőknek a hangulatát idézték föl, mint a Városi Könyvtár eme-

leti olvasójában csöndes órákon lapozgatott albumképek kisiskolásként.

A Sétakertben Öregapám friss sírjához menet Nagyanyám átfogta a vállamat, amikor megpihentünk az egyik padnál.

A levegő poros volt, júliusi forróság töltötte meg a parkot, néha egy-egy fénysugár áttörte a lombokat, és a könnyű szél-től meglibbentek fölöttünk a levelek.

Hatévesen a júliusi kék Ég a mi kertünkben úgy vakított, mint a tűző Napon felejtett tükördarab: élessége szinte elviselhetetlen volt, égetett mindent, amit elért. A diófák terjengős lombkoronáján átsütött az Ég, a forróság behatolt a levelek gyöngye erecskéibe, mintha mindegyiken külön is izzó fémszálat fűzne keresztül.

A drótkerítésen fonnyadt növények lógtak összehengeredve.

A levegőben megremegetek a tárgyak, mintha valaki néhány centire megemelt volna mindent a kertben. A légszomjas növények csak éjszakára tértek magukhoz.

Ez gyermekkorod bűvös kertje, elevenen őrizd meg. Kis tisztás, hullámzó Ég, paskoló napfény. A napfény a lombok végtelen susogásával vágat az arcodon. Az ujjnyi repedések a kiszikkadt talajon a Föld titkos redői. És a fű a legzöldebb fű a világon.

A fű legzöldje!

Fölpúposodó mohacsomók a talpad alatt.

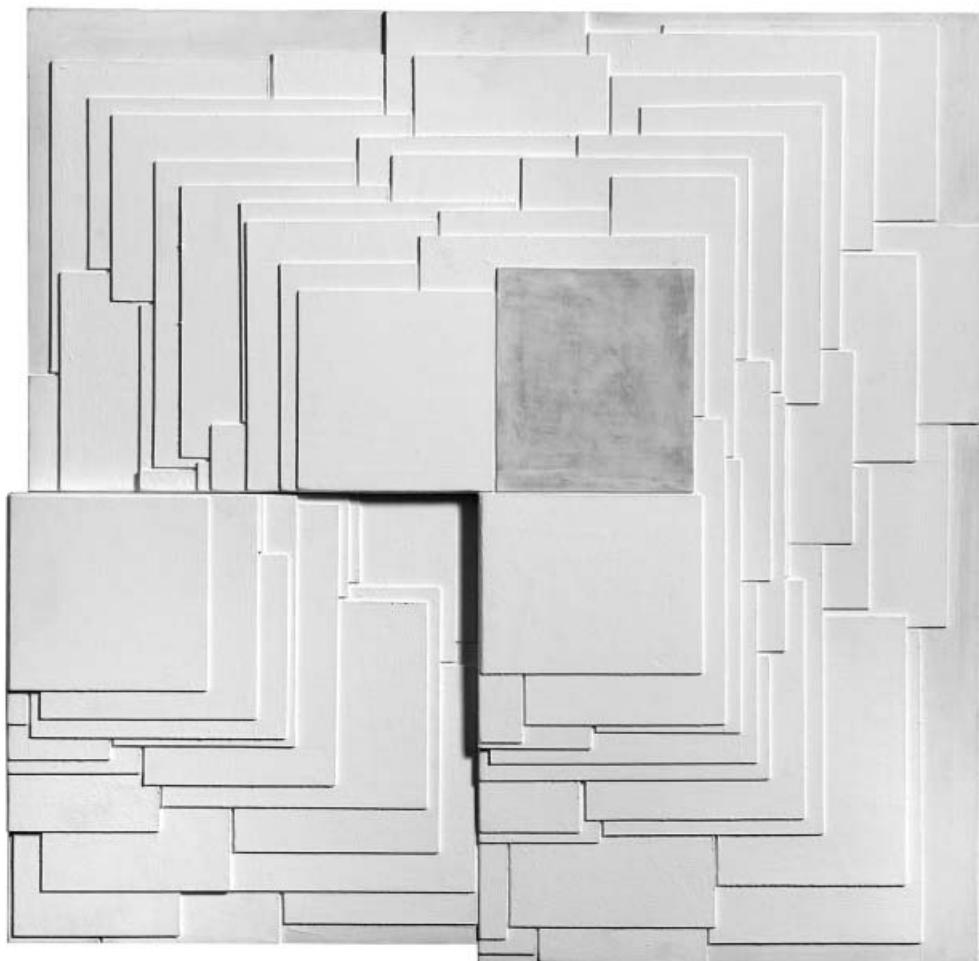
És a talpad alatt a halott katonák.

Szívükből nő ki a fű, a fű legzöldje.

A bombatölcsért az amerikaiak hagyták maguk után a kertben. Elborzadok a képzelt halottak látványától.

A repülő ütötte lyuk: fölfelé fordított lámpaernyő.

Tekintettedben a jeltelen temető.
Kiszáradt meszes gödör –
kocsonyás alján a szilvaszemek
elveszített könnyecseppek

Csak jóval besötétedés után merészkedtek ki a szétronsolt holttestekhez. Utólagos becsléssel sem sikerült az áldozatok számára következtetni: a föld teleitta magát vérrrel. Könnyű tavaszelő volt, a város szélső házainál időzött a front. A németeknek aztán befellegzett, de hosszú időbe telt, amíg a durván összeszegezett ablaktáblákat a városi házakról leszerelték. Öregapám később azt mondta: nem elhatározás kérdése volt ez, hanem a félelemé. A béke idilljét ezerszám megcsúfolta a valóság képe.

Öregapám hatéves koromban meghalt. Egy korai hajnalon történt, hirtelen. Mellőlem emelték ki az ágyból: szívtrombózis érte. Lovak vontatta halottaskocsi vitte a temetőbe. Akkoriban ez volt még a szokás Kanizsán. Sütött a nap, ebédidő volt, kiálltak a kapuk elé az emberek.

Vidéken a koradélutáni órákban temetnek.

A tavasz gyors elhatározással érkezett meg, átmenet nélkül, varázsszavára elemi erővel támadt föl a természet, minden adottságát latba vetve föléledt a világ: előbb az aranyeső kezdett kivirágozni, aztán merész elrendezéssel az orgonafejek ráfeküdtek az Ég vánkosára. Májusban már zöld festék eredt a kerítés mögül a kert nyomába, és az Égről futott le az orgonák lilája.

A fekete kabátos nő

A házak kezdtek hasonlítani az emberekre. Néhányat kerítéssel, portással, kamerával óvtak, lépcsőházaik frissen mosva csillogtak, de a legtöbbnek megszurkült a kosztól a fala, az erkélyek aljáról omlott a vakolat, szakadt függönyök takarták el az ablakokon túli világot.

Reggelente felsöpörték a járdákat, de estére újra kutyapiszok és galambürülék borította. Az állatok nem válogattak.

A fekete kabátos nőt mindenki ismerte a környéken, pedig csak néhány hónapja költözött az egyik újonnan épített házba. Annyit tudtak róla, hogy meghalt a férje, és egyedül él. Bár egyszerű, hétköznapi özvegynek látszott, különleges képességekkel rendelkezett. Néhány itt töltött nap után már régi ismerősként beszélgetett Rózsival és lányával, akik házuk kapualjában szabadtéri üzletet alakítottak ki, és az áraikon, valamint köszönömön kívül soha, semmit sem mondtak senkinek.

Hokedliken, lavórokban heverték az apró tárgyak. Lassan, módszeresen adták el lakásuk díszeit. A herendi figurákkal kezdték, aztán a nagymamától örökölt horgolt csipketerítők következtek. Az angolul karattyoló külföldi turisták is megálltak, azt hitték, valamiféle bolhapiacnak járnak. Imádták a kis libapásztorlányt, a balett-táncost, a huszárt és a régi készletből megmaradt csészeket, tálakat. Némelyiken hajszárpédés vonult végig. Érdekes, hogy ezeket szerették a legjobban. Forgatták, nézegették, ujjukat végighúzták a halvány, barnás vonalon, mintha rég látott kedves ismerősük tenyerének barázdáit tanulmányoznák.

Egy szürke, mogorva reggelen, amilyennel csak nagyvárosban találkozik az ember, Rózsiék szőnyegetek terítették a járdára. Sokan megálltak, a fejüket csóválták, kandi-kamerát, vagy valami eszetlen tréfát gyanítottak, mások meg öntudatosan sétáltak végig mocskos cipőjükkel a mintákon, mintha egyenesen nekik terítették volna le a szőnyeget. Nem zavarta sem az anyát, sem a lányát, ha az eső vagy egy hatalmas tócsa áztatta a színes tevéket, virágokat, madarakat. Eszükbe se jutott összecsavarni, és védelmet keresni számukra. Angolok, németek, franciák toporogtak, kézzel, lábbal mutogattak, de Rózsi és lánya egykedvűen álltak, nem értettek egy kukkot sem. Talán szidalmak lehettek ezek a karattyolások a hanglejtésből és a kézmozdulatokból ítélve. Honnan tudhatták volna, hogy anya és lánya már szinte üres falak között élnek, és ezzel együtt belőlük is eltávozik az a különleges képesség, amivel örülni lehet egy szép tárgynak. Napjaik nagy részét lent az utcán töltötték. A rendőrök nem kértek engedélyt tőlük, a kerületi önkormányzattól sem kérdezősködött senki, pedig a hivatal ablakaiból pontosan lehetett látni a pénzek és tárgyak cseréjét.

A fekete kabátos nő mindig hosszan beszélgetett velük, senki sem értette, miért éppen ez a nemrég ideköltözött idegen az, aki anya és lánya szigorú némaságát újra és újra meg tudja törni. Vásárolt ezt-azt, apróságokat, nem kérdezte, mégis elmondták, semmilyen jövedelmük sincs, ha mindent eladnak, akkor biztosan az utcára kerülnek. Hiába jönnek a csekkok, felbontatlanul hevernek majd, ők meg várhatják a kilakoltatást. Arcukon egyetlen pici rándulást sem lehetett észrevenni. Így aztán a fekete kabátos nő semmilyen formában sem tudta kimutatni, hogy együtt érez velük, vett hát megint egy olyan horgolt terítőt, amelyből már számtalan sorakozott egy adidasos cipősdobozban.

A fekete kabátos nő minden reggel kiszámolta a feleslegesnek ítélt pénzt, majd borítékokba csoportosította. Elővette jegyzetfüzetét. Vonalak, pontok, számok és betűk alkottak térképhez hasonló alakzatot. Nevek és különféle ételek álltak egy-egy pontnál.

A mások számára értelmezhetetlen füzet pontos szociológiai felmérést rejtett. Hány hajléktalan húzódik meg a környéken, hol, kinek, melyik nap visz ételt, ki mit szeret, milyen betegségtől szenved, van-e meleg takarója. Az éttermekből, büfékből, pékségekből összeszedte a maradékot, külön zacskókba, dobozokba csomagolta, és elindult szokásos körútjára. Mindenütt várták, megköszönték az ételt, néhány szót is váltottak vele, pedig eleinte elfordultak tőle, olyan is akadt, aki a szeme láttára tüntetően a szemébe hajította a neki szánt dobozt. Rózsiék mindenevők voltak, ők a kapujuk mellett lévő zöldségestől és a szembeni étteremből is kaptak maradékokat. Fel is szedtek magukra néhány kilót, így a telet már kigömbölyödve várták, mint ahogy az állatok is vastagabb szőrt növesztenek a hidegre készülve.

Az utcában elterjedt a híre, hogy a fekete kabátos biztosan valami szociális munkás. Csak azon csodálkoztak, hogy eddig miért nem tette a dolgát. Egyszer látták, amint bement a polgármesteri hivatalba. Ezután egyre-másra állították meg az utcán, segély, munka, lakás után érdeklődtek. Mikor széttárta a karját, ő sajnos nem tud segíteni, dühösen vitatkoztak vele, volt, aki arcon is vágta. Honnan tudhatták volna, mennyire gyűlöli a hivatalokat egy réges-régi történet miatt, ami álmaiban most is kínozza. Izzadtan, fáradtan, megalázottan ébred olyankor, szeretné elfelejteni a férfit, aki hatalmánál fogva azt hitte, mindent megkaphat, őt is. Így hát napokig gyűjtötte az erőt, hogy felkeresse a polgármestert. Hiába fogalmazott értelmesen, hiába hívta szokásos körútjára az öltönyös férfit, hiába magyarázott, könyörgött. A külön-külön határozott jelentéssel bíró szavak érthetetlen mondatokká váltak, és mint egy megzabolázhatatlanul áradó folyó hullámai fájdalmat okoztak fülében, agyában. A habzó, tátogó száj átváltozott azzá a gyűlölt férfivá, akitől nem tudott szabadulni álmaiban. Váratlanul kezdett el sírni, majd ordítani. Ajtók nyíltak, berohantak a biztonsági emberek, egyszerre ketten ugrottak rá, leteperték, hátrakulcsolták a kezét. Ő meg csak ordított, egyre vesztetebben, egyre érthetlenebbül!

Hiába várták az aluljárókban, utcasarkon a szokásos ételcsomagot, Rózsi meg a napi csipkevásárlást, a fekete kabátos nő eltűnt. Senki sem tudta, mi lett vele. Rózsiék minden fekete kabátban a nőt keresték. A csalódás egyre zavarodottabbá tette őket, majd önmaguk számára is érthetetlennek tűnt, amikor besétáltak a kapualjikkal szembeni félelmetes épületbe a szociális munkás után érdeklődni. Bevezették őket egy szobába, sáros cipőjük nyomot hagyott a fényes parkettán, szekrények, íróasztalok sorakoztak egymás mellett, férfiak és nők ültek számítógépeik előtt, de nem volt ott, akit kerestek. Senki sem ismer-te, senki sem látta, vagy nem akartak rá emlékezni. Olyan váratlanul tűnt el a környékről, mint ahogy megérkezett.

Rózsi soha életében nem járt még színházban. A kapualjjal szembeni étterem egyik pincére ajándékozta meg őket két jeggyel, aki csak mosolygott, ahogy azok ketten csodálkozva forgatták a kis papírdarabokat. Lányával elmentek az uszodába, náluk nem volt melegvíz, régóta ide jártak tisztálkodni. A színházra, mint elérhetetlen varázslatra gondoltak, ahol olyan dolgok történnek, amik a valóságban nem. Talán még a vágyakat is teljesíteni tudják. Talán ott újra tudnak majd sírni, nevetni. Otthon aztán kinyitották a szekrényt, de legnagyobb megdöbbenésükre nem találtak az alkalomhoz illő ruhát. Nagy könyörgés után kaptak angol importból származó szoknyát, blúzt, cipőt, kabátot, de meg kellett fogadniuk, hogy másnap már a nyitásra visszahozzák. Zálogul otthagytak néhány herendi szobrocskát azok közül, amik még megmaradtak. Megnyugodva nézték magukat a kirakatban, rendesen felkészültek a nagy eseményre, semmiben sem különböztek a többi utcán járkáló embertől. Majd újra izgatottság szállta meg őket. Rohantak, nehogy elkéssenek.

Már közel jártak a színházhoz, amikor az egyik ház sarkánál meglátták a fekete kabátos nőt. Egy kartonpapíron ült. Arca sápadt, szemei merevek, szája egyfolytában járt, valamit motyogott. Közelebb hajoltak. Régi ismerősként köszöntötték, de nem kaptak választ, az csak rendíthetetlenül, üveges szemmel mondta az érthetetlen mondatokat. Úgy tűnt, attól fél, ha abbahagyja, menten életét veszti. Mintha régi, megsárgult, ám mások számára láthatatlan könyvből olvasna, amelynek lapjain pici vörös foltok hevernek szétszóródva, vagy egy sok-sok évvel ezelőtt megtanult színdarab szerepét ismételné folyton!

Megszólították, nem válaszolt. Megfogták a kezét. Elengedték. Tehetetlenül hullott az ölébe. Akkor vették észre, hogy körülötte színes rajzok meg különféle mázsolmányok hevernek, és hirtelen meglátták a csipkéket. Hatalmas fekete vászonra varrták őket, és egy nőalakot formáztak. Csak bámulták a vakítóan fehér csipkenőt, a teste nagyobbakból, a haja, arca, kisebbekből állt. Jól mutatott a feketén a fehér.

A mázsolmányok és a csipkenő mellett gyertyák égtek, egy cipősdobozban aprópénz hevert.

Rózsi szemét elhomályosította a felismerés, hogy semmit sem tud beledobni. Gyorsan továbbmentek, de vissza-visszafordultak. Amikor elérték a következő sarkot, utoljára még visszaneztek a fekete kabátosra meg a csipkenőre.

Majdnem elkéstek a színházból, de Rózsiék arca meg sem rezzen, amikor a jegykezelő rosszállón csóválta fejét. Máskor tessék időben elindulni, oktatta ki őket. A nagy várakozás csenddé olvadt bennük, így foglalták el helyüket.

Az előadást nem tudták élvezni, és már azt sem gondolták, hogy a vágyaik teljesülhetnek itt. Egyre csak a fekete kabátos motyogását hallották, amint egy végtelen hosszú, mások számára érthetetlen monológot mond, ami elnyomja a színészek hangját. Maguk előtt látták a csipkenőt, ruhája szebb és tisztább volt, mint a színpadon tátogó színésznőké.

A hallgatás és felelősségvállalás természetéről a népmesében

1.

Marie-Louise Tenèze, a neves francia mesekutató egy szemináriumi előadása összegzéseként azt javasolja¹, hogy a két nagy vizsgálati módszert: a történelmi-földrajzi és a strukturális kutatást össze kell egyeztetni jó néhány régió meséiben és meséi által megjelenített „változatok” tanulmányozása révén. (E javaslat háttérében részben az Aarne-Thomson mesekatalógusból kimaradt, s az elmúlt évtizedekben felgyűjtött nagyszámú kelet- és dél-európai meseváltozatok besorol(hat)atlansága; részben az egymásnak feszülő szellemi erők, nemzeti mesekutatók összebékítésére való igényeket tapintható ki.) A francia szövegben *l'étude des choix* kifejezés szerepel; a magam részéről meggyőződéssel állítom, hogy egy szójátékkal a jövőbeli kutatás egy másfajta irányultságának a lényegére lehet rátapintani. Ha a *choix* (változatok) kifejezést felcseréljük *l'étude des voix*-val (magyarán: a hangok tanulmányozásával), inkább visszakanyarodunk a mese, a mesélés, a mesemondás forrásához, hogy tudniillik a mese elmondott/elmesélt történet, illetéknéppen alapvetően kommunikációs szituáció (interakció) a mondó és hallgatósága között. (Megjegyzem, a napvilágot látott mesegyűjtemények olvasása és értelmezése e tekintetben ugyanezt az alapállást feltételezi a részünkről.)

Egyébként a változatok történelmi-földrajzi szempontból történő összevetése és strukturális elemzése (mely eljárások nem nélkülöznek bizonyos fokú pozitívista szemléletet) bárhány tetszetős modell létrehozása után sem visz közelebb a mese „lényegéhez”. Épp ezt tudatosítandó nem árt emlékezetünkbe idézni Honti máig kísértő aggályait:

(...) láttuk azt, hogy a mese az elmondott és meghallgatott variáns alakjában jelenik meg a világban, és hogy a variánsok sokfélesége mögött a típus létezését kell feltételeznünk mint a variánsok sokféleségét összetartó elképzelt egységes létezőt. Ez az egységes létező azonban csak a tudomány elgondolásában szerepel, a valóságban nincs más, mint a mese egy-

mástól független és véletlen körülmények folytán bekövetkező megjelenítései: az egyes elmesélések.²

Egy másik mesekutató, a huszadik század elején, a folklórszövegekhez elsősorban lélektani szempontból közelítő Róheim Géza, a világ mítosz- és mesekincsének bőséges anyagát tanulmányozva, igen korán felveti, hogy az egyes népek szavai/kifejezései (hiedelemvilága) és tettei (viselkedésmódja) közt szoros összefüggés van. *A varázserő fogalmának eredete*³ kötetben a jelbeszéd és utánzás vizsgálatok a következőket ajánlja megfontolásra:

(...) a rontás lényege talán nem is annyira maga a cselekedet, mint az akarat, szándék kívánság? (...) A kívánságnak meg kell nyilvánulnia. Nyilvánulhat két módon, szóval vagy tettel (...) A tett, mihelyt a nyelv létrejött, nem marad szó nélkül, a szót demonstráció kíséri.⁴

Helyben is volnánk: *tett* és *szó* a kommunikáció két formája, a mesehős mindenkor megnyilvánulási módja. Bizton állíthatjuk, nincs a mese narratívának olyan eleme, amely ne e kettő valamelyikének vagy szerves összefonódásának aspektusából volna értelmezhető, miként Lévinas fogalmaz: „*a megjelenítés nem egy magányos tekintet, hanem a nyelv műve*”.⁵ A tett és a nyelv éppúgy egymással való kapcsolatában válik értelmezhetővé, akár a sötétség és fény, a csönd és beszéd, amire Lévinas számos írásában pontosan rámutatott. „A fény a sötétség elűzésével éri el, hogy a dolog előtűnjön, kiüresíti a teret”⁶, vagy az interakcióban résztvevőkre utalva:

„A nyelv elkülönült viszonyulók közti kapcsolat. Természetesen egyikük számára a másik megjelenhet témaként, ám a másik jelenléte nem merül ki téma voltában. A másakra mint témára irányuló beszéd tartalmazni látszik a másikat. Azonban e beszéd már egy olyan másiknak mondatik, aki mint beszélgetőtárs kilépett a témából, mely magába foglalta,

¹ *Introduction à l'étude de la littérature orale: le conte*. (...) „Nous essaierons ici, en conclusion, de prolonger brièvement ces réflexions. Elles suggèrent d'abord qu'il est un domaine où les deux approches, historico-géographique et de recherche des structures, doivent se conjuguer: l'étude des „choix” réalisés dans et par les contes d'une certaine région.”

² Honti: *A mese világa*. Budapest, Magvető, 1962, 95. Honti okkal-joggal int bennünket óvatosságra a mesetípusok „rokonságáról” való beszéd kapcsán; s nem véletlenül hangsúlyozza, hogy „[A] hagyományozás folyamatában lélektől lélekig közvetlen az út, nincs halott közvetítő elem közbeiktatva. Ezért minden új megjelenítése a hagyomány anyagának, tehát a mese minden új elmesélése tulajdonképpen új alkotás, mert a reprodukálás több, mint a pusztá megismétlése az emlékezetben felraktározott anyagnak” (96).

³ Róheim Géza: *A varázserő fogalmának eredete*. Budapest, Posner Károly Lajos és fia, 1914, 49.

⁴ Uo. 49–51.

⁵ Emmanuel Lévinas: *Teljesség és végtelen* (ford. Tarnay László). Pécs, Jelenkor, 1999, 157. „Elles étaient aussi dirigées par l'idée que la représentation n'est pas une oeuvre du regard tout seul, mais du langage.” In: *Totalité et infini* (eredeti kiad.: Nijhoff, Kluwer Académic, 1971), Paris, Éd. 081987, 206. (a továbbiakban: TI).

⁶ Ua. „Fényre van szükség ahhoz, hogy a fény látható legyen.” Uo. 159. Il faut une lumière pour voir la lumière. TI. 209.

és elkerülhetetlenül a mondott mögött bukkan fel. A féltve őrzött csend is a szót mondja ki, és annak súlyosságában a Másik kibúvása érhető tetten.”⁷

A mesében egymásnak megnyilvánulók elvarázsolt-ságukban, másságukban, bűnösségükben, maszk mögé rejtettségekben és megmutatott arcukban; ott- és éppüglétükben és eljövendő sorsuk ígéletében; csöndbe burkolózva és (Lévinas fogalmát használva) feleletigényüket kimutatva; egymásnak mondott esküjük/ígéletük és átokmondásaik révén; felszólítottaságuk és feladat-végrehajtásuk közben jelennek meg a narratívában. Miként axiómának tartjuk azt a kommunikációs tételt, hogy nem lehet nem kommunikálni –, a mesehősök, az Én és a Másik (vagy Mások) legyenek/kerüljenek bármilyen szituációba, „jel”-beszédük által tárják föl magukat a másik előtt/száma. Ez gyakorta félreértelmezések sor(ozat)án keresztül juttatja őket az eredeti vagy kezdeti bűn-megnyilvánulás megértéséhez, az átokjelenség feloldásához: a másiknak kinyilvánított szeretet, a másikért vállalt s mindhalálig tartó felelősség tudatosítása révén.

Úgy vélem, elsősorban nem az univerzális motívumok és a regionális szimbólumok dekódolása vezet el bennünket a mesehősök sorsértelmezéséhez (még ha a jelentőségük tagadhatatlan is a népléktan aspektusából); még csak nem is a hősök archetípusainak meghatározása és különböző mitológémmákkal történő összevetése révén tapinthatjuk ki eljövendő-létükért folytatott küzdelmük értelmét.⁸ Sokkal inkább a *mesesituáció* (melyet a mondó rögtön a mesemenet elején a lét-gond és kizökkentség felvázolásával megteremt) és a lét-gondot feloldó feladat hős általi megértése, s ennek tükrében a hős egzisztenciakarakterének megragadása (értése) kínál számunkra kiindulási pontot az értelmezési eljárásához.⁹ A mesemondó által konstituált mesesituáció alapvetően meghatározza a hős világban létét, vagy oda el- és visszaérkezését, a környezetét megjelenítő közösség létmódját és a sajátos körülményeit (szegénység, elátkozottság, árvaság, kiszolgáltatottság stb.). A mesemenet pedig azzal veszi kezdetét, hogy a hős saját maga számára igyekszik feltárni a részben látható és rejtettségben lévő létet. Ebben a feltárásban, többnyire valamilyen varázserővel, „nagy tudással”, beavatottsággal rendelkező segítőt (aki vagy a hős álmában, vagy a mesei színpad egy paravánja mögül

előlépve jelenik meg) kell igénybe vennie, hogy a kapott/szerzett tudást saját tapasztalattá téve, sikeresen értelmezhesse feladatát, s elnyerje eljövendő-létét, melyet a halálhoz való viszonyulásában ért meg. Vagy ahogy Tengelyi László egyik kedvelt filozófusára hivatkozva állítja:

„(...) a sorsban viszont ‚az ember saját életére ismer, s könyörgése hozzá nem egy úrhoz való könyörgés, hanem az ő visszatérése és közeledése önmagához’. Igaz ugyan, hogy a sorsban ‚a megsértett élet ellenséges hatalomként lép föl a bűnössel szemben’, ám az ember mégis csupán sorsa révén jut el önmagához, mert csak tágitja a tettet életegységé.”¹⁰

Mi az, amit „*lényegként*” aposztrófálhatunk a mese értelmezhetősége kapcsán? Napjaink néhány jeles mítosz- és mesekutatója – akarva-akaratlanul is – kijelölt egy utat, melyen megtették ugyan az első lépéseket, de nem járták végig, egyfelől másfajta vizsgálati módszert tartottak üdvözítőbbnek. Másfelől a *filozófiai hermeneutika* hagyománya és a meseértelmezés gyakorlata (melynek kapcsán Biczó Gábor írja: „a mese jelenségének mint a létértelmezés egy eredeti formájának az elemzése a hermeneutikára alapvetően más szempontból, az ítéleteink, állásfoglalásaink alapjául szolgáló természetes beállítódásként tart igényt”¹¹), számos ponton óvatosságra inti a mesekutatót. Mégsem kerülhetjük meg a meseértelmezés során a „létező létének megragadására” irányuló törekvést, a mesesituációban valamiféle bűntől (a sajáttól vagy a Másikétől) fermentált hős önmagához eljutásának hermeneutikai vizsgálatát.

Az első, számunkra fontos megállapítást Mircea Eliade tette, amikor egy helyütt az „*egzisztenciális korlátokról*” beszél, melyek a mese esetében a kizökönt időt, a hős jelenvaló-létét, az átokkal terhelt bizonytalan jövőjét, a közösség fennmaradását érintik:

„(...) megállapíthatjuk, hogy a szimbólumok, a mítoszok és a szertartások – akár vándorlás útján jutottak el valahová, akár spontán módon, a helyszínen alakultak ki – mindig bizonyos egzisztenciális korlátokra világítanak rá, amelyek nem feltétlenül történelmi, s amelyeket az ember akkor fedez fel, amikor elhelyezi magát a Mindenségben.”¹²

⁷ Lévinas: Uo. 162. Le langage est un rapport entre termes séparés. A l'un, l'autre peut certes se présenter comme un thème, mais sa présence ne se résorbe pas dans son statut de thème. La parole qui porte sur autrui comme thème semble contenir autrui. Mais déjà elle se dit à autrui qui, en tant qu'interlocuteur, a quitté le thème qui l'englobait et surgit inévitablement derrière le dit. La parole se dit ne fut-ce que par le silence gardé et dont la pesanteur reconnaît cette évasion d'autrui. TI. 212.

⁸ Noha az összevetés a mi szempontunkból is lényeges elem, különösen, ha joggal feltételezzük – bár némi s talán megengedhető egyszerűsítéssel –, hogy a mitológia egyféle *jellemtár*; akkor a mese (melyben köztudottan „redukált hősök” jelennek meg, vagyis egyetlen tulajdonsággal rendelkeznek, amelyek a feladatmegoldáshoz éppen szükséges) maga is az, s minden egyes változatban a Kerényi-féle „lélektani realitások” találkoznak. Valószínűleg az egyes típusokon belül képződő változatok egy jelentős részénél kitapintható az a tény, hogy a mesemondó az egyik (vagy akár több) hős esetében másfajta egzisztenciakaraktert szerepeltet a mese színpadán, minek következtében a végzet is más formát ölt.

⁹ Biczó Gábor írja *A mese hermeneutikája* című tanulmányában: „... a mese, mint hermeneutikai gyakorlat ragadható meg, azaz felfogható a megértés és az értelmezés eredeti próbálkozásaként” –, odébb: „A mese nem állítható szembe a metafizikával, mint a létértelmezés egy eredeti módja nem fogható fel a filozófia (vagy a hermeneutika) alternatívájaként, mert egyszerűen nem gondolható el a metafizika elől. Vagyis egy ponton mégis található kapcsolat, ami egyszerre elválasztja és összeköti a mesét és a filozófiát. Ez az ún. egzisztenciális alapkérdések problematikája. Ahogy a nyugati metafizika története felfogható az ezekre a kérdésekre adott válaszkísérletek esszenciájaként, (a filozófiai hermeneutika a megértés mikéntjére vonatkozó kérdésre kidolgozott módszeres válasz), úgy minden mese az elbeszélés (elmesélés) egyszeri és megismételhetetlen aktusában szintén értelmezhető egyfajta válaszkísérletként ugyanezekre a kérdésekre.” (In: Bálint Péter *Közelítések a meséhez*. Didakt, Debrecen, 2006. 13–15.) E ponton érdemes emlékeztetnünk idézni Tengelyit: „Heideggeről megtanultuk, hogy metafizikán létre irányuló gondolkodást értsünk.” Tengelyi László: *A bűn mint sorsélmény*. Atlantisz, Bp., 1992. 110.

¹⁰ Tengelyi: i. m. 44.

¹¹ Biczó Gábor: i. m. 12.

¹² Mircea Eliade: *Képek és jelképek* (fordította: Kamocsay Ildikó). Európa, Bp., 1997. 42.

Ezek az „egzisztenciális korlátok” határolják be a hős mozgásterét, s miként Eliade gondolatmenetéből kiolvasható, teljesen mindegy, hogy a valóságban vagy a tudatosan kitalált mesei fikcióban (melyhez egyaránt hozzátartozik az alvilág és a mennyország) jelennek meg, mert hiszen az ember egzisztenciakarakterére, archetipikus megjelenési formájára és lét-módjára világítanak rá.

A másik figyelemre méltó megállapítás Jan Assmann nevéhez fűződik. Ő más aspektusból: a heideggeri halálhoz-viszonyuló létből kiindulva, de szintén egyfajta – a mesehősre is vonatkoztatható – tevékenységkörrel, a létfeltétel-lehetőségről beszél, amikor az ember „*cselekvési maximumát*” említi egy helyütt. Ez a maximum a mi szempontunkból érdekes mesehős elrontott, átokkal sújtott, még fel sem fedezett, artikulálatlan/megnyilvánulatlan létmódját, többnyire valamiféle „meghalás”, halálállapotba jutás (alászállás vagy felemelkedés, meghalás és feltámadás, álomba merülés vagy fára mászás) közbeiktatásával, az előre megszabott/rendelt sors, az eljövendő-lét realizálása felé igyekszik terelni:

„Az életnek, a fennmaradásnak és a maradandóságnak ez az eszméje – melynek ellentéte a halál, a nyomtalan eltűnés és a kudarc – a legmagasabb rendű érték, amely minden cselekvési maximát meghatároz.”¹³

Az „egzisztenciális korlátok” és a „cselekvési maximum” nem két szélső pólusként értelmezendő a mesevilágban; sokkal inkább a mesei kezdet és vég között létrehozott narratíva értelmezésének lehetőségeit kínálják/tárják föl, és teszik lehetővé a narratíva: *tett és szó* (arc és tekintet) egymásra hatásában, kölcsönösségében való vizsgálatát. S ez a mesevizsgálat „lényege” szerint nem más (kiváltképpen is, hogy a mesét a kutatók eddigi eredményei tükrében nem lehet definiálni, csak bizonyos mennyiségű fenomenének alapján le- és körülírni tudjuk), mint fenomenológia vagy hermeneutika, mely Tengelyit idézve:

„(...) nem filozófiai „álláspontra” vagy „irányzatra” utal, hanem elsődlegesen *módszerfogalmat* jelöl: a kutatás *hogyanját* jellemzi, anélkül, hogy a vizsgálandó tárgy mivoltát meghatározná.”¹⁴

Bátran kijelenthetjük, hogy lényegileg más ez a hermeneutikai eljárás, mint amit a francia kutató, Marie-Louise Tenéze kínál a számunkra.

2.

Az egyik beregújfalusi mese, a (*Jákob*)¹⁵, a mesehőst arra a feladatra: önkéntes vállalásra készíti, hogy az elátkozott/„lefeketedett” királylányt a hallgatásával váltsa meg. Christoph Wulf mondja *A hallgatás* című írásában: „nemcsak a beszéd, hanem a közös hallgatás is képes

kapcsolatot teremteni. A hallgatást meg kell tanulni.”¹⁶ A pokolban „megkeresztelt” Jákobnak szabad járása van az alvilágban: az ördögök birodalmában, ahol a sorsszerűen neki rendelt társra talál:

„Te Jákob, tudtam, amikor még anyádba vótál, mint egy köleskásaszem, hogy fogok viðed beszélni. Én tudom, hogy te királyfi vagy, de te nem bírod ki [*a hallgatást; BP*]” (46).

Az elátkozott királylány egyszerre kétféleképpen is megmutatja/feltárja magát: mássá vált („lefeketedett”) mivoltában, és a közös sorsukról egyfajta előzetes tudást hírül adó beszédében; mindkettő felhívás és megszólítás, képi/hangbeli megnyilvánulás és feleletigény támasztás, amire Jákobnak válaszolnia kell: valamiképpen. Nem csekély önbizalom birtokában, ám kellő tapasztalat hiányában Jákob nem egészen átgondolt/felelősségteljes ígéretet tesz arra, hogy az átkot feloldja, aminek a feltétele:

„(...) hogy vóna olyan ember, aki kibirna tartani három éjszakát, hogy az ördöghöz ne szólna” (45).

Wulf azon kijelentése, hogy a „hallgatás élet és halál összefüggésére utal”¹⁷, a görcső alá vont mesénk esetében több aspektusból is igaznak tűnik. A pokolban/alvilágban az átokfeloldás lehetséges módja: a *hallgatás*, a nemlét formájának, az alvilág urának (az ördögnek) és törvényeinek elfogadása. Ebből egyfelől azt feltételezhetjük, hogy a másvilágon is egyfajta kommunikáció révén érintkeznek a halottak/elátkozottak (hogy ez az érintkezés verbális vagy nonverbális módon történik-e, s voltaképpen milyen nyelven beszélnek, bizonyos mértékig érdektelen is), hiszen a „felejtés ellen szólni, a hallgatás ellen az elsüllyedtre való emlékezéssel ellenállni”¹⁸ olyasfajta igény, mely a nemlétben létezők embervoltára utal. Kerényi Károly az élet és halál „testvéri találkozására” kapcsán kiterjeszti a halál értelmezési körét, s megjegyzi: „Dionysos birodalmában nincsen halál, legfeljebb halottak, akik mégis jelen vannak, és az élet redukálhatatlanságáról tesznek tanúságot.”¹⁹ Másfelől nyilvánvaló, hogy a hallgatás: a befelé fordulás, az átélő látás az emlékezést, az elsüllyedt élmények felidézését, ismétlését, át- és felülírását teszi lehetővé, s nem utolsósorban egy korábbi múlthoz való kapcsolódást, mely elhallgatásra készíti. Az elátkozott lány történet előtti, mesenarratíva előtti múltira utalása („tudtam, amikor még anyádba...”) a közös sorsot, az átkot megelőző áldást/ígéretet lopja Jákob tudatába. E tudatról, akárcsak az álomba révültekéről, az erdőben rejtekezőkéről, az elvarázsoltakéről elmondható: *lefekozott tudat*. A kimondást követően ez az összetartozás is emlékezte részét képezi, amiért önkéntes vállalása során éppúgy felelősséggel tartozik, mint a többi elátkozott/büntetéssel sújtott, kiváltképpen is az úton haladókat és „hóttakat evő” emberért.

¹³ Jan Assmann: Uralom és üdvösség (fordította Hidas Zoltán). Atlantisz, Bp., 2008. 85.

¹⁴ Tengelyi i. m. 154.

¹⁵ *Tűzoltó nagymadár*: Beregújfalusi népmesék és mondák (Penckőferné Punyó Mária gyűjtése). Ungvár, Hatodik Síp Alapítvány, 1993.

¹⁶ Christoph Wulf: Az antropológia rövid összefoglalása (ford. Körber Ágnes). Budapest, Enciklopédia, 2007. 141.

¹⁷ Uo.

¹⁸ Uo.

¹⁹ Kerényi Károly: Az égei ünnep. Budapest, Kráter Műhely Egyesület, 1995. 90.

Az ördöggel „nem érintkezés” többszörösen összetett gesztusként értelmezhető, úgy is, mint: a halállal, mint visszafordíthatatlan ténnyel való szembenézés megtagadása; a nemlét ignorálása az újjászületés reményében; felfelé vagy másfelé tekintés: akár az emlékezet révén a múltba, akár a sóvárgás révén az üdvösség felé. Úgy is megragadható, mint a hazug ígéretekkel szembeni távolságtartás; az én elrejtése az őt birtokolni és szabadságát megfosztani vágyó hatalom elől; elfordulás a látszatvilágtól. Lévinas írja egy helyütt: „A gonosz démon hazugsága nem az igaz beszéddel ellentétes szó. A látszólagos és a komoly ama köztesében húzódik, ahol a kételkedő szubjektum lélegzik.”²⁰ Mi ez a *köztes* a mesei pokolban? Az ördög a halál tényét megváltoztathatatlanak, visszafordíthatatlannak igyekszik feltüntetni, mert tudja, hogy a mesehős pokolban időzése/rekedtsége *látszólagos és átmeneti*. Csak addig tart, amíg a „keresztlevelét” meg vagy vissza nem szerzi, hogy az írást – mint rögzített tényállást: hogy ti. az ördög tulajdona – semmissé téve visszanyeri szabadságát, ami lényegileg több/más, mint a pokolban való szabadon járása-kelése. A komolyság ellenben utal a Másik máságának („lefekedettségében” elátkozott-létének) megértésére, szenvedése iránti megnyílásra, a közös sorsuk elfogadására, a Másiknak adott szó/ígéret felelősségteljes megtartására, komolyan vételére. Vagyis azt tudatosítja, hogy a feladatot nem lehet félvállról venni. A sorsot vagy felelősséggel vállalja az ember, vagy kitér előle, ez utóbbi esetben viszont a „látszólagos” egyszersmind valóban visszafordíthatatlanná válik. Jákobnak a pokolbeli „szabadsága” korlátozott; a vertikális mozgás, érintkezés szintjén szabad, ám sem a visszatérés, sem a „feljutás” lét-lehetőség-feltétele nem adatik meg számára mindaddig, amíg az ördögök nyelvét beszéli. A királylány felkínálta csönd/hallgatás taníthatja meg arra, hogy a Másik, az elvárásolt segélyfelhívása és segédkezése válthatja meg mindkettőjüket a fogságból. „A csend ily módon nem egyszerűen a szó távolléte; a szó a csend mélyén bújik meg, mint egy álnokul elfojtott nevetés. A nyelv visszája. A beszélgetőtárs jelet ad, de kitér minden értelmezés elől – és ez a csend megrémít.”²¹ A mese menetében a hallgatásba burkolózó Jákobot a „sánta” ördög²² megkísérti:

„Vigyázzatok csak, én vágok egyet a feje tetején, olyat, hogy kiugrik a velő a nagyapjának a földjire (...)” (46).

Ez a csendben felhangzó ördögi szó, mint „álnokul elfojtott” nevetés (mégpedig a bergsoni értelemben): jól kifundált büntetés, mely a rémisztő csöndet megtörő Jákobra kiszabott, épp a némaságígéret megszegése okán.

Jákob az első próbálkozás sikertelenségéből kénytelen okulni. A harag, mely abból fakad, hogy nem ismeri föl az összefüggést a sánta ördög eltérítő szándéka és saját megváltásígérete között,²³ nem jó tanácsadó, mert az ember lelkét és nyugalma veszi meg. Jákobot a királylány kíméletlenül megdorgálja:

„Jákob, tisztulj, takarodj, nem akarlak látni se, ha te má azt a kiét iéjszakát nem birtad ki! Hát takarodj el!” (46)²⁴

E feddésétől megszégyenülten elindul tapasztalatot szerezni: kitartásból és bölcsességből, ami összefügg a figyelés/észlelés és néma elraktározás folyamatos belső tevékenységével. Ez az útra kelés egyszerre több értelemmel is bír. A sikertelenség okozta megszégyenülésből és kései megbánásból fakad a vezeklés szándéka; az adott szó/ígéret meg nem tartásának következményeiért vállalt felelősség újbóli megerősítése vezet a hőst; a kívülről kapott és tapasztalatból szerzett tudás aktivizálására tesz ismételt kísérletet. Minderről elmondhatjuk azt, amit Tengelyi ekként összegez:

„Amikor pedig egy cselekedetre eleve felelősségünk tudatában szánjuk el magunkat, mintegy elkötelezzük magunkat amellelt, hogy a készülőt tett és a belőle kiinduló következményeket élettörténetünk bármely későbbi időpillanatában hasonlóképpen értelmes összefüggésbe rendezve tudjuk majd vállalni.”²⁵

Jákobnak ezt a fordulatot szükséges végrehajtania: „felelőssége tudatában” kell *elköteleznie*²⁶ magát, és ennek a függvényében teremt az egyéni és kollektív emlékezetet segítségül hívva „értelmes összefüggéseket”. Teremt, mert ahogy mondani szokás: rendet kell teremteni, mintegy utalva arra, hogy a káosz megelőzi a rendet. Illetve a mesére jellemző „kizökkent” rendet az emlékezet hadra fogásával és a közösség normarendjének ismeretében újra kell alkotni/teremteni, hogy a lét elvelhető legyen.

Jákob az atyai örökségen összeverekedő két „emberből” szerzett varázseszközök segítségével „megtanul” észrevétlen lenni és hallgatni, ami egyben azt is jelenti, hogy: *emlékezni és felelősnek lenni*, abban az értelemben, amit Assmann szán e fogalmaknak.

„Emlékezni annyit jelent, mint a vállalt elkötelezettségek tudatában maradni (...) Felelősnek lenni annyit jelent, mint „felelni”, számot adni a saját cselekvésről azoknak, akiket érint.”²⁷

²⁰ Lévinas: i. m., 70. „Le mensonge du malin génie n’est pas une parole opposée à la parole véridique. Il est dans l’entre-deux de l’illusoire et du sérieux où respire un sujet qui doute.” TI, 92.

²¹ Uo. „Le silence n’est pas, ainsi, une simple absence de parole; la parole est au fond du silence comme un rire perfidement retenu. Il est l’envers du langage: l’interlocuteur a donné un signe, mais s’est dérobé à toute interprétation – et c’est là le silence qui effraie.” TI, 91.

²² A sánta jelentésénél emlékezzünk a szólásra: könnyebb utolérni a hazug embert, mint a sánta kutyát!

²³ „Megérteni annyit, mint elszigetelt elemek összefüggését megragadni, vagy egy mozgás irányát felismerni.” Assmann: i. m., 83.

²⁴ Kovács Károly meséje, a *Vörösülepű vitéz*, ugyancsak a hős önkéntes/bátor vállalkozásának és megbízhatósága kevesek általi kérdőre vonásának dichotómiájáról beszél: „Drága Világszép Asszonyom, ne bocsássál utamnak, ne ölessél meg, én egy királyfi vagyok, és én azért jöttem, hogy téged fölkeresselek, és feleségül vegyelek. Azt mondja erre a Világszép Asszony: – Nem olyan könnyen megy az! Mert énrám nagyon vigyáznak. És tudom, hogy te nem is leszel megbízható. – De igenis megbízható leszek. Mindenféle parancsát teljesítem, csak engemet ne üzzön el magától, mert én el fogom vinni magát, s feleségemmé teszem”. In: Dobos Ilona: Gyémántkiváló, Szépirodalmi Kiadó, Bp., 1981. 300–301.

²⁵ Tengelyi: i. m., 208.

²⁶ Az elkötelezés fogalmában benne van a *megkötés*, valakihez odaláncolás, odaigérkezés, lekötöttség, hűségsküvel megerősített elköteleződés értelme.

Jákob a szerzett sipka segítségével láthatatlanná válik, olykor eltűnik, elrejtőzik mások szeme elől, akik előtt nem kíván (idejekorán) megmutatkozni, máskor megmutatja, feltárja magát, azok előtt, akikért felelősséggel tartozik. Ez az énelrejtő/énelrejtő szerepjáték az óvatosságot, a megfontoltságot, a kitartást, a siker felé haladást bizonyítja. A királylányoknak is csak akkor – a második este – fedi fel kilétét, amikor a neki rendelt feleség már félig „visszanyerte” eredeti-létét, s maga kéri/sürgeti szavaival az öngigazolást:

– Hát mutassa meg magát, ki az, aki iéngem vált fel-fele!

Megszólal:

– Én vagyok!

– Jákob? Hát hogyhogy te vóná?

– Én vagyok, akarsz látni?

– Akarlak.

Megemelte a sipkáját.

– Na – azt mondja – esmérsz?

– Esmérlek. Jaj – azt mondja –, az Isten áldjon meg, még egy iéjszakád van!

– Ne fiélj, most mán kibirniék még tized is!” (47–48.)

Lévinas azt mondja a szerepvállalásról: „A tűnés feltár és elrejt, a beszéd viszont egy állandóan megújuló őszinteségekben felülkerekedik minden tűnés kiiktathatatlan lelepleződésén.”²⁸ Jákob újbóli próbálkozása alkalmával a királylány, bár felismeri Jákobot a hangjáról, beszédéről, mégis látni akarja, kifejezetten az *arcát* akarja látni, abban is a rendíthetetlen elszántságot, a felelősségvállalás őszinteségét: a szeretetet. Miután elsőrendű küldetését teljesítette: megváltotta a királylányt és városát is, egyszerűen ráébredt, hogy még közel sem végzett el mindent. Az átok alóli megváltódása csak részleges, amennyiben a mássá változott királylány karakterlényegét érinti, s nem terjed ki más „vezeklőkre” is. Ennek értelmében Jákobnak a „látszólagos” pokolvilágtól végérvényesen el kell távolodnia a keresztlevél visszaszerzése, az elpeccsélődés megszüntetése révén. Másfelől a pokolba visszatérés során a közösség valamennyi elátkozott lelkének a bűnét és bűnhődését értelmeznie szükséges, mégpedig egy más aspektusú felsőbb hatalom: a szeretetet és üdvösséget ígérő lény értékrendje szerint. Feladatának interpretálása során Jákob nemcsak hallgatni, emlékezni, felelősnek lenni, kitartani és szeretni tanul meg, de azt is kötelességének érzi, hogy az igazságkeresés útjára lépjen.

„Az igazság keresésekor egy arccal kerültem kapcsolatba, mely szavatolja önmagát, és maga az epifániája, úgymond, becsületszó. Minden nyelv, amennyiben verbális jelek cseréje, eleve erre az eredeti becsületszóra utal.”²⁹

²⁷ Assmann: i. m., 85.

²⁸ Lévinas: i. m., 76. „L'apparition révèle et cache, la parole consiste à surmonter, dans une franchise totale, toujours renouvelée, la dissimulation inévitable de toute apparition.” TI, 100.

²⁹ Uo., 169. „Pour rechercher la vérité, j'ai déjà entretenu un rapport avec un visage qui peut se garantir soi-même, dont l'épiphanie, elle-même, est, en quelque sorte, une parole d'honneur. Tout langage comme échange de signes verbaux, se réfère déjà à cette parole d'honneur originelle.” TI, 221.

³⁰ Dobos: i. m., 126–147.

³¹ Lévinas mondja: „Az intuíció ugyanis látás, még (vagy már) intencionalitás, megnyílás, ennélfogva távolság, ennélfogva ‚a reflexió ideje’ választja el attól, amit megcéloz (még ha az az eredeti is), ennélfogva meghirdetés és hírül adás.” Lévinas: Nyelv és közelség (ford. Tarnay László). Pécs, Jelenkor, 1997, 125.

A Dobos Ilona által kiadott *Gyémántkígyó* kötetben szereplő Ordódy József: *A fiú, aki érti a madarak nyelvét*³⁰ című mese a haldokló királyné meglehetősen önző és kegyetlen kérésével és a haldokló kívánságát megfogadó férj esküjével kezdődik:

„Tudatlak téged, hogy már nem sokáig látjuk egymást. Halálom után nagyon szeretném, ha több asszonyt nem ismernél” (126).

(„És így a király ezt meg is fogadta, hogy ő többet nem fog megházasodni, több asszonyt nem fog őrajta kívül ismerni.”) E kezdet előre sejtetően nem csekély légtundó okoz a túlélők: a meseszereplők számára. A király, aki egyedüli tanúja és ismerője a kért és adott szónak (legalábbis a maga részéről bizonyosan hihette ezt), a temetés után magához hívja egyetlen fiát, és egészen más anyai kívánságot ad elő, mint amilyen testamentumot kapott, s amelynek megtartására szavát adta:

„– Hát fiam, az édesanyád annyit mondott, hogy az ő halála után téged tanítsalak ki bölcsességre. De ha neked másra volna kedved, hát mást is választhatsz magadnak.

De a fiú azt mondta, hogy ő az édesanyja szavának akar eleget tenni” (126).

E félre-, vagy másként beszélés mozzanatában két dolog is különös hangsúlyt kap. Egyfelől az apa, talán a kegyetlen és igaztalan hitvestársi *kívánságból* (ami jellegéből és hatásából következően joggal tűnhet fel számunkra egyfajta „átokként” is), utólag döbben rá a múltban történt helytelen társ-választására és annak „messzire ítélő” következményére, hogy tudniillik volt-felesége csapdába ejtette őt és megfosztotta szabadságától. Ezért a fiát az övénel nagyobb bölcsességre akarja taníttatni. Másfelől a fiú, aki szófogadónak tűnik, válaszával egyszerre érinti az apa által közvetített ál-örökséget és az intuíció³¹ (belső/átélő látás) révén szerzett „eredeti” szót. Az apai *elvárnak* is megfelel az egyik választott bölcsnél töltött hét esztendő alatt szerzett tudásával. (E tudás már nem az álmodozáson, hanem a tűnődésen alapszik, vagyis a kívülről/felülről „kapott” tudást a tűnődés: az eltűnés, befelé fordulás, mások előli elrejtőzés állapotában megélt, bensővé tett tudás váltja föl). S az eredeti anyai *kívánságra/átokra* is ráeszmélteti apját a sokáig „értelmetlen” hallgatásával.

„– Nna, Alexander. Itt van az időd, már le is telt, neked már otthon köllött vóna lenned, tehát hazamehetsz. Csak annyi az egész, hogy ha hazamész, akkor ne láss semmit, ne szólj semmit, néma legyél. Neked nem szabad szólni semmit, senkihöz. Apád bármit kérdez tőled, te ne felelj semmit” (128).

A fiú hazatérésekor a viszontlátás/újralátás örömeben az apa megcsókolja fiát – és „Ő is megcsókolta, de szó nélkül”. Hosszú évek után *viszontlát*ni valakit afféle köztes léthelyzetbe kerülés: egyszerre a múlthoz tartozás és az eljövendőhöz igazodás. Vagy miként Biczó Gábor *Courbet Találkozás* festménye kapcsán említi a festő és egykori támogatója kapcsán, mindkettő:

„(...) egyaránt a másik idegenségével kénytelen szembeülni, részben azért, mert a hazatérő nem emlékeztet az egykori fiatalemberre, aki reményekkel telve, boldogan hagyta el szűkebb pátriáját, másrészt pedig, mert számára is meglepetés, hogy magyarázatra, személyének, szándékainak tolmácsolására szorul mindaz, amit magától értetődőnek vélt.”³²

A viszontlátás feszültségekkel terhes lélekállapot, telis tele várakozással (s azt átható bizonytalansággal és reménységgel, kétséggel és vágyakozással) és emlékek akaratlan felszakadásával. A viszontlátás igazodás, de nem eligazodás, inkább csak iránykeresés, követésre való készenlét, a visszaérkezett beszédebe kapaszkodás. Amennyiben megérint engem, számot tart a kölcsönösségre, számol velem, mint nélkülözhetetlen társal. A Másik, a visszaérkezett arcát fürkészni, s benne a maradandót, a változatlant, a közös múlthoz köthetőt és a mást, a szignifikánsan újat, másik világhoz tartozót kikutatni olyasfajta diskurzus kezdeményezése, amely a bizonytalansággal kezdődik: „miként fogom szólítani?” Ugyanakkor azzal az aggállal folytatódik: „képesek vagyunk-e még egy/ugyanazon nyelvet beszélni?” Vagy esetlegesen az eltávolodás (távolságtartás, elidegenedés, mássá válás) oly fokúvá vált, hogy képtelenek vagyunk megszólítani egymást. A viszontlátás belopja a szituációba a *temporalitás* ügyét is: az emlékezet nekilödulása és retroaktív jellegű működése révén a múlt, a múltban megtörtént szinte azonnal a jelenhez kapcsolódik. Ugyanakkor a jelenen keresztül a jövőre kiható *interakció* is, hiszen a velem szemközt nézővel magam is szembenézek a felfedezés vágyával és a ráismerés örömeivel, a titokfejtés izgalmával és az elzárkózástól való félelemmel. Elvárom tőle, hogy megfeleljen nekem, nekem feleljen meg.

Az apai csók tagadhatatlanul úgy értelmezhető, mint egyfajta kinyilatkoztatás: a rendíthetetlen szeretetről és felettes viszony fenntartásáról szóló néma üzenet az érintett számára. Ám a viszonzott csók a *kötelék* (itt az „eredeti” kötelék: a köldökszínór, mint a szülő anyához és nemző apához tartozást jelző szál/fonál virtuális meglétére való utalás), az apához kötöttség tényének, s az egymással találkozás örömeinek a konstataciója. De semmi

több. Nincs benne sem megerősítés, sem megnyugtató, hogy az apa felettes hatalmát az eljövendőben elismerné, a magára nézve *kötelezőnek* tartaná, és e megkötöttséget, mint egyfajta „varázserő” fenntarthatóságának gondolná.³³ A fiú hallgatása ettől kezdve egzisztenciakaraktere megváltozására világít rá. Természetesen másként is szükségessé értelmeznünk. A hallgatás egyszerre: fenyegetés és állandósuló veszély; akaratkinyilvánítás és felkészülés a végleges elszakadásra; az apai tanácsalansággal szembeni hetyke fölényesség és a konfliktus megoldására erőgyűjtés; a maszk viselésének időbeli kiterjesztése és az éni-deál titkos funkciójának próbálgatása.³⁴

A mesternek, mint meghatározatlan időre választott pótpapának való szófogadás (az irányt mutató szó követése, a tanultak megtartása és annak szellemében járás) és a hallgatásban kitarás is a bölcsessége részét képezi, mely a reá leselkedő veszélytől (többek közt a megkísértéstől, elcsábítástól) megóvjaa őt.

„Mert az történt, hogy a király megházasodott. És azért nem beszélt, mert tudta, hogy mit fogadott az apja az anyjának, hogy nem ismer több asszonyt” (130).

A mesemenet előrehaladtával újfent, még sarkosabban vetődik föl a kérdés: honnan szerezte Alexander a haldoklónak tett apai ígéretéről való tudását? A kezdet kezdetén bizonyos mesevázlatokból szerzett ismereteink alapján azt hihettük, az intuíció sietett segítségére. A választott bölcsnél időzés kapcsán felmerülhetett bennünk az ókoriak univerzális tudásának, a csillagfejtésnek és szentirat-olvasásnak a módszere is. Ám a konkrét meseszöveg (mely ezen a ponton a bibliai József és Putifárné kalandját is emlékeztetünkbe idézi) pontosan megnevezi a tudás forrását: „egy szegény kerekese fiának” *példázatát*. Alexander bölcsességének másik fontos eleme, az individuális élettörténeten túlmutató példázatban beszéles: a *profétálás*. Amiről azt írja Lévinas: „lényege szerint válasz az arc epifániájára”, nem morális kérdésekről szóló beszéd, hanem „a rám szegeződő tekintetben a harmadiknak, az egész emberiségnek a jelenlétéről tanúskodik.”³⁵

„– Ez a madár azt mondja, hogy énbőlőlem valamikor egy hatalmas ember lesz. És kend fogja tartani nekem a mosdótalat és édesanyám a törülközőt” (132).

Az időlegesen toronyba zárt/halálra ítélt, és a szabadtársára érkező bölcsnek segítségével fogságából megszabadult fiú, hogy ne kelljen rögtön színt vallania, az apai hatalommal és szószegéssel idejekorán szembefordulnia,³⁶ egy másik, hozzá nagyon is hasonló sorsú legény törté-

³² Biczó Gábor: Hasonló a hasonlóknak, filozófiai antropológiai vázlat az asszimilációról. Pozsony–Budapest, Kalligram, 2009, 159–160.

³³ Eliade írja: „(...) az indoeurópai közegben a hálók, a csomók és a kötelek különféle istenek, hősök vagy démonok eszközei, szertartások és szokások rekvizitumai is lehetnek. A szemita világban más a helyzet: ott mindenfajta mágikus kötelék univerzális isteni (és démoni) varázserő.” I. m., 138–139.

³⁴ Róheim Géza írja a *Psziché és társadalom* című tanulmányában az apa–fiú konfliktus kapcsán: „(...) az én magába vetíti, introiciálja az apát, és így áll elő az éni-deál. Az apától veszi az éni-deál a tiltás funkcióját, amit azelőtt az apa tiltott meg, azt az én (illetve az éni-deál) most önmagától vonja el.” In: A bűvös tükör. Budapest, Magvető, 1984, 336.

³⁵ Lévinas: Teljesség és végtelen, 178–179. „La parole prophétique répond essentiellement à l'épiphanie du visage (...) mais comme moment irréductible du discours suscité essentiellement par l'épiphanie du visage en tant qu'il atteste la présence du tiers, de l'humanité tout entière, dans les yeux qui me regardent.” TI. 235.

³⁶ A *kutyafejű tatár* mesében a király legkisebb fia szintén elhallgatja az álmát, amiért is elverik a háztól: „Na, királyatyám! Tudja, mi volt, amikor engem az édesapámtól szerzett? Mert én nem akartam megmondani az álmomat. Én azt álmodtam, hogy a király fogja nekem tartani a mosdótalat, a királyné pedig az aranykendőt. És úgy fog engemet törölni a királyné. Ha én ezt megmondtam volna, maga vágta volna le a nyakamat, anélkül, hogy a próbákat megtettem volna.” In: Zöldmezőszárnya. Budapest, Európa, 1978, 105–116.

netét mondja el, amely allegóriává lényegül. A történet egyik eleme, hogy a kerekas fiú értelme nyitott a létezés/teremtés nyelvére és ezt a képességét nem a maga javára igyekszik hasznosítani, hanem a közösség érdekében fejti ki, hogy a kizökkent világrendet helyreállítsa. Mind Alexander atyja, mind a kerekas fiút segítségül hívó király és egész udvarnépe számára tanulságot hordoz a fiókájukon veszekedő hollószülők esete, továbbá a vizslyt lezáró bölcs királyi döntés is:

„– Hát bizony, az anyja csak kitojta és otthagyta, a hímholló költötte ki és az járt neki messzi földre élelemért, aztán ő nevelte föl, akkor csakis az apát, a hímhollót illeti a kisholló” (134).

A mesemenetben érdekes fordulat következik be. Többszörös nézőpont- és hangváltás tanúi lehetünk: Alexander kezdi elmondani a kerekas fiú példázatát, ezt követően a kerekas fiú beszéli el a maga történetét és azon óháját, hogy a hírül vett „bölcs királyfival” akar találkozni, aki nem más, mint Alexander.

„Így aztán ő másnap el is ment onnan, és mendegélt mindaddig, még meg nem találta ezt a híres bölcs fiút. Az a híres bölcs fiú, ez meg Alexander volt” (135).

Nem csekély fejtörést okoz az olvasó számára eldönteni: honnan tudhatott a példázatbeli kerekas fiú, Ludokiusz (akinek a története az elbeszélés időrendje szerint korábban játszódott le) az ő történetét saját sorsa alakítása szempontjából nélkülözhetetlennek tartó, s példázatként előadó Alexander-ról? Vajon Alexander ipszeitása tételezéseként és ártatlansága bizonyítékaként jelöli meg magamagát a példázatbeli „híres bölcs fiú” alakjában, a mindenki számára visszamenő hatással bíró példázatmondás során? S hogyan találkozhatott a két – időben és térben máskor és másutt járó – legény egymással? Tudniillik Alexander a története mondása során szót sem ejtett korábban arról, hogy a bölcsenél töltött időn túl – a hét esztendőn felül –, egy esztendeig inkább is szolgált egy harmadik ország királyánál. Miként lehetséges, hogy a sorspéldázatot szolgáltató Ludokiusz (aki „csak” a madarak nyelvét beszélte, hallgatásával és nevetésével „kiérdemelte” az apai gyilkosságot, s ekként vált sorsa paradigma-értékűvé) egyszeriben a jövőmondó, az Alexander-féle csillagjós szerepét öltve, a csillagfejtés tudományát is magáénak tudó Alexandernek ad tanácsot a jövőjét illetően?

„– Most majd én itt hagylak téged, de vigyázz magadra, mert én tudok mindent, tudom, hogy szerelmes vagy a királynak a legfiatalabb leányába. Tudom, hogy helyettem jön ide egy inas és ez megtudja, ez biztosan elárul téged. Tehát nagyon ügyelj magadra!” (136.)

Ha Ludokiusz valóban mindentudó, vajon mi az oka annak, hogy a saját tragikus sorsát nem látta előre? Talán a tengerbe vettetésből (mint rituális halálra ítéletsgből és újjászületésből) szerezte mindentudását? S miből következtetett arra, hogy a fiatalok szerelmesek? Talán a madarak „titkos” nyelvén csirripeltek a királyi udvarban, ahogy ez a szerelmeseknél szokás? Netalán visszatért a hímholló, hogy mulhatatlan hálája jeleként, sorsmadár karakterét bizonyítandó, előrevetítse a közelgő sorsukat?

Mennyi talány! Mindenesetre a *Két egyforma testvér*-típusú mesékből, kiváltképpen is a marosszentkirályi Puci József *A talált gyermek* című meséjéből³⁷ pontosan tudhatjuk, hogy a Másik, a talált, az „eredetire” tojásként hasonlító testvér nem más, mint egy őrző/sorsvédelmező lény, aki a hozzá való viszonyulásában tárja fel az „eredeti” karakterlényegét és realizálja eljövendőjét.

„A talált fiú pedig eltűnt, mert ő csak azért volt küldve, hogy a bátyjából király legyen.”

Ludokiusz küldetése részben kiteljesül Alexander kiválasztottságának és az apai hatalommal szembe fordulása igazságosságának/törvényszerűségének igazolásában. Részben „értelmét” nyeri azokban a vészhelyzetekben, melyekben Alexandernek a fizikai ereje, „férfias” helyállása nem volna elegendő. A közösség normarendjében az igazat, a valót ugyanis nem a nyers erő dönti el, hanem a jog és annak bölcs, értelemmel teli alkalmazása, mely persze nem létezhet bizonyos erő híján. Mindezek okán írja Lévinas a *Fiúság és testvériség* című fejezetben, hogy:

„[A]z apaság számbavehetetlen jövődként áll elő, a testvérek között. Én vagyok és kiválasztott vagyok, ám hol másutt lehetnék kiválasztott, ha nem más kiválasztottak, nem az egyenlők között? Az én mint én erkölcsileg tehát a más arca felé fordul – a testvériség maga az arccal való viszony, ahol egyidejűleg valósul meg kiválasztottságom és egyenlőségem, vagyis a Másnak fölöttem gyakorolt uralma. Az én kiválasztottsága – ipszeitása – mint előjog és alávetettség tárul fel (...).”³⁸

Azt, hogy Ordódy József nem akármilyen szövegalkító és tükörstruktúrát létrehozó tehetséggel rendelkező mesemondó,³⁹ mi sem bizonyítja jobban, minthogy az egymásért ki- és helyálló Alexander és Ludokiusz szerepcseréjébe belevesző fiatalasszony dilemmáját (ki is valójában az ő férje? – ami a szótlanság/szükszavúság és a korábbi beszédmód ellentmondásából fakad) megtoldja egy terjedelmes emlékbeszéddel. Miután Alexander kislánya vérével felgyógyította a megmérgezett barátját⁴⁰, Ludokiusz hazatért szüleihez és náluk halt.

³⁷ Uo., 233–242.

³⁸ Lévinas: i. m., 239. „La paternité se produit comme un avenir innombrable, le moi engendré existe à la fois comme unique au monde et comme frère parmi frères. Je suis moi et élu, mais où puis je être élu, sinon parmi d’autres élus, parmi les égaux. Le moi en tant que moi se tient donc tourné éthiquement vers le visage de l’autre – la fraternité est la relation même avec le visage où s’accomplit à la fois mon élection et l’égalité, c’est-à-dire la maîtrise exercée sur moi par l’Autre. L’élection du moi, son ipséité même, se révèle comme privilège et subordination (...)”. TI. 312.

³⁹ Dobos Ilona írja a gyűjtemény végéhez csatolt *Jegyzetben*: „Ez és a következő mese (a *Két egyforma barát*; BP) közös forrásra vezethető vissza. A *Pontianus históriája* avagy a *Hét bölcs mester* című keretes novellagyűjteményre (...). A novellák indiai eredetűek. (...) Az indiai mesefüzetekhez hasonlóan a főhős, Alexander meséli el Ludokiusz történetét.” 453.

⁴⁰ Kunt Ernő írja *Az utolsó átváltozásban* (Budapest, Gondolat, 1987), hogy „[A] kisgyermeket csak szülei, keresztzülei gyászolják igazán, mert olyan rövid ideig élt még csak, hogy a benne szunnyadó ígéret nem bontakozhatott ki. A szülők – általában fiatalok lévén – még nem érzik lehetetlennek azt, hogy több gyermekük születhessen” (93). Valamennyi változatban megértően/beleegyezően fogadja a feleség azt a kérést, hogy a barát életben tartásáért áldozzák föl a gyermeküket, e véráldozat nélkül ugyanis elragadja őt a halál.

„Mikor fölkel, kért vizet és törölközőt. Az apja fogta a mosdótálat, és a z anyja a törölközőt” (143).

A családjától eltávolodott „idegenként” megjelenésével és a múltra irányuló sürgető faggatózásával egyszerűen vallomásra kényszeríti az öregeket, akik töredelmesen, a kései bánat szomorúságával meg is vallják egykori vétküket. Ez a lelki vezeklést és bűnbánatot nyilvánvalóvá tevő őszinte beszéd meghatja az „idegenség” álarcát öltő fiukat. A diskurzus hatására meglódul az emlékezete, s múltidézésével önmagát, jelenvaló létét igazolja az őt talán az idő múlása, talán az elfojtott emlékezés és erős felednivágyás okán fel nem ismerő szülei előtt.

„– Úgy van édesapám, én emlékszem rá. Maga az édesapám, és maga meg az édesanyám. Emlékszem, mikor régen egyszer ebéd közben rászállt ott arra az ablakra egy cserép muskátlira egy madárka, és elkezdett csevegni, és elnevettem magamot” (144).

S oly részletesen ismétli meg a mesemondó/mesehős/Ludokiusz a korábban történeteket (egészen pontosan az Alexander által elmondott példázatban történeteket, bámulatos tükörstruktúrát hozva létre az ismétléssel⁴¹) hogy cseppet sincs hiányérzetünk, amiért nem a szokványos módon: vagyis az *alter ego*, a tojásként hasonlító Másik eltűnésével ér véget a mese. Az, hogy Ludokiusz kilép a példázat szövegteréből, a lezárt múlt időből, és maga is a mesemenet részesévé válik, s illetéknéppen „jogot” formál a boldogságra, a mese szellemiségéből természetesnek és logikusnak véljük. Ugyanis a két fiú együttlétéből a történet időhatárt átlépő és univerzális jellegére következtethetünk. Vagy amiként Assmann szellemiségét követve mondhatjuk:

„A másikkal való érintkezés egyúttal érintkezés önmagunkkal. Önmagunkra, vagyis személyes identitásra csak kommunikációban és interakcióban tehetünk szert. A személyes identitás egyrészt önmagunk tudata, másrészt a többiek, a mások részéről velünk szemben támasztott elvárások és az ebből fakadó felelősség tudata.”⁴²

4.

A mese szlovák változata, *A lovag*⁴³ (noha a mesemondó jól láthatóan az ismerős indiai forrásból táplálkozik), bonyodalomszövésében és szerkezeti felépítésében nem éri utol azt a „nagyívű”, mondhatni „művészi” mesemondást, mint amelyet Ordódynál találunk. Bajosan tudnánk eldönteni, hogy Ordódy vagy a szlovák mesemondó meséje-e az „archaikusabb” (ami egyszerre vehetné föl az „ősibb” és „értékesebb” kérdését is, ami tetszetős fejtegetésre kínálna alkalmat, ugyanakkor nem vezetne túlságosan messzire). Ellenben az összevetésből kiderül, hogy a két mesemondó máshová helyezi a hangsúlyt: Ordódy a mese példázatszerűségére és a prófétikus beszédre, a

szlovák mesemondó pedig a morális ítéletkezésre. Ezért is fordulhat elő, hogy az „igazi” férjet helyettesítés motívuma és a „szótlanság” titkát megfejtteni vágyó feleség karaktere is jelentős eltérést mutat az Ordódyétól. Ennek következtében a szlovák mese vége is természetesen más fordulatot vesz, másféle mesei törvénynek felel meg:

„De az asszony, a bestia, tudni akarta, miért tette a fiú az első éjszakán kettőjük közé a kardot, mert a férje cimboráját hiába faggatta, nem mondta meg. Amikor a fiú nem akarta elárulni, az asszony haragra gerjedt, és megmérgezte. De erős ember volt a fiú, nem halt meg (...) A felesége pedig összeállt egy lovaggal, így aztán a fiú fogta magát, és elment a pajtásához” (278–279).

Az eltérő mesemondói felfogást és mesei végetérést görcső alá véve, nem haszontalan korábbi változatokat előkeresnünk. A „*két egyforma testvér*” (AaTh 303) típusú mesék Berze Nagy János által gyűjtött változatai: *A két étyforma királfő*, a *Szent György vitéz*⁴⁴ segítenek egy „eredeti” változat rekonstrukciójában, bár korántsem mutatják azt a mesemondói alkotókedvet, mint a fent említett két változat mesemondói. Ellenben megőrizték egy-egy kulcsmotívum (pl. a férjreismerés) „archaikus” változatát.

„A két királfő állatjajivá haza mönt. Othun a királné kettőjük közül nem ösmerte még, ki ja a férgye, még az mög nem ösmertette magát. Akkor emontak mindönt, hogy hugyan vót.” (*A két étyforma királfő*, 79.)

Asztán hazamöntek. Örüt a kis mönyecske, mög csudákozott, hogy millen egyformák! Alig tutta kiválasztani az uraát. Szent György monta nekije, hogy ez a tije. Asztán emonták, hogy mi történt velik.” (*Szent György vitéz*, 81.)

A szlovák változat, a *Lovag* szerint a tengerbe dobott fiú szótlansága/szükszavúsága ellenére (noha maga is „tanult” ember, és sajátos módon e változatban ő az, aki érti a madarak nyelvét) mégsem tűnik olyan bölcsnek, körültekintőnek, mint Ludokiusz. E variánsban megismert fiú magába zárkózottságát ridegség és szigor, bántó egyenesség és kíméletlen fenyegetésre hajlandóság színezi. Elegendő két megnyilatkozását számba venni, hogy tanúi lehessünk e karakternek. Amikor kebelbeli barátja, Sándor, beismervén gyöngeségét, segítséget kér tőle a hadakozásban, ekként felel neki:

„Elmegyek, pajtás, felváltalak, és te fogsz aludni a mátkámmal. Csak aztán fel ne szarvazz!” (278.)

Miután a mesemenet végén a szeretője mellett kitartó bestiafeleségével kíméletlenül leszámol, s felkeresi rég nem látott szüleit, hogy tudtukra adja a madár énekének értelmét, és „elmondja” azt, hogy valóra váltotta

⁴¹ Erről a tükörstruktúrát teremtő mesemondói fogásról írtam a *Mese a mesében: a megkettőződés hermeneutikája* című tanulmányomban. *Fordulópont* 44. Mesék várai? 2009/2, 73–89.

⁴² Assmann: A kulturális emlékezet (ford. Hidas Zoltán). Budapest, Atlantisz, 2004, 134.

⁴³ A harmatban fogant hajadon, szlovák fantasztikus mesék (ford. Körvtélyessy Klára). Budapest, Európa, 1988. 277–281.

⁴⁴ Baranyai magyar néphagyományok I–III. (gyűjtötte Berze Nagy János). Pécs, Kultúra Könyvnyomdai Műintézet, Mayer A. Géza és társai, 1940, II. 75–86.

az énekben kódolt ígéretet, rendíthetetlen uralkodókra jellemző, ellenkezést nem tűrő keménységgel faggatja/figyelmezteti őket:

„Igazat beszéljete, mert egy fejfel kurtábbak lesztek, leüttetem a fejetekeket!” (280.)

5.

Ordódy másik meséje, a *Két egyforma barát*⁴⁵ számos helyen hasonlóságot mutat *A fiú, aki érti a madarak nyelvét* mesével, kiváltképpen a történet második felében. Amikor a „talált gyermek”, Jankó szintén a hallgatással, szűkszavúsággal érdemli ki fele-társát, s a két „tejttestvér” közül az igazi/hites férjre rátalálás dilemmája is megismétlődik, noha más/újszerű feloldozást nyer.⁴⁶

Ordódy meséjének hőse, Jankó, mikor a legkisebb királylányt megszabadította a sárkánytól, némán fogadott esküt neki:

„Kifáradt Jankó. Pihenésre volt szüksége. A tengerparton leült és a királylány odament és az ölibe ült, megköszönte a hozzávaló jószágát, de még avval nem ölegetett meg, hanem annyit mondott:

– Te az enyim, én a tied. Ásó és a kapa válasszon el bennünköt!” (167.)

Az első két alkalommal, hogy megmentette a két nagyobb királylányt, nem szólt hozzájuk „semmit”. Nyilván nem őket érezte „neki elrendeltnek”, ezért minden szó csak álnokság, félrebeszélés, üres szócséplés lett volna részéről: emiatt tartózkodik/rejtje el magát.⁴⁷ Pontosabban egyetlen dolgot kérdezett mindkettőjüktől, amikor a sárkányhoz igyekeztekben utolérte őket:

„Adott-e már valami jelt a tengerből a sárkány?” (161);

„(...) csak azt kérdezem magától, hogy adott-e már valami jelt ez a csúnya féreg?” (168.)⁴⁸

Kerényi írja erről a hangot adásról, *jeladásról*: „Gyakran bika alakjában jelenhetett meg Dionysos az asszonyoknak (...) Ámde ez a megjelenési formája ugyanakkor elijesztésül is szolgál a beavatatlanok felé. (...) Akármilyen hangszertől származzék is a bika hangja, megköveteli a bikamaszkot s minden bizonnyal az ebben a maszkban megjelenő istenség érkezését hirdeti, hogy a beavatatlanok

ijedten kitérjenek előle.”⁴⁹ A mesénkben a bikát bátran helyettesíthetjük a sárkánnyal (másutt a sárkánykigyóval), egyfelől a lényegkarakterük is megegyezik, másfelől a sárkány elrablási és elijesztési szándéka is rimel a Dionysos-bikaéra. S a sárkánnyal való megküzdés – általában is – a hatalmas erejű állat felett aratott győzelem nem erőfitogtatás, hanem az érettség, az önállóságra és házasságra készület kinyilvánítása, s egyben a felnőtt férfiak közösségébe való beavatódás. Hogy ebben a *küzdésben* (az ókori rítusokhoz híven) van némi „csalás” is, arra megint csak Kerényi hívja föl a figyelmünket⁵⁰; mesénkben Jankó az állatait hívja segítségül („Szedjéte és vegyéte a fejekeket”), bizonyítván, ha a beavatandó/házasulandó nem is bír a nála erősebb vetélytárral, képes megválasztani segítőt, akik a győzelmet meghozzák számára.⁵¹

De térjünk vissza a harmadik mentési kísérlethez! Jankó a legkisebb királylányt hagyta az *ölebe ülni*: ami az előlegzett/ígért szeretetnek, másíkért vállalt felelősségnek, gondoskodásnak és védelemnek szó nélküli kinyilvánítása. Miként az ölebe vevés szó nélküli elfogadása és megerősítése annak is, amit a lány fogadott meg, s ekkor kettejük közt a bizalmon és hűségen nyugvó eskü azonnal megkötött. Arról, hogy Jankó szűkszavú karakter,⁵² ellenben a felesége nagyon is beszédes teremtés, a hasonmás-„tejttestvér”, József elmondásából szerzünk tudomást:

„Nagyon jó szótehetsége van (...). Mindenfélit beszélt, de én csak ímmel-ámmal válaszoltam, mert mindég csak te voltál az eszemben. (...) Reggel fölkeltem, fölnyergeltem a lovamat, megvolt a reggeli is, de a feleségeddel még szót sem váltottam, úgyhogy haraggal váltunk el egymástól” (172–173.).

József (a testvérhelyettesítés során) az ágyban fekvőven igyekszik a szűkszavú Jankó szerepét magára öltetni. Részben, hogy az ő karakterlényegét megtestesítse, részben, hogy el ne árulja, ki nem beszélje magát/titkát, csak „ímmel-ámmal” válaszol, harapófogóval lehet kisedni belőle a szót, mintha kedvetlen volna, valamilyen bánat nyomná a szívét. Ám a „szótehetséggel” megáldott fiatalasszonyt (akiről joggal feltételezhetjük, hogy a házasetben ő „viszi a szót”, ő az, aki bizonyos dolgokat kimond, mint az eredeti hűségesküt is), felbőszíti József hallgatása. A maga részéről joggal véli úgy, férjének nincs és nem lehet *már* mit/titkot rejtgetnie előle. Mindemellett attól is fél, hogy valamilyen rejtélyes oknál fogva esetleg

⁴⁵ In: Dobos: i. m., 147–178. Egyébként a Berze Nagy János könyvében található, 1934-ben Bánfán gyűjtött *Jóska még János* meseváltozat azért érdemel különös figyelmet, mert a koronkai cigány mesemondó, Cifra János *Móré* meséjéhez, az pedig Ordódy *Két egyforma barát*-jához szolgálat egyfajta „szerelefűggyönt”.

⁴⁶ Érdemes emlékeztetünkbe idézni, amit Honti ír a mesetípusok és variánsok *rokonságról*: „De ami a ‚rokonságból’ a dolog lényege szerint következnék: a közös származás, az nem értődik annyira magától a meséink esetében, hogy fenntartás nélkül lehessen a ‚rokonság’ szót használni, ne csak mint metaforát, hanem mint lényegmegjelölést is.” In: Honti János: i. m., 61–62.

⁴⁷ Cifra János *Móré*-jában a következőképpen hárítja el a diskurzust: „Nem házasodni jüttem, édesanyámmal jüttem lóhátan, fent az ájerbe. Édesanyám kocsiával. Mikor láttam, hogy itt milyen dolog van, leszállattam, hogy valamit segítsek. Isten magával, kiasasszan!”

⁴⁸ A *Móré*-ban ekként hangzik: „Kisasszan, milyen jele van ennek a sárkánknak, mikor jün ki a vízbül? – A tenger vize leghamarább kezd buzagni. Aztán kezd kék langgal égni. Aztán kezd piras langgal égni. Ekkor dugja ki a hétfejú sárkán a fejét, hogy engem nyeljen el.” In: Nagy Olga: Cifra János meséi. Budapest, Akadémiai, 1991, 51–81.

⁴⁹ Kerényi: i. m., 88–89.

⁵⁰ Uo. 97.

⁵¹ Berze Nagy *Jóska még János* meséjében a Vasrágó kutya az, aki mindenféle vasbílincset (kötéléket) képes elrágni, s félelmet kelt a vén boszorkányban. I. m., 82–86.

⁵² Berze Jóskája maga is kevés beszédű, ezért hangzik szájából hitelesen e mondat: „Okos ember szónak hisz, bolondnak ugysis jába szól a zembër.” I. m., 86.

eltávolodik tőle, elárulja hűségesküjét, ezért kinyilvánított/beszédes haragvása: lázadás és figyelemfelkeltés, intés és büntetés is. József nem veszi fel a neki dobott kesztyűt, nem ekként értelmezi (illetve sajátos szerepjátéka okán nem értelmezheti így). *Szó nélküli* távozása azért is sértő a helyettesítésről nem tudó feleség számára, mert férje/Jankó bármily szüksézává is, nincs/nem volt híján az érzelmei kimutatásának: legfőképp az őszinteségnek, a „szemtől szembe egyenességének”.

Amilyen emberpróbáló feladat a szótlanság megtartása a hasonmásférj számára, éppoly megoldhatatlannak tűnő dilemmát okoz értelmezése a feleségnek is. Az arc egyformaságát ugyan a hang *mássága*, a hangnem eltérő mivolta ellensúlyozhatná. Mivel azonban mindketten egyformán szótlank, és a feleség sem él olyan régóta együtt hitvestársával, a kiválasztásra felszólítás csupán tehetetlen „sírás”: a felmért/belátható veszteség okozta bánatát, a tehetetlenség tudatát idézi elő nála.

„Hát igen, most itt vagyunk, és ketten vagyunk. Hát most ismerd meg, hogy melyik a férjed kettőnk közül. Mert ha megismered, akkor itt maradunk mind a ketten, de ha nem, akkor megyünk mind a ketten. És többet nem látsz itt soha!” (175.)

A mézároslegénytől származó megoldási javaslat, a „látszólagos öngyilkosság”, visszajára fordítja a „tréfának” szánt helyzetet, az ügyes csellel végrehajtott színjáték láttán a férjnek kell megnyilvánulnia a holtan földre rogyott asszonya előtt, aki túljárt az eszén, s kénytelen bevallani: „Hát már látom – mondja Jankó –, hogy átlátsz rajtunk” (177.).

6.

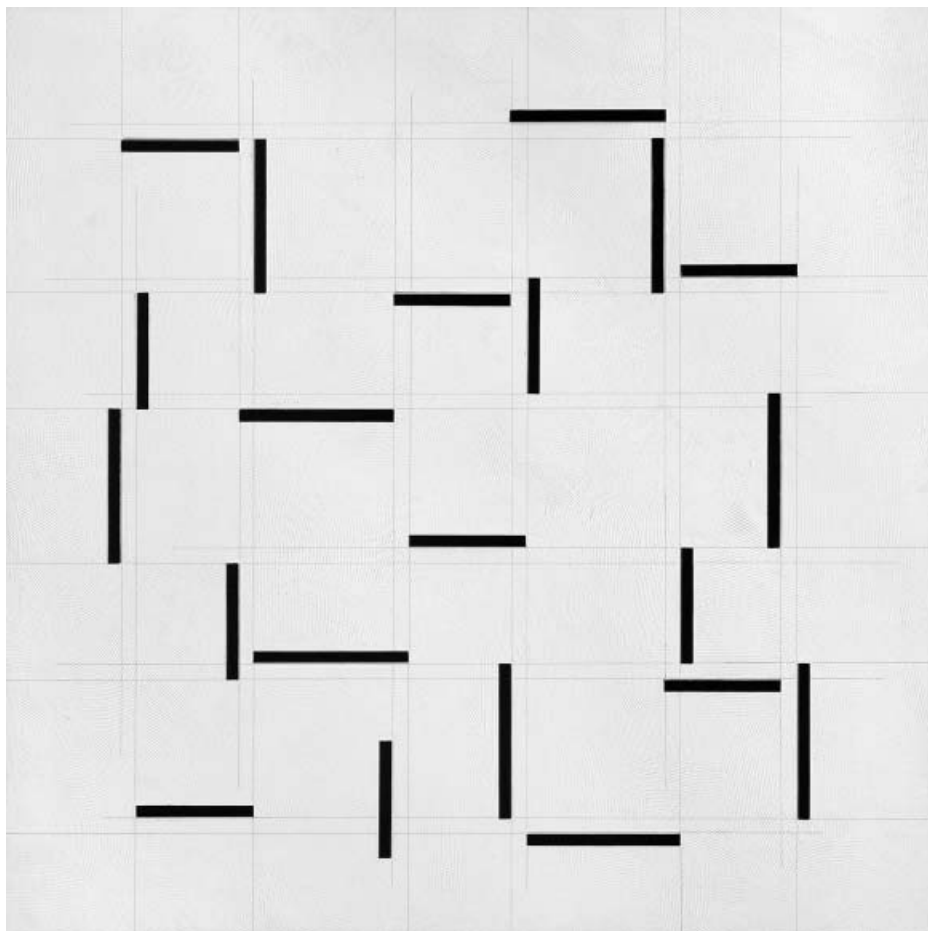
A magyarországi román mesevariáns, a *Nemtudomka*⁵³ (miként valamennyi *Nyeznám* címen elhíresült változata is) többszörös hallgatáspróbára kényszeríti a hőst. Legelőször amikor a gonosz mostoha utasítására az apja magára hagyja az erdőben, álomra hajtja a fejét s „álmában azt mondta az apjának: *Apám, ha megöregszel, én fogom gondodat viselni*’ (...).” Az erdőben – a mesemenet törvényszerűségének megfelelően – felbukkanó „öregember” értelmezi számára léthelyzetét és az álmát. Talán nem rugaszkodunk el túlságosan a mese szellemiségétől, ha az öregemberben, akit az „árvák apjának” titulál a mesemondó, az *ősapa* archetipusát tételezzük. Ő az, aki birtokában/tudatában van a fiúság–apaság létlehetőség valamennyi aspektusának, és e két létmódból fakadó konf-

liktusok feloldásának. Ő az, aki az élők közt járva is arról tesz tanúságot, hogy a sem széltében, sem mélységében behatárolhatatlan halál birodalmának a fenséges ura.

„– Mit keresel errefelé, gyerekem, ebben az időben? Mindjárt este lesz és te olyan erdőbe kerülsz, melyiknek se vége, se hossza.

A gyerek elkezdett sírni, és mondta, hogy keresi az apját, mert elmaradt tőle.

– Na, ne sírj, gyere velem, majd nálam alszol, reggel megmutatom neked az erdőből kivezető utat” (34.).

Az „éj birodalma”, kiváltképpen is, hogy az öreg hatalmában van az áldásosztásnak (minden valószínűség szerint az elátkozásnak is), mitikus tér. Eliade mondja: „A mitikus földrajzban a szent tér a leginkább *valóságos tér*, hiszen – amiként nemrégiben kimutatták – az archaikus világ számára a mítosz valóságot jelentett, mert az egyetlen igaz valóságról: *a szentségről* szólt.”⁵⁴ Az éj birodalmában elalvó fiú reggeli álomelbeszélését követően, az árvák apja a hős számára érthetetlen álombéli kijelentését értelmezi, és egyben következetességre is inti: akkor válik valóra az álmod, ha „rám hallgatsz”. A tudásátadás, ha csak ennyi elemet tartalmazna, nem irányulna másra, mint a bizalomkeltésre, ami a „szembenézés egyenességéből” (Lévinas) következik. Ám a gyereknek az öreg „útmutatására”, jelen esetben a szóbeli felvilágosítására és eljövendőléte: sorsa felé vezető iránykijelölésre van

⁵³ Világ Szépe és Világ Gyönyörűje. Magyarországi román népmesék (ford. Ignác Rózsa). Budapest, Európa, 1982, 31–54.

⁵⁴ Eliade: i. m., 50.

szüksége. Ezt a „jóságos” öregtől meg is kapja, amikor megtanítja őt a földi világban védekezésre is:

„– Gyermekem, minden úgy fog történni, ahogyan megálmodtad. De csak akkor, ha rám hallgatsz. (...) De ameddig a célotat el nem érted, bárki is kérdezen, te csak azt feleld: „nem tudom, nem tudom”” (34).

A „nem tudom” kifejezéssel való diskurzuselutasítás későbbi betartása egy előre vetített/eljövendő sors tudatos felvállalása annak a reményében, hogy az árvák apjára hallgatás valóban eljövendő létének záloga. Ez bizalom kér-

A bántalmazását felpanaszoló fiúnak adott apai válasz, egyfelől a megváltozott helyzet: a boldogságát helyreállítani nem tudó, a gondoskodást csak részben pótló második házasság elfogadását tanácsolja. Másfelől az igazi, vagyis gondoskodó anyával szembeni *mostohaság* archetípusára világít rá. A fiú saját tapasztalat híján alig-alig értheti a tanács lényegét; ezért nem feltűnő, hogy sem e beszéden, sem a saját „elveszettségén”, eltávolítottságán nem töpreng az erdőben magára hagyatva.

„Kellemes idő volt, nem volt hideg. A gyerek faleveleket gyűjtött, ágyat készített, és lefeküdt egy nagy bokor alá. Éjjel azt álmodta, hogy két angyal vigyázott rá, egyik jobbról, a másik balról. És mondták neki az angyalok: „Gyere utánunk, fiú.” Reggel, amikor felébredt, nézelődött mindenfelé, de nem látott sehol senkit. Elindult vak-tában. Nem tudta, hogy merre kell mennie. Járkált összevissza az erdőben, ameddig meg nem szomjazott. Ennivalója még volt, de ivóvize, az nem” (33).

Ellenben az álombeli angyalok hívását követve azt gondolja:

„Na, megint esteledni kezdett. Azt gondolta: „Apám eltévedt, és nem talál vissza hozzám”” (33).

Nem feltétlenül a naivitást, a jámborságot, sokkal inkább a ragaszkodást, a kötődést, a féltést, a nyugtalanságot kell látnunk a fiú aggodalmában. Ugyanis emlékezetébe vésődik apja kijelentése és tette, mely a keresztényi és családi elkötelezettségről ad hírt.

„– Gyermekem, az Isten velünk van – és megcsókolta” (33.).

A mesebeszéd szimbolikus és mitikus átítatottságára ékes bizonyíték a fiú „eltévelyedésről” szóló gondolata. A visszatalálás vágya és az árvaság tudata a távolban lévő látására sóvárgást erősíti föl benne. A sötétben bókklászás közben éledt sóvárgás a szembetalálkozás elodázhatatlanságát és félelmét verbalizálja.

„De beesteledett és elkezdett sírni és kiabálni: „Apám, apám, hol vagy?” De az apja csak nem jött” (33.).

A hallgatóság számára nem jelent különösebb gondot felismerni – a tékozló fiú példázatát is felelevenítve – az

dése, melynek háttérben szintén egyfajta elkötelezettség, mindkét részről megnyilvánuló kötelességvállalás sejthető.

Számunkra nem is az „ötvenéves” korában elhunyt feleség (a mesemondó hangsúlyozni kívánta a kort, hogy a férj fiatal menyecske iránti vágyakozását igazolja) után maradt úr: a férjről meg a tizenéves fiáról gondoskodás és a gonosz mostohával érkező kamaszlány okozta sokizületi gyulladáshoz vezető lélektani háttére az érdekes. Az apa és a fiú közötti diskurzus (mely megelőzi a tiltást) és annak következménye jobban rávilágít a mesemondó intenciójára.

„– Apám, anyám megvert, és nem is adott ebédet sem.

– Hát, ilyenek a mostohák – mondja az öreg. – Telik az idő, felnősz te is, azután másként lesz. Velem jársz dolgozni” (32).

önös érdekből újraraházasodó apa eltvelyedésében: az elhárítást, a kitisztítást és a közösség normarendjével szembe fordulást (melyet magáról gondoskodni még nem tudó fiúcska magára hagyásával valósít meg). Éppily könnyen értelmezhető a hallgatóság számára a fiú természetes viselkedése: az apa utáni sóvárgása. A mesemenet további folytatásában nem a gonosz mostohára figyel, mivel tapasztalatból tudja: a fiú kivetette a szívéből őt, hanem az apa–fiú viszony át- és megváltozására kíváncsi.

Egyébiránt a hallgatóság megnyugvással veszi tudomásul, hogy a vég, újból csak egy segítőnek: a rézparipának a szavára *hallgatás* (a Másik által elhangzott beszédre való csöndes odafigyelés) révén következik be:

„– Na, holnap reggel mehetsz az apád után, hogy ő is ott legyen a lakodalomban. De a mostohádat hagyj, hogy éljen boldogan ott, ahol van” (52).

Ám ez a vég mellőzné a mitikus/biblikus összecsengést, magát a *végzetet*, s nem volna tudatosan szerkesztett a mesemenet. Purdi rendkívüli tehetséggel megáldott mesemondó voltára utal, hogy következetesen végigviszi részben a tékozló fiú történetének sajátos/kifordított variánsát, és a mindkét világban: alvilági/égi birodalomban honos ősapa jelenvalóságát és átváltozásait a mesemenet során.

„Amikor meglátták őt, az apja és a mostoha térdre borultak, azt gondolták, hogy angyal érkezett az égből.

– Apám, nem ismered meg? – mondta Nemtudomka.

– Nem, gyermekem – mondta az apja.

– Nem emlékszel, hogy én elmentem veled az erdőbe, fáért, ott te elvesztettél, és csak az Isten őrizett meg engem?

Akkor Nemtudomka levette a ruháit, a kalapját is levette, akkor végre az apa felismerte, sírva fakadt, és azt mondta:

– Nagyon vétettem ellened, gyermekem! – és megcsókolta” (53.).

A fiú a vezeklést/bűnbánatot látva megbocsát a „tékozló” apának. Ennek nincs is más oka, mint amire Tengelyi mutat rá: „A megbocsátás csodáját a szétválasztottságból „újra magára találó élet érzése”, vagyis a szeretet viszi végbe.”⁵⁵

Nézzük meg egy másik aspektusból is a hallgatás értelmét! Másodszor akkor fogad hallgatást a mesehős, amikor a királyi udvarban álruhába bújva szolgálatot teljesít, s a kertészkedés közben az idegen hadsereget egymagában győzi le. Hallgat, a kimondott szót megelőző csöndet választja, hogy adott pillanatban szembenézhesen az őt

felismerő/választó kisebbik királylánnyal, s megfeleljen (a szó kettős értelmében: szóban és egzisztenciakarakterében) az elvárásainak. Álruhája és hallgatása egyféle maszk, amelyről azt mondja Kerényi: „A maszk *elrejt*, a maszk *elijeszt*, de mindenekelőtt kapcsolatot *teremt* a maszkot viselő ember és ama lény között, amelyet a maszk megjelenít.”⁵⁶ Nemtudomka esetében mindhárom funkcióját betölti a maszk. A harmadik funkció kiváltképpen megmutatja hősnünk egzisztenciakarakterét, amilyen szorgalommal és alázattal gyomlál és ültet virágokat a kertben, éppoly kitarással és alázattal szerzi meg a leendője megbecsülését, szeretetét és igyekszik biztosítani őt arról, hogy inkább *kertész*, mint király. Tettével a Másik tudomására hozza, hogy a gondoskodásába vett tárgyak/lények megtartására, ápolására törekszik, nem pedig a hatalom megszerzésére.

„A lány egy kicsit el volt keseredve. Becsukták a libaól ajtaját.

– Na, kedves feleségem, most már én is tudok beszélni, de ne mondd meg senkinek, se apádnak, se anyádnak, mert ha megmondod, engem többé nem látsz.

Mondta ekkor a lány:

– Jól van, férjemuram, attól félttem, hogy még velem sem fogsz beszélni. Láttam én, hogy mindent megértettél, mindenhez értesz, majd csak megleszünk valahogy” (45.).

A szeretet és egymásra utaltság kölcsönös felvállalása megeresztli Nemtudomka nyelvét, másképp szólva: „A hallgatás megszüntetése hozza létre a személyt, akinek álarcában a beszéd előlép” – ahogy Wulf írja.⁵⁷ Nemtudomka csak akkor válik újra önmagává, amikor a legkisebbik királylány előtt (aki érte vállalja a megaláztatást: az ólba zárást), megszólal, a nyelvben feltárja magamagát, hogy szeretetéről és kitarásáról biztosítsa. Illetve, amikor a király elé áll „beszédese” bizonyítékaival, melyek rendkívüliségét és megbízhatóságát tanúsítják.

„Énnek lenni (...) annyit jelent, hogy nem bújhatok ki a felelősség alól, mintha a teremtés egész súlyával az én vállaimra nehezedne.”⁵⁸

A hosszas rejtekezésből kilép, elszakítja a rá tekintő szem elé vont fátylat, tettetett „bolondságát”, mely jelentéktelenségét hivatott palástolni, rendkívüli cselekedetei révén számolja föl választottja és annak szülei előtt: mondhatni senki mással össze nem téveszthető énné válik.

⁵⁵ Tengelyi: i. m., 47.

⁵⁶ Kerényi: i. m., 85.

⁵⁷ Wulf: i. m., 142.

⁵⁸ Lévinas: Nyelv és közelség, 67.

A sors és az idő értelmezése a „Halál” témáját tárgyaló népmesékben

A következő elemzés a címben megadott összetett téma keretei között szeretné bizonyítani, hogy a mesei gondolkodás, ez a komplex világertelmezést felmutatni képes sajátos szemléletmód, sok más probléma mellett az emberi lét alapkérdéseit érzékenyen és módszeresen értelmező műfaj. Azt is mondhatjuk, hogy a mesei szöveg mind a mesemondó, mind a hallgató-olvasó szempontjából az egzisztenciális öntapasztalás kitüntetett helye.

Jelen írás három egységre tagolható. Elsőként röviden a sors és az idő témájának az általános mesekutatáson belül elfoglalt helyére szeretnénk utalni, jelezni ezzel, hogy a manapság az absztrakt témaválasztással a meseértelmezésben egyre markánsabban kibontakozó fordulat elválaszthatatlan a humán tudományok és a társadalomtudományok interdiszciplináris érdeklődésétől. Másodsor, ugyancsak vázlatosan, szeretnénk bemutatni az autonómnak tekintett mesei gondolkodásmód és az itt tárgyalt téma, elsősorban a sors és az idő, valamint a „Halál” mesei koncepciójának és figurájának témáját összekapcsoló alapvető lételeméleti összefüggéseket. Az elemzés harmadik nagyobb egységében, alkalmazkodva a lehetőségekhez, áttekintést kívánunk adni a magyar és a cigány népmesehágyományban rendelkezésre álló repertoár példáinak vizsgálatán keresztül arról, hogy a mesei gondolkodásban miként értelmezik és kapcsolják össze az elkerülhetetlen elmúlásra mint sorseseeményre vonatkozó tudást az idő témájával.

Kiindulópontként fontos megjegyezni, hogy az Arne–Thompson szerzőpáros nevével fémjelzett nemzetközi mesekatalógus, a Berze Nagy János által összeállított magyar népmesetípusokat rendszerező osztályozás és a Kovács Ágnes filológiai alaposágát dicsérő Magyar népmese-katalógus, illetve az ezek közötti összhang a népmese témáját tágabb összefüggésekben vizsgáló kutatások, az elemző munka számára remek nyersanyagot kínálnak. Nyersanyagot, mondhatjuk okkal, hisz a kortárs mesekutatás a klasszifikáció, a tipológia és a variánsok rendszerezésén túl manapság már újabb összefüggésekben látja azt a lenyűgöző szellemi hagyatékot, amit a népmese gyűjtőmegnevezéssel szokás illetni. A modern mesekutatás megalapozásával azonos, elsősorban az etnográfia ihlette leíró szemléletű és a meseszövegek rendszerezését, valamint strukturális elemzését – tehát a motívumok és szűzsék forrását történeti és szerkezeti értelemben – tisztázó forrásmunkák jelentősége ugyanakkor felbecsülhetetlen: ez lényegében minden további vizsgálódást megalapozó keretfeltétel.

A mesekutatás klasszikus törekvéseinek méltatása mellett bátran kijelenthető, hogy az újabb értelmezési szempontok okkal célozzák, nevezzük így, a népmese tudományos igényű vizsgálatának pozitívista korszakát jellemző látásmód meghaladását. Ám nem csupán a közhelyszám-

ba menő megjegyzés igazságtartalmának belátása miatt, jelesül, hogy az „élő” népmese története a klasszikus mesemondó közösségek eltűnésével egyszer s mindenkorra véget ért. A folknarratívák gyűjtésével foglalkozó kutatások pedig legjobb esetben sem találnak egyebet, mint esetlegesen, töredékes változatokban fennmaradt történeteket, melyek néhány zárt és lokális közösségben az anekdoták és az életképek színvonalán élnek tovább. Persze ez, a társadalomtudományok és elsősorban az antropológia érdeklődésére számot tartó új típusú szöveghagyomány vizsgálata, cseppet sem lebecsülendő kihívás, de muszáj belátnunk, hogy e feladat tisztázása alapvetően más természetű, mint a népmesék szöveganyagában rendelkezésre álló, évszázadok intellektuális tapasztalatát összegző hagyomány értelmezése.

Magyarán, a kortárs mesekutatásban manapság mutatózó fordulat, az elsősorban a népmeseszövegek vizsgálatára fókuszáló interdiszciplináris törekvés, mely részben az irodalomelmélet, az antropológia és a filozófia elemző szemléletére épülő tudományos igényű megközelítés, rendkívüli jelentőségű vállalkozás, mert a tipológián, az eredettörténeten és a morfológián túl a mesei gondolkodásmód lényegének megértésére irányul.

Másodsor röviden szeretnénk kitérni a mesei gondolkodásmód különmeműségének kérdésére, ami álláspontunkat alapvetően befolyásoló megközelítés! Ezek szerint a mesében megvalósuló gondolkodásmód gyökeresen különbözik a modern európai kultúrára jellemző bevett szemléletmódok mindegyikétől. Jól megkülönböztethető a tudományos gondolkodásmódtól, amely az objektív és racionális megismerés, valamint az ennek tulajdonított igazságmegfelelés logikájának alárendelt beállítódás. A mesére jellemző szellemi alapállás jól megkülönböztethető továbbá az úgynevezett mindennapi problémamegoldó gondolkodástól, amely a hétköznapi pragmatizmus elsődlegességébe vetett cselekvő hitre alapoz és a valóság evidens adottságként végrehajtott leképzését megvalósító világlátás. Sőt, a mesei gondolkodásmód – noha a történetek számtalan összefüggésben tartalmaznak esztétikai motívumokat – mégis egyértelműen megkülönböztethető az esztétizáló világlátástól is, amennyiben nem az érzéki ízlésítélet tetszéként definiált élményéhez kapcsolódik.

A további részletektől elvonatkoztatva kijelenthetjük, hogy a mesei gondolkodásmód különmeműsége, azaz elvi és módszertani koncepciója a kultúránkra – általában a nyugati kultúrára – jellemző megértő beállítódás főbb típusaitól eltér, és ez feltűnő sajátosság.¹

A mesei gondolkodásmód működéseként itt kevésbé részletezhető, ugyancsak figyelemre méltó adottsága a verbális szöveghagyomány, azaz a mesemondó közösségek tevékenységének részeként létrehozott folknarratíva, és az ezt reprezentáló lejegyzett szövegváltozat között

¹ Lásd részletesen Biczó Gábor (1999): A mese hermeneutikája. In: Bárka 1999/1–2, Békéscsaba, 13–35.

fennálló feloldhatatlan hermeneutikai feszültség problémája.² Ennek lényege, hogy az élő mesemondó közösségek funkciójuk szerint nem csupán a szórakoztatás profán intézményei, hanem a lokális életvilág egészét megragadó és értelmező szellemi tevékenység színterei. A mese tematikája és problémavilága mindenkor az életvilág egészének leképzésére szakosodott speciális közeg.

Ennek az egyébként hatalmas és szerteágazó témának jelen írásban tárgyalt egyik fontos részlete a népmesében az emberi lét végeességére – időbe ágyazottságára és sorszerűségére – vonatkozó elementáris tudás, valamint a következményeket elemző beállítódás értelmezése. A népmese hagyomány fontos témája a „Halál” és a sors kérdése, amely a történetekben azonosítható állandó intellektuális probléma. Mi a létezés, miért van létezés, mi az ember, mint létező, és mit jelent ennek a létezésnek megszűnése? A népmesék sokasága van elfoglalva e konstitutív, vagy másként fogalmazva „megalapozó” kérdések elemzésével. Korunk olvasóját talán meglepő módon korszerű, sokszor csak a filozófiai gondolkodásmód segítségével összegezhető értelmezésekre lelhetünk a történetekben.³ Mit jelent tehát, hogy vagyunk, és mit jelent, hogy nem vagyunk, teszlik fel a kérdést a mesék is.

Ezen a ponton kell rátérnünk az elemzés harmadik részére, melyben részletesen foglalkozunk a „Halál”, mint elkerülhetetlen sorseseleménynek a népmesékben tárgyalt és értelmezett megközelítéseivel. Ezek szerint a „Halál” alakjának és az ehhez társított értelemtartalomnak a kibontása a magyar és a cigány népmese hagyomány szövegeiben lényegében három egymást kiegészítő és egymásból következő kérdés megválaszolására tett kísérletek összefüggés-rendszerében fogható fel.

1. Mi, vagy „ki” a „Halál”? A kérdés keretei között a mesék a „Halál” figurájának ábrázolását és jellemzését oldják meg. Az ábrázolás mindig a figurális, a vizuális megjelenítésen és a karakter szerepének, illetve funkciójának tisztázásán keresztül valósul meg.

2. A funkció elemzése elválaszthatatlan a mese halál-felfogását érintő második megalapozó kérdéstől: Mit lehet tenni a „Halál” elkerülésére? Sok történet középpontjában ez az embert általánosan foglalkoztató elemi probléma áll: miként kerülhető el az elkerülhetetlen és mi az értéke és értelme eme célnak? Ebből aztán világosan származtatható harmadik kérdésünk, amely az elkerülés tárgyára vonatkozó képzetek sorozatát illeti.

3. Jelesül: mi van, avagy mi következik a „Halál” után, avagy ennek ellentettjeként hogyan gondolható el a sorselkerülés céljaként elképzelt Halhatatlanság birodalma? A „Halál” témáját feldolgozó mesékben a túlvilág, a túlnani-

ság ábrázolása, tehát a „Halál” és a Halhatatlanság értelmezése gyakori és részleteiben elemzett összefüggés.

Mielőtt a nevezett három kérdés kifejtésére rátérnénk, meg kell jegyeznünk, hogy a szövegekben ezek egyike sem elszigetelten létezik, valamint a válaszkísérletekként felfogott történetek, mint látni fogjuk, kontextuálisan, egymással összefüggésbe hozható egészként értelmezik „Halál” tematikáját. A téma kibontásának itt választott eljárása, azaz a fentiekben három kérdés formájában megkülönböztetett szempontok alkalmazása inkább módszertani, mintsem tartalmi jelentőségű, és elsősorban az értelmezés követhetőségét szolgáló megoldás.

1. Mi, vagy „ki” a „Halál”? – nézzük röviden a népmesék „Halál” figurájának ábrázolását és jellemzését megvalósító elképzeléseit!

Ha megvizsgáljuk a rendelkezésre álló népmese-repertoárt, nem fog meglepetést okozni a megállapítás, hogy a „Halál” ábrázolása erősen antropomorfizált. Megjelenítése, az alak vizuális ábrázolása a középkori festészetben elterjedt – Bosch, Dürer vagy Breughel – allegorikus figurájára emlékeztet.⁴ A „Halál” fizikai érzékelhetőségét megalapozó látvány alapvetően funkcionális. Riasztó külső, visszataszító csontváz, aki kaszával a hátán érkezik az emberhez, hogy magával ragadja áldozatát, ám munkája minden esetben egyfajta feladatként mutatkozik meg. A kasza, az alakhoz kapcsolt attribútum, a megérett termés betakarítására szolgáló eszköz. A mese szemlélete szerint az ember életében „megérik” a halálra, vagyis az öröklét esélyének reményével telve jut el a legvégső létlehetőség küszöbére. Azonban az, hogy itt hova lép be, lényegében rejtve marad előtte. Ugyanis a „Halál” birodalmát már a görögök is a halandó számára megtapasztalhatatlan világként jellemezték. Gondoljunk csak az *Oidipusz* trilogia zárójelenetére, amikor a hős nyomtalanul eltűnik a halandók szeme elől, és nem tudni, hogy mi módon nyílik út számára Hádész birodalmába.⁵

A magyar és cigány népmese hagyományban a „Halál” gyakran a világ működésének alapelvét meghatározó és az isteni rendet beváltó, hangsúlyozottan értéksemleges figura. Gonoszságának imágója inkább csak látszat és az ember érzelmileg motivált elfogultságának hozadéka, amennyiben könyörtelenségként szembesül sorsa beteljesedésének tényével. A könyörtelenség mellett azonban a „Halál” gyakran mutatkozik igazságossággal jellemezhető mesei szereplőként. Különösen jól megfigyelhető ez a tulajdonság a *Halálkoma* (AaTh. 332.) mesetípusban.⁶ A nevezett típus történeti többnyire három epizód kombinációi.⁷

² Uo.

³ Természetesen a fent sorolt megalapozó kérdéseknek a mesei gondolkodás keretei között végrehajtott kifejtése nem vethető össze a szakfilozófia területén megfogalmazott válaszokkal. Csúpan arról van szó, hogy a mese tematikája a filozófiában tárgyalt azonos tartalmú kérdéseket is felveti.

⁴ Nem feladatunk annak tárgyalása, hogy miként megy végbe a „Halál”-ábrázolás elszemélytelenedése az európai szöveg-hagyományban, a figurális megjelenítést váltja fel az elmúlás fogalmi megragadására irányuló nyelvi kísérlet. Jól illusztrálja a folyamatot Francesco Traini (1348) *A Halál diadala* című festménye, amely megvilágítja, hogy a végzet elszemélytelenedésének absztrakciója hosszú kulturális folyamat. Ebből a szempontból a népmese egy jóval archaikusabb tudástapasztalat rezervátuma.

⁵ Szophoklész: *Oidipusz Kolonoszban*. In: Szophoklész drámái. Budapest, Európa, 1979, 418.

⁶ Antti Aarne: *The Types of the Folktale: A Classification and Bibliography*. The Finnish Academy of Science and Letters, Helsinki, 1961.

⁷ Itt röviden meg kell jegyeznünk, hogy a modern mesekutatás fogalomkészletében az epizód fogalma terminus értékű kifejezés. A mesei epizód fogalma bevett szakkifejezés, a mesemotívumok és elemek olyan strukturális egységét jelöli, amelyek történetként önmagában megálló cselekménysort beszélnek el. A népmese strukturális értelemben (itt természetesen elsősorban a klasszikus varázsmesére gondolunk és eltekintünk a további meseműfajokkal történő összehasonlítástól) epizódok sorozata.

Ha a *Halálkoma* menetét kívánjuk leírni, a következő epizódok sorozataként tehetjük ezt meg.

1. epizód. A szegény ember fia születésekor a „Halált” választja komájának.

2. epizód. A „Halál” segítségével a hős sok embert meggyógyít és gazdag lesz.

3. epizód. A hős látogatást tesz a „Halálnál”, ahol a fogóban lévő olajat élete mécseséből meg akarja tölteni, de az hirtelen ellobban és a hős meghal.

A változatok többségében a „Halál” az első epizódban általában azért lesz a szegény ember legkisebb gyermekének keresztapja, mert végtelenül „demokratikus”: a mese érvelése szerint ugyanis soha senkivel nem kivételez. Remek példája a Halálkeresztapa jellemzésének a *Jónás meg a halál* című, az Ung megyei (Kárpátalja) Nagytrótról származó, Horváth Géza cigány mesemondótól lejegyzett változat.⁸

Jónás, miután annyi gyermeke van, hogy már a királylyal is komaságba keveredett, útnak indul, hogy újszülöttjének keresztapát keressen. Először Istennel és Szűz Máriával találkozik, de mikor megtudja, hogy ki is ajánlkozik itt keresztstülőnek, visszautasítja azzal, hogy a „Mindenhát” igazságtalan, mert, aki boldog – Jónás szavaival gazdag –, azt még gazdagabbá, boldogabbá teszi, ez pedig morálisan tarthatatlan. Ellenben a hős, a második találkozásakor, a „Halált” elfogadja keresztapának, mert az mindenkiel igazságos, hisz mindenkit egyenlően mér. Érdekes és figyelemfelkeltő részlet, hogy a „Halál” keresztfitát az Isten által teremtett kápolnában keresztelte meg, ami világosan mutatja, hogy a „Halál” és Isten nem oppozíciói egymásnak. A népmese felfogása szerint a „Halál” Isten szolgája, aki engedelmességgel tartozik. Pontosán kivehető ez a szemlélet a mese későbbi menetéből. A „Halál” gazdaggá teszi Jónást azzal, hogy megajándékozza a halálos betegek csodálatos meggyógyításának képességével, kiköti ugyanakkor azt, hogy a hős csak akkor élhet képességével, ha erre komája felhatalmazza. Ám egyszer Jónás visszaél a „Haláltól” kapott hatalommal és annak akarata ellenére feltámaszt egy királyfit az élet vizével. A mese logikájából következően tette nem maradhat szankció nélkül, ezért, bár „*éleszd fel, de holnap a te lelkedet viszem fel a Teremtőistennek bemutatni*”.

A „Halál” félelmetes, rémisztő valóságát nagyon szemléletesen ábrázolják még *A lábát mosó Halál* (AaTh 345.) típus változatai. Az ijesztő szándékú mesében a „Halál” általában ellátogat egy házhoz, ahol a háziasszony, vagy a lánya megmossa. Megjelenésének különös jegyeit fokozatosan felfedve válik világossá, hogy kivel is, tehát saját végzetével áll itt szemben az ember.

A típus jellegzetes szövegváltozata egy Berze Nagy János által 1904-ben Besenyőtelken lejegyzett történet. Ebben a vásárra menő ijedős lánynak apja azt tanácsolja, hogy hívjon valakit éjjelre „hálni”, akkor elmúlik félelme. A lány megfogadja apja javaslatát, és amikor jön az

este, a kapuban elkezd kiabálni: „*Hé, valaki! Gyere velem hány!*” A bárkinek szóló invitálásra a sárgalábú „Halál” jelentkezik és kéri a lányt, hogy mossa meg, aki aztán folyamatosan kommentálja a cselekmény menetét!

„*Ejnye, de sárga a maga lába!* – *Bizony, sok sírba besoppatt má a!* – *A lány a halál körmét is mossa.* – *De sárga a maga körmei!* – *Bizony, sok halottakat kikapart má a!* – *Végül a fogát is megmossa.* – *De sárgás a maga foga!* – *Bizony, sok halottakat is bekapott má a!* Ham!⁹

Ezen a ponton a mese gyakran ijesztéssel zárul.

A „Halál” rémületes tulajdonságainak bemutatásában kétségtelenül fontos eset még a *Halálvőlegény* (AaTh 365) típus. Ebben a lány távollévő kedvesét, akiről nem minden esetben lehet tudni, hogy halott, varázslással akarja hazacsalogatni. A halott vőlegény, a „Halál” este érkezik, majd menyasszonyát a sírba magával akarja vinni, ám a lány- ravaszágának hála, megmenekül. Egy házban rejtőzik el, ahol egy másik halott fekszik, akit a vőlegény az ajtó kinyitására, tehát az élő átadására akar rávenni, ám a történetekben egyszer csak reggel lesz, megszólalnak Szentlélek trombitái, a gonosz lélek pedig visszatér sírjába örökre. A hiedelemmondákkal kapcsolatba hozható történet a visszajáró lélek világszerte elterjedt hitképzetere épít, amely a legtöbb animisztikus vallásban kimutatható. Ugyanakkor nyilván arra a meggyőződésre épít, mely szerint az élők számára a holtak birodalma tiltott világ, a kettő között létrehozott fizikai kapcsolat veszélyes, az elmúlás, amennyiben az esemény beáll, következményeit tekintve többé nem módosítható.¹⁰

2. Mit lehet tenni a „Halál” elkerülésére? Ha második kérdésünkre koncentrálnunk, azt állíthatjuk, hogy a témát tárgyaló történetek többségének középpontjában áll ez az embert általánosan foglalkoztató elemi probléma: elkerülhető-e az elkerülhetetlen?

A népmesékben láthatjuk, hogy a „Halál” szükségessége, elkerülhetlensége törvényszerűségeként tűnik fel. Lehet küzdeni ellene, és a mese intenciója szerint a küzdelem nem is mindig kilátástalan. Az elháríthatatlan elkerülésére törekvő hős ugyanakkor mindig tudatában van annak, hogy a sorsesemény bekövetkeztének elhárítására törekvő kísérlete az emberi világ alaptörvényeinek mond ellent. A megöregedés, az élemedett életkor vagy az ezzel járó halálos betegség a felhőtlen ifjúkor utáni vágyakozást eredményez, amely az ember életútjának egyféle „aranyidejeként” él az emlékezetben. A néha 4–5 epizódból is álló *Életvize* típusú mesék (Aarne–Thomson 551.) nyitójelenete a király, akinek egyik szeme sír, míg a másik nevet.¹¹ A változatokban a király fiai az örökifjúság vizét, az élet-halál vizét, a szépen szóló aranypintyökét, az ifjúság boldog madarát szerzik meg idős apjuknak. Szemponctunkból lényegtelen, hogy a filológiai vizsgálatok a témát általánosan elterjedt szüzséként tartják számon, melynek elemei már az *Ezeregyéjszakában* is felbukkannak. Fontosabb a történet alapjául szolgáló normatív látásmód, mely

⁸ In: Sándor László (szerk.): Pallag Rózsa. Kárpát-ukrajnai magyar népmesék. Budapest, Akadémiai Kiadó, 1988, 101–107.

⁹ Berze Nagy János: Magyar népmesegyűjtemény. Népmesék Heves és Jász-Nagykun-Szolnok megyéből. Budapest, 1907, 558–560.

¹⁰ Érdekes és elgondolkodtató kivételnek tűnnek azok a varázsmesék, amelyekben a hős apró darabokra vagdalását követően a csodálatos segítő-társ valamiféle varázsszökkel támasztja fel a hőst. Meg kell azonban jegyeznünk, hogy a népmese logikája szerint ezekben a történetekben a hős nem tekinthető halottnak, csupán transzcendentális metamorfózis alanya. A történetek többségében a hős életre kelése után tapasztalja, hogy többlettulajdonságokra tett szert.

¹¹ A típus rokonságban áll a *Madár, ló, lány* (AaTh. 550.) típusal, ahol nem az élet, azaz a Halál elkerülése a mesehős vállalkozásának téje, hanem a király látása.

szerint az evilági élet olyan megőrzésre érdemes érték, amit, ahogy csak lehet, meg kell óvni az elmúlástól. Ez a beállítódás a modern európai gondolkodásnak bizonyíthatóan csupán a reneszánsz óta jellemző sajátja.¹²

A haláلهkerülés kísérletében megnyilvánuló és a mesei gondolkodásban tetten érhető hermeneutikai munka sokkal jobban kifejezésre jut a *Halálkoma* típus egy 1903-ban Felsőőrbről fennmaradt változatában, pontosabban *A szegény ember a mennyországban* címmel lejegyzett történet harmadik epizódjában. Itt a szegény ember álmában a mennyországban jár, ahol Szent Péter, aki a komája, megmagyarázza, hogy a mennyországban látható olajmécsekben minden embernek az életlángja ég, ami, amint az olaj elfogy, kihuny, és akkor az ember nyomban meghal. A szegény ember, mint minden változatban, itt is igyekszik pótolni a maga majd' üresnek ítélt poharát, ám a másik, amiből tölteni akar, erősen rögzítve van. Ekkor, nem lévén más megoldás, az ujjával kezdi cseppenként töltögetni az olajat az egyik pohárból a másikba, ám a felesége ekkor felkölti.¹³

Figyeljük meg a változatban az álomfunkció mint a jövőre vonatkozó előrelátás eszközünek működését! A jövő a szegény ember saját küszöbön álló létehetőségének megragadását jelenti. A szándék a szinte üres pohár képzete, ami kétségbeesést szül és csalásra ösztönöz, amennyiben mások poharából elvenni az élet mások rovására történő meghosszabbítását jelenti. A majd' üres pohár – ebben a történetben és minden változatában egyaránt – azt jelenti, hogy a hős kilátásait mindig kevesli, ám azt, hogy mi a kevés, konkrétan mely mérték szerint nem elég az, ami van, nem tudjuk meg soha. A kevés itt a végeesség tudatára vonatkozó általános beállítódás, vagyis, maradvá a metaforikus beszédmód lehetőségénél, az olaj mindig kevés, mert folytonosan elfogyóban „van”, tehát nem lesz, mert nem lehet több. Ami elég, az „elhamvad” (elmúlik) elháríthatatlanul!

A *Halál és a vénasszony* (AaTh. 334.) mesetípus a haláلهkerülés mint sorselkerülés szándékának teljesen más összefüggéseire világít rá. A magyar nyelvterületen ritkán előforduló tréfás mese szüzséje szerint a „Halál” el akarja vinni a vénasszonyt, s a nagy rimánkodásra megígéri, hogy csak „holnap” jön áldozatáért, hogy magával ragadja. Ebben a típusban a „Halált” kicsit bugyuta lényként ábrázolják, akit, ha valaki ügyes, akkor be lehet csapni, ki lehet használni.

Gajdár Béláné zagyvarónai mesemondótól 1984-ben jegyezték le *A halál és a vénasszony* egy változatát.¹⁴ Ebben a történetben a zsugori, fukar, gyermektelen öregasszonyt karikírozza a mesemondó, aki a „Haláltól” először az ismert módon úgy nyer haladékot, hogy kéri, írja fel az ajtófélfára, hogy csak holnap jön érte, nehogy – legalábbis a mesehős így érvel – elfeledje az eseményt. Az egy álló hétig nem is vette zokon a tréfát, végül azonban megelégelte. Ekkor az öregasszony el akart bújni, először a mézes bődönbe, de megijedt, hogy ráakad a kaszás, ezért mézesen belebújt a dunnába, így a tollak ráragadtak

és már annyira csúf lett, hogy még a „Halál” is, mikor meglátta, megijedt és elszaladt. „*Az öregasszony még most is éli a világát.*” – fejeződik be a történet. A tréfán túl komoly társadalomkritikai összefüggéseket mutató történet nyilván a zárt falusi közösségekben nehezen leplezhető és kezelhető generációs feszültségekre is utal.

A *Halál és a vénasszony* egy másik változatában, melyet Ámi Lajos szamoszegyi mesemondótól jegyeztek le, az öregasszony csele – mely szerint felíratatta a Halállal a kapufélfára, hogy „holnap” – tökéletesen bevált. A „Halál” tíz esztendeig járt a vénasszonyhoz és minden nap hallgatta a felháborodott kérdést, hogy miért ma jött és nem holnap, ahogy azt jómaga felírta. Végül az idős asszony elaggott, mozgásképtelen ágyban fekvő lett, nem tudott enni, maga a fekvés is fájdalmas volt számára, ezért könyörögni kezdett a megváltó „Halálért”.

„*Jaj istenem, küldjed a Halált! Hadd jöjjön el értem! Így aztán a Halál megtudta, hogy a vénasszony már megunt a hosszú életet élni, mert nem tud sem enni, sem inni, sem feküdni, akkor a Halál elment érte. – Na itt vagyok öregmama! Hát most már élt eleget? – Éltem, vághatod elfele a nyakamat, nem bánom most már!*”¹⁵

Végül is az élet értéke végeességében áll, tanít a sorselkerülést elemző népmesék egy csoportja. A magyar paraszti életmód elemi tapasztalata, hogy a nehéz fizikai munkában elaggott öregek számára az elmúlás megváltás. A dilemma sok mesében belátásként tűnik fel. Létezhetnek szituációk – betegség, elesettség, tehetetlenség –, mikor az élet értékét, értelmét veszíti.

A szegény halász sárfala – valójában *A vénasszony és a halál* egy változata – jó példája a saját sors értékdimenziójának.¹⁶ A mese szüzséje a vénasszony és a „Halál” szokásos konfliktusával indul. Ám a sokadik „holnapot” követően a „Halál” elunja a várakozást és megfenyegeti a házába zárkózó öregasszonyt, hogy kulcslyukon keresztül ragadja el. Amint bemászik a résen, a ravasz asszony egy nagyszájú üvegbe zárja a kaszást, aztán bedobja a Tiszába. Ott egy halász kezébe kerül az üveg, aki egy neki tett ígéret fejébe szabadon engedti a foglyot: „*Addig nem bánatalak, amíg a te sárfalad össze nem omlik.*” A kiszabadult „Halál” első dolga szerint elragadta a vénasszonyt, ám a halásznak megtartotta ígéretét, aki aztán egyre vénebb lett, igaz, kunyhója falára mindig vigyázott. Megfájdult a lába, a karja, aztán egyik szemére megvakult, a másikra csak kicsit látott, enni alig tudott, de mindig a falat nézte. Aztán egyszer észrevétlenül betoppant a „Halál”. „*Készülj, mert roskad a sárfalad.*”

– *Hogy mondhatasz már ilyet? Mielőtt még ide nem jötél, akkor jöttem be vagy három perccel előtte. Körülnéztem, kívül, belül, semmi baja sincs a sárfalnak.*

Azt mondja erre a halál:

– *Hát ez nem a te sárfalad, a kezed és a lábad? Na és a tested? Ugye már megsántultál, elnyomorodtál? A karodat sem bírod. Szemedre megvakultál. Még a gyomrod is megfájdult, fogaid már nincsenek. Gyere komám, most már velem.*

¹² Lásd részletesebben Biczó Gábor: Hasonló a hasonlónak. Filozófiai antropológiai vázlat az asszimilációról. Budapest, Kalligram, 2009, 297–301.

¹³ Magyar Nyelvőr. XXXII. évf., 1903, 182.

¹⁴ In: Nagy Ilona (szerk.): Az ikertündérek. Zagyvarónai népmesék. Budapest, Akadémiai Kiadó, 1990, 45–46.

¹⁵ Erdész Sándor (szerk.): Ámi Lajos meséi I. Budapest, Akadémiai Kiadó 1968, 437.

¹⁶ Ortutay Gyula (szerk.): Magyar népmesék I–III. Budapest, Szépirodalmi Kiadó 1960, 434–437.

*El is vitte, azóta együtt halásznak.*¹⁷

A megváltó „Halál” munkája az elviselhetetlenné vált létezés szükségszerű végességére vonatkozó utalás. A sorselkerülés szándékából, a mese logikája szerint, ugyanis nem következik az élethez nélkülözhetetlen létfeltételek időtlen állapotként való fenntartása, például az egészség megőrzése. Az élet, a mese hősenek időben kibontakozó egyetlen autentikus története lényegében „utazás”, ami azonban a létezés természetes tulajdonságaiból következően személyes hanyatlástörténet.

Nagyon pontosan mutatja ezt a meglehetősen absztrakt leírható felfogást *A halál és a vénasszony* egy másik, Török Károly Csongrád megyei gyűjtésében fennmaradt változata, melyben a mesemondó a sorselkerülés szándékát alapvetően profán okokra vezeti vissza és a paraszti gondolkodásmód ethoszához köti. A hős élethelyzetének jellemzéséből kiderül, hogy az életszeretet, és ezzel ellentétben a halálfélelem lényegében azonos a tisztas munkával megszerzett vagyon elvesztése feletti sajnálkozással, a materiális világ elmúlása felett érzett aggodalommal.

*„Hol volt, hol nem volt, volt hát a világon egy igen-igen vén asszony, aki öregebb volt az országútnál, vénebb volt az öreg Isten kertészinél. Ez a vénasszony soha nem gondolt arra, még akkor se, mikor a hamut már mamunak mondta, hogy még egyszer meg is kéne ám halni, hanem ahelyett úgy megdolgozott, úgy lótot-futott a gazdagság után; csetlett, botlott, sepert, kotort, az egész világot el akarta nyelni, pedig nem volt senkije sem, csak akkora se, mint az öklöm. De volt is ám az igyekezetinek látatja, mert utóvégre úgy megszede magát, úgy meghizakodott, hogy jobban se kellett; volt is annak a házában kis fejsze, nagy fejsze, minden.”*¹⁸

Jól megfigyelhető, hogy mi is az, amihez itt az asszony ragaszkodik, pedig, ugye senkije sincsen!? Az élet értéke korrelál az életben az embernek a saját létviszonyai között megvalósított teljesítményével. Amiért a vénasszony apelál, tiltakozik a „Halál” eljövetele ellen, arra tanít, hogy az tud ragaszkodni az élethez, aki képes rá, hogy helytálljon az életben! Persze ebből nem következik, hogy tervét végérvényesen sikerre viheti. Igaz, ez a változat a mondhatni szokásos megoldással ér véget, a vénasszony a mézfürdő és a tollhempergést követően annyira ronda, hogy a „Halál” megijed tőle és nem abajgatja többé.

Láthatjuk, bár a mese sorsfelfogása alapvetően determinista, a hős sorselkerülésre irányuló törekvése mégis a mesei világkép logikus folyománya. Igaz, a hős szempontjából a „Halál” „legyőzésének” kísérlete nem átlagos vállalkozás, ez azonban nem jelenti azt, hogy ne illeszkedne a varázsmesékre jellemző feladatok sorozatába. A vizsgált meseanyag szüzséinek elemzése arról tanúskodik, hogy – mint erre majd a későbbiekben még visszatérünk – a hős sikere és kudarca esetlegesen váltakozik.

Ugyanakkor a varázsmesékkal ellentétben a legendamesék egy meghatározott típusában a hős sorselkerülése lehetetlen, amennyiben a hős nem tud, mert nem tudhat arról, hogy a Halál munkája Isten akaratának függvénye, azaz tevékenysége predestinált, amint maga a mesei történet, a hős életének története is eleve elrendelt. Ennek

oka, hogy a legendameséknek a kereszténység teológiai világképét értelmező profán példázatai erőteljesen támaszkodnak a Szentírás exegetikai hagyományában gyökerező érvelésre. Isten eszméje a világ kétségtelen oka és értelme. Ebben az elmúlás mint Isten szándékából az emberlét lényegéhez tartozó sorsesemény talán elhalasztható, de semmiképpen nem elkerülhető. A sorselkerülés végső akadálya a népmesében tehát nem a „Halál”, hanem maga Isten.

Világosan utal erre az Aarne–Thomson besorolásában *Engedetlen angyal* típus (AaTh. 779.), melynek egyik, Berze Nagy János által gyűjtött változatában a megszemélyesített Halál lép a lelkét magával ragadó angyal helyébe.¹⁹

A megbüntetett halál szüzséjében a végzet figurája könyörületes lényként tűnik fel, aki itt olyan antropomorf tulajdonságokat ölt magára, melyek felettébb szokatlanok.

„Eccör az Úristen ekütte a Halált, hogy mönnyön a földre, hozzon fő onnend ögy asszont. A Halál lö is gyütt az asszonyhó, de látta, hogy két kis fia mellén van. Möksajnáta, nem vitte e az asszont. Visszamögy az Úrisnehő asszon nélkül. Kérdözi az Isten:

– Hát hun az asszon?

A Halál emondi aszt, ehozta vóna, de két kis fiú vót a mellén, ezér möksajnáta, osztán otthatta.”

A sajnálkozás és a mérlegelés antropomorf motívuma mögött az elmúlás nyilvánvaló igazságtalansága felett érzett aggodalom áll. A csecsemők anyjukkal életesélyeket is elveszítik, márpedig ők, legalábbis a „Halál” álláspontja szerint, amint az őket felnevelni nem tudó édesanyjuk sem érettek még az elmúlásra. A történet további menetéből később kiderül, hogy Isten megleckézteti a „Halált”, amennyiben rámutat arra a magasabb rendű cél- elvre, amely az isteni gondviselésben nyeri el értelmét, azaz bebizonyítja, hogy a Teremtőnek az emberről elmúlásában is szándékában áll gondoskodni.

A sorselkerülés problémájával kapcsolatban kijelenthetjük, hogy a népmeséknek a filozófiai absztrakció színvonalán képviselt álláspontja könnyen párhuzamba állítható olyan szerzők, mint például Martin Heidegger egzisztencialista nézeteivel. *„A halállal a jelenvalólét (az ember) a maga legsajátabb létképességében áll küszöbön önmaga számára.”*²⁰

Végül térjünk rá a mese halál-felfogását tematizáló harmadik megalapozó kérdésünkre!

3. Mi van, avagy mi következik a „Halál” után, illetve ennek ellentettjeként hogyan gondolható el a sorselkerülés céljaként elképzelt Halhatatlanság birodalma? *A halhatatlanságra vágyó királyfi* (AaTh 342.) típusban a „Halál” és az öröklét állapoteseeményének elemzésére jó példát találhatunk.

A típus változatainak közös jellemzője, hogy a főhős az ifjú királyfi, aki olyan országot keres, ahol nem fog meghalni. Kalandos utazás végén, általában hosszú életre kárhóztatott állatokkal vagy emberekkel történt találkozást követően jut el a halhatatlanság országába, ahol megházasodik. Idővel azonban honvágya támad apja

¹⁷ I. m., 437.

¹⁸ I. m., 430.

¹⁹ Berze Nagy János: Baranyai magyar néphagyományok II. Pécs. Kultúra Könyvnyomdai Műintézet, 1940. 308–310.

²⁰ Heidegger, Martin: *Lét és idő*. Budapest, Gondolat, 1989, 429.

országa után, amit látogatásakor romjaiban talál, ráadásul megtámadja a „Halál”. A menekülés vissza a halhatatlanságba a különböző változatokban egyaránt lehet siker vagy kudarc.²¹

A mese kiinduló epizódja radikálisan utal a minden élet tragédiájára vonatkozó tudás, a bizonyosan elkövetkező, de meghatározatlan módon beteljesülő legvégső lételem lehetőség, a halál ténszerűségének ismeretére. A királyfi szomorú, senki és semmi nem tudja megvigasztalni, végül apjával közli, hogy márpedig ő nem hajlandó belátni, hogy a „Halál” ellen nincs orvosság, ezért elvándorol.

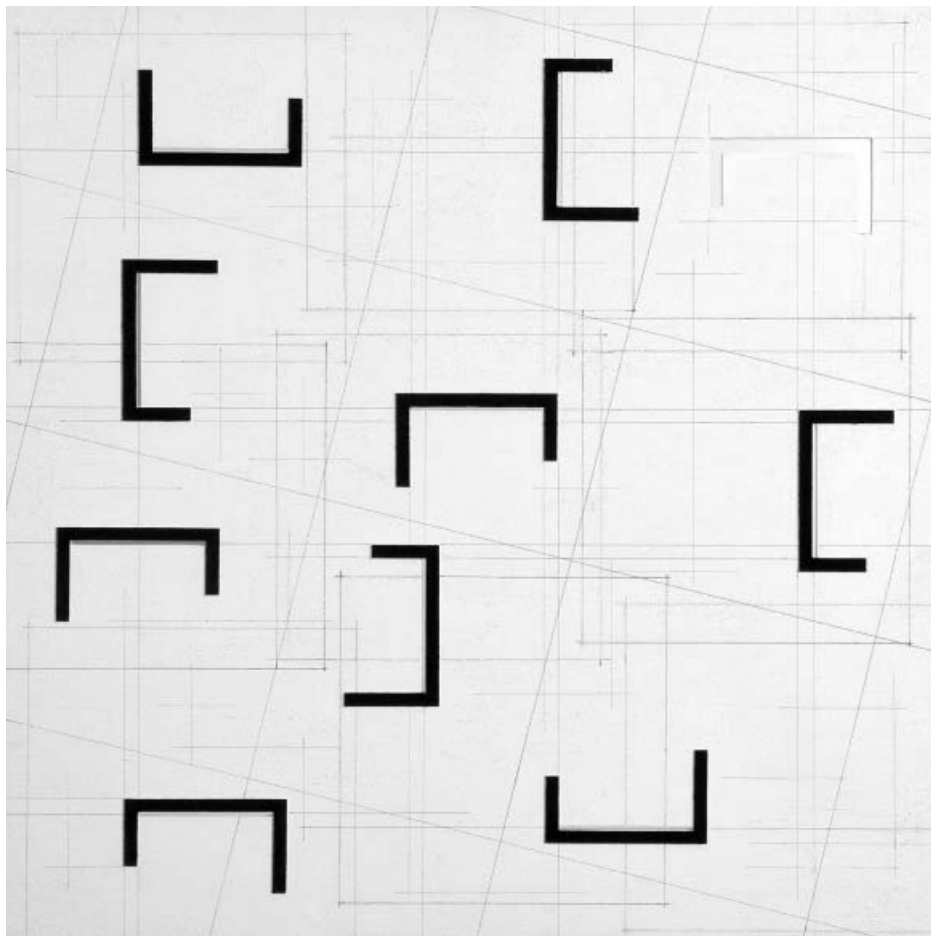
Az örökéletű királyfi zagyvarónai változata nagyon szépen tudósít a lehetetlent megkísértő hős vállalkozásának drámájáról. A királyi család szép nagy fiúkkal teljes boldogságban élt; „*de egyszer az történt, hogy a szép királyfinak meghalt a legkedvesebb barátja. Ahogy meglátta, úgy megrémült, hogy azon nyomba elhatározta: világnak megy. Addig meg se áll, míg olyan országot nem taná, ahol a halálnak nincs hatalma. Elmondta szüleinek is a szándékát. Sírva-könyörögve kérték, hogy maradjon velük, de a királyfi elbúcsúzott szüleit.*”²²

A hős kalandjai során fény derül arra, hogy a népmese saját feltételei szerint roppant korszerű és következetes módon értelmezi a halhatatlanság, azaz az öröklét fogalmát. Az örök élet nem számosság, hanem éppen ellenkezőleg, az egzisztencia számosság nélkülsége. A királyfi ugyanis a mesei hármasság jegyében először a Saskirály ajánlatát utasítja vissza, akinek birodalmában a hős 500 évig élhetne, de ugyanígy hárítja el a Kopaszkirály 800 évnyi és a Hímvarró királykisasszony 1000 évre szóló ajánlatát. Az örök élet koncepcionális előfeltétele az idő nélküli, vagy az időn kívüli létezés. A hely megtalálása, ahol a „Halálnak” nincsen hatalma, a hely, ahol nincs idő.

A történetből aztán megtudjuk, hogy a királyfi végül eléri a Halhatatlanság királynéjának birodalmát, ahova a „Halálnak” nincs bejárása. A felfedezés öröme, a cselekmény első epizódját lezáró esemény sem leplezheti az értelmező elől, hogy a boldogság mint a pillanat időtlenségének metaforája és az ebben testet öltő végtelenség tapasztalata egybecsúszik a történet gerincét képező

reménnyel, az öröklét lehetőségének távlatával. Az élet időtlensége itt kétségtelenül pozitív értéképpézetként jelenik meg.

A fordulatot a második epizód jelenti, amikor a hős ahelyett, hogy beteljesült céljának örvendővé élne a halhatatlanságnak, honvágyat érez és meg akarja látogatni elhagyott szüleit. A királyné figyelmezteti, hogy semmit sem talál majd, mindenkiye vagy már ezer éve halott, de ezt a

hős nem akarja, pontosabban nem tudja elhinni. Visszatérése után szembesül az idő relativitásának tényével és azzal, hogy ott, ahol van idő, reá is leselkedik a „Halál”, aki egészen a Halhatatlanság királynéjának birodalmáig üldözi a királyfit, és a hős olykor megmenekül, olykor elbukik a különböző változatokban.

Úgy tűnik, a történetben a „Halál” mellékszereplő. A mese a királyfi céljairól, peregrinációjáról számol be, a hely megtalálásáról, a világról, ahol nincs elmúlás. A leírás, a közbülső állomások bemutatását követően időn és téren kívüli helyként jelenik meg. A Halhatatlanság országára a mese zagyvarónai változatában a királyfi a világ végén egy sebes folyó partján talál rá.

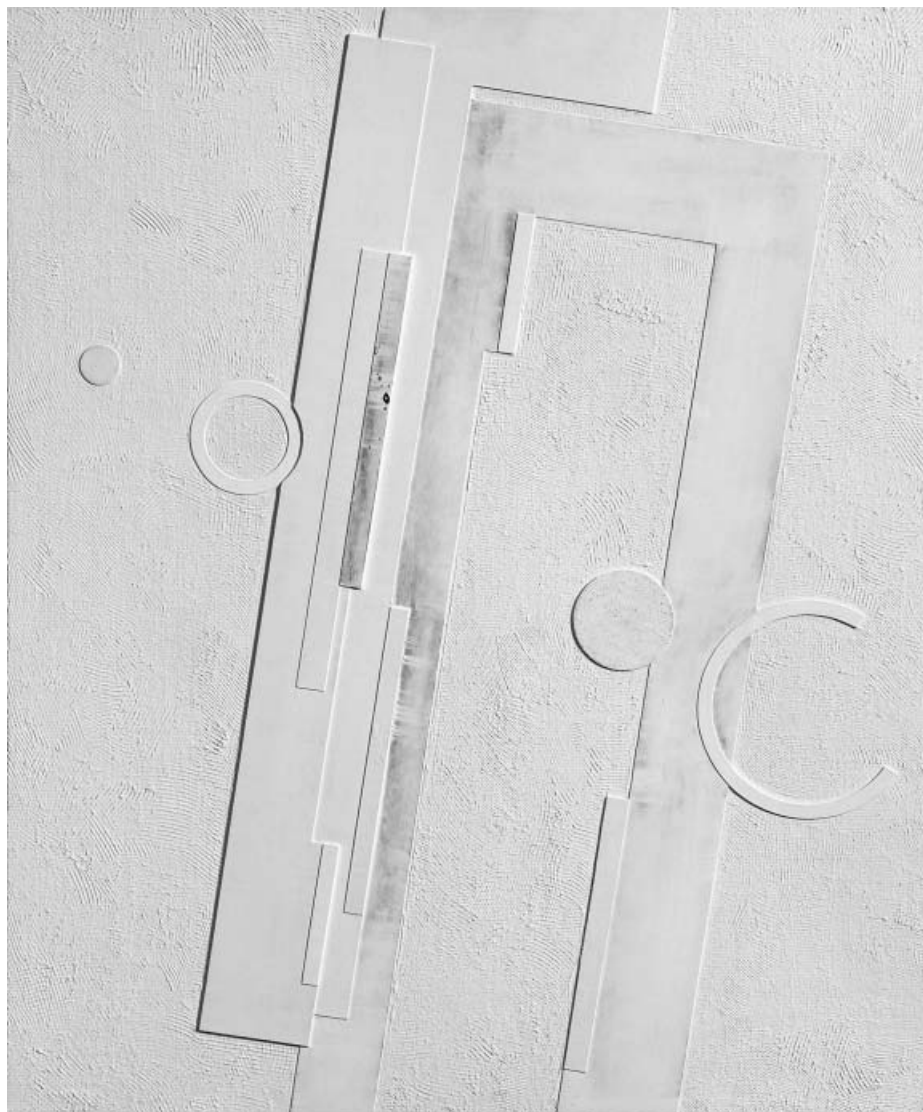
„*Ment volna tovább, de nem tudott, mert útjába került a folyó. Annak a folyónak a túlsó partján az ég a földdel már össze volt ereszkedve. Csak a nagy sebes folyó zuhogott. Bent a folyóban meg egy fényes kastély tündöklött.*”²³

²¹ Berze Nagy János: Magyar népmesetípusok I–II. Pécs, Baranya megye Tanácsa, 1957, 468.

²² Nagy Ilona (szerk.): Az ikertündérek. I. m., 47.

²³ I. m., 1990, 50.

A folyó a megállíthatatlanul hömpölygő idő metaforája. A közepén álló kastély mozdulatlansága a hely, ami ellenáll az idő eróziójának. A mese felfogásában itt az idő csak az élet összefüggésében rendelkezik jelentéssel. Az elemzésnek ezen a pontján fontos a mese időfenomenjének rögzítése: mi az idő?

Ahogy ezt Arisztotelész óta tudjuk, az idő mozgás és számoosság.²⁴ A *Halhatatlanságra vágyó királyfi* időfelfogását, mivel a koncepció igen összetett, két jeles gondolkodó, Edmund Husserl és Martin Heidegger vonatkozó elképzelései segítségével igyekszünk megvilágítani.

Husserl fenomenológiájának időfelfogását az 1904–1905-ben Göttingenben tartott előadásában dolgozta ki.²⁵ Ebben többek között rávilágít arra, hogy az ember jövőre vonatkozó elvárásait a fantáziának a múlt emlékein végzett munkájának köszönhetjük.²⁶ Az „én” magát a jelenben jelenlétként, mint egy pillantást tételezi, ami fizikai aktusok közvetítésével jut érvényre az időben. A pil-

lantáshasonlat metaforikus értelme nem a jelenlét minőségére vagy időtartamára, hanem egyediségére és kivétellességére vonatkozó utalás. Az „én” saját létét mint totalitást ragadja meg és ezáltal érzi (érezheti) magát szabadnak az életben. Gazdálkodhat vele, terveket szőhet, majd elvetheti ezeket, hogy más elképzeléseknek adjon helyet a jövő reményének jegyében: fantáziál.

Az „én” világravonatközása önmagát soha be nem teljesíteni képes idea marad, és mint ilyen – ahogy később Jacques Derrida fogalmaz –, „csak” a történelemben nyeri el értelmét.²⁷ Az „én” ideája, amennyiben azt az egzisztenciális életgyakorlat függvényeként gondoljuk el, nem olyasvalami, ami kívül van a történelmen, hanem minden történelem értelme. Ez az idea parancsa, amely az empirikus történelemben – ahogy ezt a királyfi szüleinek meglátogatását célzó tervén keresztül láthatjuk –, saját megélt élettörténetünkben fedezhető fel.

Heidegger időfelfogása támaszkodik Husserl elképzelésére – a mese halálképének elemzésekor fontos ezt megemlíteni. Az ember tudása az időről egyfajta előrefutás, amennyiben tud saját haláláról. Bizonyosság, amely teljes homályba borul. Az előrefutás nem jellemezhető időiséggel – hisz nem tudjuk, mikor jön el –, mert ez magának az időben létnek

a felszámolását jelenti. Az ember ebben az összefüggésben értelmezi saját létét, tesz szert időre, azaz rendelkezik a jövővel. A mesében a „Halál” és a halhatatlanság az elidőtlenedés metaforái, melyek csupán az ember perspektívájából tűnnek egymást kizáró ellentétnek.

Jelen elemzés rövid összefoglalásaként bátran kijelenthetjük, hogy a népmese a „Halál” paradigmájának módszeres és számos összefüggésben elemzett vizsgálatát ugyan nem a filozófiai absztrakció színvonalán hajtja végre, de a kérdésről szimbolikájával és metaforarendszerével összetett módon képes megnyilatkozni.

²⁴ Lásd Joe Sachs: *Aristotle's physics: a guided study*. New Brunswick, Rutgers University Press, 1995, 119–131.

²⁵ Edmund Husserl: *Előadások az időről*. Budapest, Atlantisz, 2002.

²⁶ I. m., 4. §.

²⁷ Jacques Derrida: *Edmund Husserl's Origin of Geometry: An Introduction*. New York, Nicolas Hays Ltd., 1978., 141–142.; lásd még Peter Völkner: *Derrida und Husserl*. Wien, Passagen Verlag, 1993, 67–89.

WEHNER TIBOR

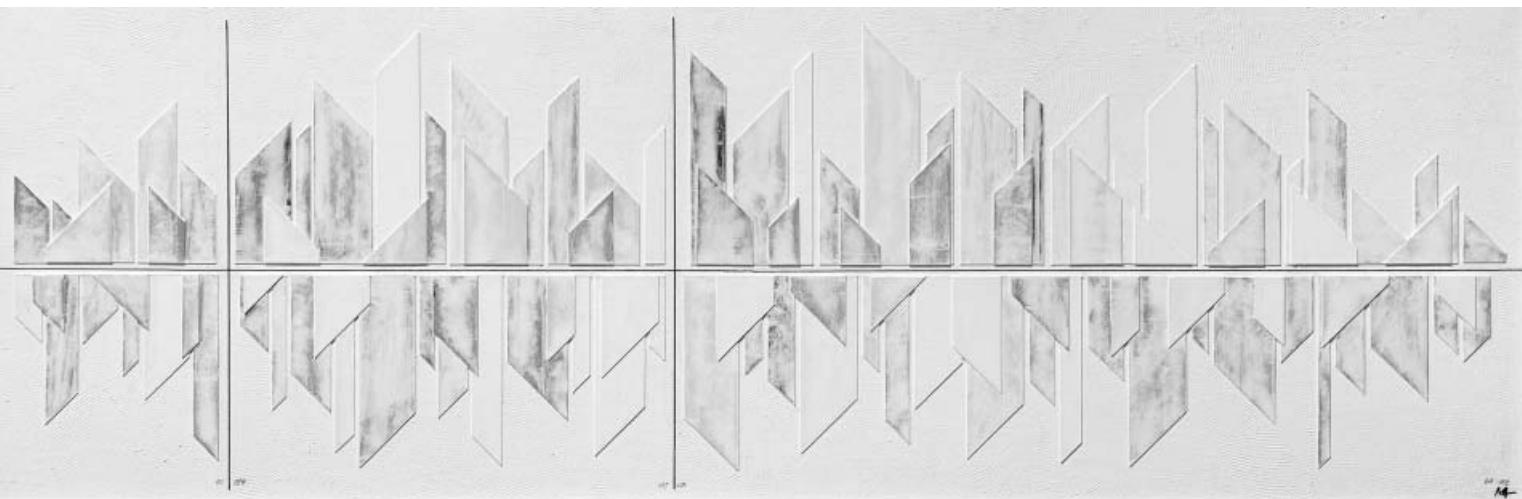
Logika, véletlen – logikus véletlen

Matzon Ákos képvilága

Matzon Ákos, e különös sorsú festő 65. születésnapjára rendezett újabb győri kiállítás anyagát vizsgálva, a művek között szemlélődve leghitelesebb kalauzunk maga az alkotó lehet. A művész az egyik közelmúltban rendezett budapesti kiállításának katalógusában vallotta meg: „... kihívásnak tekintem: minél kevesebb formával a lehető legtöbbet láttatni a képen. Emellett erősen foglalkoztat egy másik feladat is: hogyan lehet minél jobban érzékeltetni a teret, a mélységet a síkbeli geometriai formák egymásra rétegződésével.”

A fentebb megfogalmazott megállapítások magyarázatra szorulnak. Különös sorsúnak azért aposztrofálhatjuk e festőt, mert jóllehet művészcsalád sarja – édesapja, Matzon Frigyes a XX. század második felének kitűnő, progresszív szemléletű és szellemiségű, és ezért erőteljesen háttérbe szorított szobrászművésze volt –, Matzon Ákos mégis sokkal később fordult a képzőművészet felé, mint generációjának alkotói: ő építésznek készült, majd építészként, illetve építész-tanárként dolgozott, és csak a negyvenedik életévén túl, a múlt század nyolcvanas-kilencvenes évtizedének fordulóján kezdett el festeni. Újabb győri kiállításáról azért beszélhetünk, mert 1990-ben itt, a Xántus János Múzeumban mutatkozott be első alkalommal a nagyközönség előtt, és nem először tér vissza önálló kollekcióval a városba. 1990 óta aztán számtalan önálló tárlatot rendezett hazai és külföldi kiállítóterekben, és megszámlálhatatlan csoportos bemutató résztvevője volt, jelentős díjakat nyert el, és művei rangos köz- és magángyűjteményekbe kerültek. Idézett alkotói hitvallása azt tanúsítja, hogy határozott alkotói elveket és szándékokat valóra váltva dolgozik: visszatekintve két évtizedes pályaképe egy konzekvens koncepció szellemében munkálkodó, határozott vonásokkal körvonalazható alkotóegyéniség áll előttünk. Munkássága az absztrakt, elvont művészet konstruktív szellemiségű, főként a geometriai alapformákból építkező, minimalista eszközökre és kifejezésekre szorító művészeti áramlatához kapcsolódik, s művei a XX. század modern mestereinek, elsősorban az avantgárd kezdeményezésekhez kapcsolódó elődeinek vívmányait úgy kamatoztatják, hogy számos nívómot, egyedi jellegzetességet is hordoznak. És bár a művész a „*kevés formával sokat szeretne láttatni a képen*” megfogalmazást alkalmazza, a kép maga már régen nem a klasszikus kép-alakzat. A Matzon-mű olyan kép-tárgy, amely túllépett az egységes, megbontatlan síkszerű létezmódon, és a megszokottaktól eltérő természetű alkotói szándékokat sűrítő, formailag és esztétikailag is újjáformált médiummá vált, amely egészen más minőséget testesít meg, mint egy tradicionális kép vagy maga a hagyományos kép-forma.

A Matzon-művek kollekciójának hatóterében nem nehéz levonnunk a konzekvenciát: e művész a szűkszavúságok mestere, s a kifejezések, az eszközök redukciója során már-már az utolsó fázisig, a végletekig érkezett el. Kompozíciói a festőiségeket a teljes színtelenségre, illetve hangsúlyozottan a fehérre és feketére, vagy legalábbis a monokrómiára redukálják, s a képfelületen megjelenő motívumokat is a geometria szűkszavúsága tartja kordában. Ez a redukció, ez a visszafogottság, ez a puritán eszközhasználat természetesen nem a mondandó korlátozását, nem a tartalmi vonatkozások teljes lefojtását szolgálja, hanem éppen ellenkezőleg: az intenzitás, a sűrítés fokozásának, valamifajta képi lényeg összpontosításának és kibontásának eszköze. És ez az összpontosítás esetenként már megszokottnak minősíthető, máskor meg szokatlan, váratlan festői megoldásokkal párosul. Az immár hagyományosnak minősíthető eljárások közé sorolható, hogy a vászonra és fatáblára festett akrilfesték sokszor beragasztott felületekkel vagy homokkal dúsul, amely megváltoztatja a faktúrát, és megváltoztatja a festékfelületet érő fény viselkedésmódját is: a matt vagy csillogó, illetve az érdes és sima festékrétegek hol elnyelik, hol visszatükrözik a reflexeket. A képsík zártságát és síkszerűségét megbontva Matzon a festői látszatok világát megtörve a valóságos képmélységben és a valóságos képfelületben kezd dolgozni: áttöri a vásznat, illetve az applikációkkal domborműszerű konstrukciókat létrehozva építkezni kezd, esetenként a képfelület alá, az átvágásokba tükrölapokat helyez. Ezekben a visszatükröződésekre komponált és a térbe kilépő együttesekben természetesen megváltozik a „képalkotó elemek” jelenlétének minősége, értelmezési köre. Furcsa virtuális mozgások indulnak meg, a pozitív és negatív forma-

elemek összejátszása révén összekuszálódnak a síkok, és az addig egyértelműnek és átláthatónak vélt rendszerek felett váratlanul sejtelmes, kibogozhatatlannak tűnő, az illuzionizmusokba bonyolódó hatásmechanizmusok veszik át a hatalmat. Nem nehéz fel-fedezni, hogy itt a hallatlanul pontos építkezés és az önfelelt játékosság ütközőpontján, a logika és a véletlen együttesen érvényesülő zónájában járunk, ahol sohasem tudható pontosan, hogy a szalagokat, a fraktálokat és elemcsoport-szerveződéseket, a geometriai alakzatok rendszereit mi szabályozza, bár valószínűleg akkor járunk legközelebb az igazsághoz, ha azt mondjuk, hogy a matematikai szemlélettel, az építészeti fegyelemmel árnyalt művészi fantázia. Az a művészi fantázia, amelyet a józan, rideg koncepció és a megzabolázhatatlan költői inspiráció egyszerre ösztönöz.

A Matzon-képvilág meghatározó eleme az egyenes vonal, a zárt pálcaszerű vagy a téglalapalakzatot vagy valóságos testet öltő hasábelem. Görbe vonal csak ritkán tűnik fel, s ha fel is tűnik, akkor leginkább egy-egy kör, korongalakzat határoló vonalaként. Nagy, üres, nyugodt felületek és finom, izgága vonalhálók feleselgetnek egymással, egy-egy motívumátalakulás révén fűződnek fel az elvontságok szféráiban lejátszódó képtörténetek, szögek, egymást elmetező vonalak, furcsa elferdülések teremtenek kompozicionális gócpontokat, kiemelt, egymással egyensúlyi helyzetet alkotó, kapcsolatot feltételező szabályos síkgeometrikus idomok jelölnek ki képi hangsúlyokat. Konfliktusok, összecsapások, dilemmák, tűnődések, játszadozások éltetik ezeket a munkákat, amelyek hol végletesen komoly, hol drámai előérzeteket sejtető, hol könnyedségeket sugalló, hol felhőtlen létállapotokat feltételező szólamokat, hangokat szólaltatnak meg. E művek kapcsán Moholy-Nagy Lászlóra és Kassák Lajosra, Malevicsre és Mondrianra, és a mesterként tisztelt kortárs művészre, Konok Tamásra, és megannyi konstruktivista és geometrikus absztrakcióművészre hivatkozhatunk, mint Matzon Ákos elődjére és kortársára, akik ugyanúgy, mint napjaink e festője, tisztaságra és rendre áhítoztak és áhítoznak, de ugyanakkor a rideg, elviselhetetlen rend és a szabályok, a korlátok ellen lázadva alkották, alkotják meg műveiket. Rendteremtés és rendszétzilálás, rendszeralkotás és rendszermegbontás, tisztaságvágy és az egyértelműségek elmosása, a korlátok felállítását és minden szabadságát lerombolása – a művészet e feloldhatatlan ellentmondásokban izzó természetét faggatják, az abszurdítások és paradoxonok által meghatározott lét állapotait tükröztetik a 2010-ben hatvanöt esztendő Matzon Ákos különös, a hagyományos művek közé csak nehezen illeszthető, súlyos talányokban és könnyed sziporkákban egyszerre leledző alkotásai.

(Elhangzott Matzon Ákos festőművésznek a győri Xántus János Múzeumban rendezett, 2010. április 16-án megnyitott kiállításán.)

Tansegédlet – avagy „könnyedén, mint az olyan, aki tudja”

(Kántor Péter: Megtanulni élni – versek 1976–2009)

Másfél évtized múltán most egy újabb reprezentatív válogatáskötet segít az olvasónak áttekinteni Kántor Péter költői pályáját, illetve annak újabb szakaszát. Áttekintés és persze számvetés ez magának a szerzőnek is, aki hatvanadik születésnapján köszöntésekor a Nyitott Műhely hallgatósága előtt saját magát is egyszerűen csak olvasónak titulálta. Ez a szinte köznapias közvetlenség teljes mértékben jellemzi versbeszédbe megnyilatkozásait is – maga a válogatás, annak igényes, szigorúan rostált anyaga, a művek gazdag gondolatúsága azonban arról győz meg irodalmárt és kedvteléstől olvasót egyaránt, hogy a jó három évtizednyi alkotómunkában a könnyedségnek a legfajstólóssabb módozatai váltak meghatározó ismeretjegygyé, a Kántor-versek olvasatelményének fontos hatástényezőjévé.

A könyv tizenkét korábbi tomus darabjai mellett egy kisebb ciklusban új verseket is közöl. Ha úgy tekintjük, hogy a *Mentafü* című, 1994-es válogatáskötetig terjedő, kétharmadnyi pályarészről szerzőnk az új válogatásnak csak a fele részét állította ki, sejthetővé válik, hogy Kántor erősebben kötődik a könyvünk második felét kitevő, mindössze az utóbbi négy kötet anyagából származó versekhez. A *Mentafü* összeállításakor bőkezűben bánt a korábbi kötetek készleteivel, megtartva eredeti ciklikus tagolásukat, közülük viszont három is akad (*Grádicsok, Napló, Fönt lomb, lent avar*), melynek ottani válogatásrészét mostanra fele mennyiségre szűkítette le. Rendhagyónak mondható ugyanakkor, hogy első két verseskönyvéből (*Kavics, Halmadár*) jóval nagyobb arányban hagyott bent szövegeket mindkét alkalommal, igaz, nincs is oka sok pályatársához hasonlóan felejtésre ítélnie korai műveit, hiszen azok nívójukban, karakterjegyeikben szervesen kapcsolódnak az életmű későbbi részeihez – vagy inkább a későbbiek ezekhez.

A kiadások időrendiségét tekintve az tűnhet fel, hogy az első összegzés tizennyolc év alkotásait fogja át hét kötet corpora alapján, a mostani gyűjtemény pedig négy újabb könyvből válogatva szemléli az utóbbi tizenöt év termését. Tudjuk, hogy Kántor nem híve a mennyiségi költészetnek, de bizonyára egyéb – valószínűleg bölcséleti, szemléleti – oka is lehet annak, hogy a lírikus az utóbbi időben a ritkább megszólalással is megelégszik.

Hatvan év bölcsessége, Kántor Péter-i világlátása kiváló alap ahhoz,

hogy a versekbe foglalt mondandó segédanyagul szolgálhasson az olvasó számára: tanulni-érteni az életet, az életét, valamint hogy a szerző akár önmaga számára is szemléltetővé tegye: mennyit tanult meg, mennyit értett meg önmagából, az emberből, korunkból, a világból. Olyanfajta segédanyag ez, amely többnyire indirekt módon tanít, leginkább szemléltet vagy példáz, de megengedi, megengedheti magának azt is, hogy örök érvényű, alapvető bölcsességeket fogalmazzon újra friss formában – vagy éppen megkérdőjelezze azokat, s hogy némelykor akár szentenciózus üzeneteket fogalmazzon meg számunkra érvényes, hiteles, kiküzdött felismeréseiből. Ha egyik-másik recenzió hangsúlyozza is, hogy a kötetkompozíció, a válogatás csupán az időrendiség elvét követi és nem kíván alkotói fejlődésvonalat demonstrálni (sőt maga a szerző is inkább csak a szimpátia alapú újraolvashatóság szempontjára hivatkozik a már említett beszélgetésben), mégis megkockáztatom, hogy a stílári és gondolati sajátosságok egyértelműen felismerhetővé tesznek egy olyan folyamatot is, melynek eredményeként kitűnik, hogy Kántor Péter (ál)naivan, rezignálatlan szemlélődő, önfelelt, finom aprólékosággal szemléltető életút-feltérképező megfigyelőből átfőrmálódott mélyebb iróniájú, tudatosabb analitikát alkalmazó, a múlt távolság helyett a még hátralévő perspektívájára felé figyelő alkotóvá (vö. pl. korszakos szerepeit: festő-restaurátor, fotós, ill. földesgazda, aratómunkás; l. még: visszatekinteni vagy közelről nézni – kellő távolságból szemlélni; lezáratlan versszövegek és kérdéssel zárás, ill. dichotómiák, paradoxonok a verszárlatban). Önmagában is demonstrál költőnk egyfajta érestitanulási-beteljesedési vonulatot az *Úgy nevelsz* című versben, melynek megszólító beszédmódja akár az önjelmező-szembeesítő folyamatrajzot általános érvényűvé avató gesztusként is felfogható, s ha ennek kulcsszavait kiemelve modellezzük a szemléletváltás, a felismerésből-megtanulásból adódó megértés stádiumait, érzékelhetővé válik a képletszerű lényegmegragadás törekvése és képessége, a „színtelen”, „szigorú”, „hideg”, „könyörtelen” mindentudásé, melynek „se eleje, se vége, / se célja, se oka”.

A negyvenöt éves költő anno egy olyan versétől kölcsönözte első gyűjteményes kötetének címét, amelyet huszonhat évesen írt. A hatvanéves költő most egy olyan verstől kölcsönözte a válogatáskötet címét, melyet a rendszerváltás élményeinek hatása alatt írt anno. Ezek a két-két évtizedre visszakacsintó gesztusok is sejtetik, hogy Kántor Péter nagy folyamatok áttekintésével szemlélődik költészetében és a világban egyaránt. E cím-választások érdekessége még, hogy mindkét említett alkotás – mintegy

határközeljésként – tartalmaz emberi-költői számvetést és programot egyaránt, s hogy hasonlóképpen meghatározó stílári eszközök a főnévi igenes szerkezetek dominanciája a szövegben. (Talán nem erőltetett az a hivatkozás sem, hogy a két nagy kedvencnek, Kosztolányinak és József Attilának is ismertek igenévi stílusu „életes” kulcsszavai, mint például az *Akarsz-e játszani?*, a *Harsány kiáltások tavaszi reggel* vagy az *Ülni, állni, ölni, halni.*) S ha most még elidőzünk, latinizálunk kicsit e grammatikai jelenség kapcsán, az csak azért van, mert az életmű kulcsjelenségeivel szerves összefüggésben feltárható e gesztus metaforikus jelentéstöbblete is. Az *infinitívus* latin szótóvének eredeti jelentése: befejezetlen, végtelen, határtalan. Kántor kedveli a lezáratlan-nyitott szövegstruktúrákat; időfilozófiájának jellegzetessége a dimenziók, távlatok egybenyitása, végtelentése, távlati szemlélese múlt és jövő irányában egyaránt. Gyakori módszere a pillanatmegragadás, a mikroközeli képkinagyítás, a látványban és történetekben az *infinitívus* jelensége, másrészt parányi, rendkívül kicsi részletekre való összpontosítás, és mindezzel harmóniában érvényesül műveiben a pillanat, a valóság végtelenségét való-érzékeltető *infinitívus* felfogás is. Egy nyilatkozatában arra utal, hogy a kötet cím igekötő nélküli változata érvényes tulajdonképpen minden emberéletre, hiszen élni, tanulni végtelen folyamat, az ember célozhatja, de soha nem érheti el a teljes, mindentudó bölcsességet és tapasztalatot, s hogy – oly sok bölcs előd, pl. az említettek szellemi örökségét folytatva s közvetítve – igazából meghalni tanulás a mi készülődésünk, élni tanulásunk (l. például a Petri György születésének 60. évfordulója ihlette sorokat: „Hiányzanak nekem, minke tagadjam, / azok a remek beszámolók / a haldoklásodról. Mit mondjak? / Tankönyvem lett az *Amíg lehet*” – *Valami beszélgetéskéféle*, vagy ugyanezt fonák oldalról: „És az egész történet, az is milyen lapsos! / Hogy futnak az árnyékuk elől!” – *Szerelmes triptichon* 3.). E folyamat-orientált szemlélet magyarázhatja azt is, hogy a kettős tárgyas alárendelésű, kissé idegenszerű igenévi szerkezet kihagyás-alakzatos nyelvi hiányérzete (vagyis hogy kinek, mikor, ki-mi által, mi módon lehet / kell / kellene megtanulnia élni) feloldható, feloldódik a nyitottság gesztusában. S ha már újabb kulcsszó, a folyam, a folyamat is előkerült, nem hagyható ki Kántor Péter önjelölő, szintén József Attila-i áthallású – jelentéstöbbletes összefüggésben való említése, hiszen a legfőbb életterei – és vershelyezetei – révén a Dunához kötődő szerző egyik legfontosabb opusában önmagát *A folyami költő* titulussal nevezi meg. (A folyam-folyamat fogalomkörhöz érdemes társítani az út – úton lét – séta

motívumcsoport gyakori felbukkanását is, melynek számomra egyik legizgalmasabb példája a sajátos fausti reminiscenciát mutató *Kétezer, nagy fehér kutya* című nagykompozíció.)

Habár érezhető némi felszólító modalitás benne, az infinitívus konkrétan nem kötődik nyelvtani szám-személy paradigmához, így általános érvényűségét tekinthetjük elsődlegesnek. Ugyanakkor viszont a címadó vers, illetve annak jó tíz évvel későbbi folytatása egyaránt személyes, szubjektív vonatkozású szöveg. A Kántor-féle versbeszéd, a benne foglalt életszerűség, életközelség lehetőséget teremt arra a kettős viszonyulásra, amely költőnk poétikájának is fontos jelenségpárhuzama: közelnézetből, személyes ráhangolódással, azonosuló belehelyezkedéssel tanulmányozhatjuk a kisbetűsen is nagybetűs élet tapasztalatait, felismeréseit, majd kötet-szintű rálátással, kellő távolságból szemlélve elvonatkoztatathatunk tőle, bölcséletének általános érvényét is átlátjuk; érző-cselekvő érintettjei vagyunk a folyamatoknak („Valahogy tükrözzük egymást, / ha nem is vagyunk egyformák”), de bölcselő magatartásunkat kívülállóként is pozícionálhatjuk. (Személyességhez és általános érvényűséghez egyaránt alkalmas nyelvi forma a Kántornál gyakorta használt egyes szám második személyű megszólító dikció.) S amennyire életes ez a versék általi tanulmányozás, annyira pátosz- és pózmentesek a felismerések tanulásmegosztó verspillanatai, nyelvi-stiláris-műfaji megnyilatkozásai. A nagy létkérdésekre romantikus válaszokat adó Vörösmarty-t szerzőnk többször parafrázeálja, ám korunk viszonyaihoz adaptált ironikus nexusban reflektál a mindig aktuális életbölcséleti problémákra. Igaz, a kötetborítón is látható kép ihlette korai versében (*Búzaföld aratóval*) a létküzdelem képzetéhez némi romantikus-heroikus felhang is társul, de a klasszikus „mi dolgunk”-problematika mai felvetéséhez már némi szkepszissel, illúzióvesztéssel a következőképpen szól hozzá: „Mindent a kellő távolságból nézni – / hogyha van olyan! – ez a dolgunk. // Vagy nem?” (*Levél a kellő távolságról. Petri Györgynek*). Józan bölcséletének ugyanilyen fontos megnyilatkozásai a legutóbbi interjúk vonatkozó részletei is: „sok mindent meg lehet tanulni. ... De az élet annyira abszurd, mindenestül, hogy nincs és nem is lehet rá tökéletes megoldás” (*Fizikapélda jambusokban*), „A normális ember ... az igazi költő ... el van bűvölve az élettől, miközben küszködik is a hányingerrel. Azt is tudja, hogy az igazi nagy kérdésekre nincs válasza, soha nem is volt. Elmegy a nagy falig, újból és újból, és aztán ott toporog előtte. Körbejárja azt, ahová nincs belépője. Közben

rájön erre-arra, megtanul egy csomó dolgot. Azt mondják rá, hogy állandóan csodálkozik. De hát nem lehet állandóan csodálkozni, ez még neki sem megy” (*Van jó és rossz. Nagyvitében Kántor Péternél*).

A Van Gogh-festmény ihlette vers a hátsó borítóra felkerülve egyébként kulcspozíciót is kap. Ez elsősorban nem az említett – madách-i összefüggéseket is feltételező – küzdésfilozófiai emelkedettség miatt lehet így, inkább az magyarázhatja, hogy Kántornak a válogatásbeli pályáiv-szemléltető törekvéséhez – vö.: „Hogy honnan indult, nem is látni már, / És mégis: ami hátravan, a több az” – ars poeticus értelemben is jól köthető e szöveg, valamint demonstrálni képes szerzőnk kontinuous alkotói önvállalását, korai lírájának emígy indirekten is hangsúlyozott érvényességét.

Annak ellenére, hogy a cím jelentésébe kódolt dinamika, illetve a borítókép és borítóvers motívumkincsében hangsúlyos hőmpölygés-örvénylészakatolás mozgalmassága, valamint a *Lósféta* című kulcsvers irdatlan vágatás-, illetve pörgés-forgás képzete által modellezett tanulmányfolyamat és életútbejárás a fáradtságos és gyötrelmes tapasztalatgyűjtés, valamint a megküzdött bölcsesség karakterelemeit látszik hangsúlyozni, mégis hasonlóképpen meghatározónak tűnik e líramodellben és életfelfogásban a ráérős-kiváros szemlélődés attitűdje is („jöhét egy jobb kor, miért ne ... hol jobb, hol rosszabb”; *Lapozgató*). Ennek lenyomata lehet sok szöveg epikus-narratív megszólalásmódja, a halmozásos szerkezetek gyakorisága, valamint ezekkel szinkronban a szinte tendenciózusnak mondható versterjedelem-növekedés, mely néhol már a hosszúversek műfajiságához közelít. Ilyen az ironikus hangvételű *Lósféta* is, melyben a Weöres Sándortól átvett vezérgondolat arra tanít, hogy a versenyhelyzet szerinti és az életmű-alkotási folyamat szerinti pályabejárás, pályafutás során rá kell érjünk a lassításra is („Majd azt gyakorlom, lögni szépen, / mint kirakatba tett kabát, / ha netán felpróbálnak éppen, / ki-ki láthatja önmagát – / s hogy legszebb alkotás a séta”), mert a peripatetikus bölcselés szintén megérdemli, hogy esélyt kapjon tőlünk önismeretünk és világértésünk elősegítésére.

A sétáló filozófia beszélgető filozófia is egyben. Ebbe parodox módon beleértendő Kántornál az egy húron pendülő, ám valójában hang nélküli eszmecsere (pl.: *A Margit hídtól az Árpád hidig, Kétezer, nagy fehér kutya, Közös sétánk*) csakúgy, mint az egyszólamú kérdező bölcselkedő beszédhelyzet gyakorisága, mely a belső párbeszéd vagy a látszólagos dialogizálás nyelvi formájával többnyire a megszólító-önmegszólító szövegtípust választja (pl.: *Kezdet, Hogy magyarázzam meg neked?, Most az jut eszembe, Hogy lennél*

boldogabb, Reggel a konyhában, Egy fához, Egy kavics, Ha kérdezed). A kérdésfelvetés persze lehet számonkérő, inspiráló, bizonytalanságot szemléltető, kételyt jelképező, sugalmazó-rávevő, villonni nosztalgikus-hiányérzetes (*Az iskola*), vagy éppen a válasz, a válaszadó hiányát feszegető általános érvényű felvetés (*Tusakodás, 1989: mint egy trükkfilmben, A szabadságról, Futás közben*). A társalgó nexus másik fontos megjelenési formája a versszövegekben a beszélt nyelvi közvetlenség, mely sokszor a szleng használatától sem riad vissza, még az úgynevezett gyermekversekben sem, melyeket éppen ez a felnőttes, kemény lazaság avat életkorfüggéstől mentes korszerű szöveggé – pl.: *Két hangra, Körüti szél*. (A gyermekverseknek egyébként csak kisebb hányada az, amely gondolati-szemléleti vonatkozásban is e nagy versfolyamba illeszkedik, azok viszont komoly többlettel lépnek túl a műfaji besoroláson – pl.: *Fut az erdei ösvény, Nagy bumtól nagy reccsig, Csenedélet, Sétálgatunk, A dobzott baj, Göncölszék, Kétszáz lépcső*.) Éppen e közvetlenség, keresetlenség által válik korfestő eszközzé a köznyelvközeli stílus csakúgy, mint az olvasói kapcsolatteremtésben a direkt vagy indirekt tapasztalatátadás, példázás, tanítás közvetlen gesztusává. (Nehéz lenne persze azt hinni, hogy ez a nyelvi „lazaság” egyszerű spontaneitás eredménye; nyilatkozataiból, versei nyelvfilozófiájából is tudható, hogy Kántor közvetlen könnyedsége, keresetlensége ars poeticus tudatosságából ered – vö.: *Szavak, A régi költők, Ki beszél, Megtanulni élni II., Faxolok*). Ez a beszélgetős stílus, együtt filozofáló, közvetlen nexus jellemző egyébként a valaha élt és kortárs költőtársaknak címzett vagy ajánlott jelentős számú versre, hommage-okra is.

A költőtársak megidézése másrészt azért fontos része a kötetnek, az életműnek, mert az élni tanulás folyamatában költőnk mestereiként is gondol rájuk. Olyan bölcselőket tisztel bennük, akik nem kész képletek átadásával hagyták rá, ránk a tudásörökséget. Az efféle didaktikusságot utasítja el a bibliai próféták, a prófétálás, a prófétikus költészet demitizálásával (pl.: *A názáreti ember, Vendégség, Jeruzsálem*), a romantikus kinyilatkoztatások kiforgatásával (*A könyves mente, Levél a kellő távolságról*), az elvont okoskodás parodizálásával (*Az igazságról*). Fontos mestereitől, Petri Györgytől (*Valami beszélgetés-féle, Levél a kellő távolságról*), Kardos G. Györgytől (*Telefon helyett*), Kavafisztól (*Ha el akarsz utazni*), Weöres Sándortól (*Lósféta*), Kosztolányitól és József Attilától (*Két hommage*) életes bölcsességeket, életes költészetet örökölt. Mindegyikük a múlt idők képviselője ugyan, de indirekt tanításuk érvényessége nem

csökken az idővel, sőt, az élni, érteni tudás gyarapodásában az időtényező maga is nagy szerephez jut Kántor Péternél (*Ha kérdezel*), s ezt támasztja alá, hogy szerzünk az életbölcseesség elmélyítésében mennyire nagy hangsúlyt ad a múltidézésnek mind történeti-példázati (*Trója-variációk, Lapozgató*), mind családi-magánéleti vonatkozásban, különös tekintettel szülei példájára, hatására (*A határvidéken, A temetés után, A Margit híd-től az Árpád hídig*). A folyami költő, az időfolyam szemlélője a nagy egész (*A Duna-parton, Ez a Duna*) és a töredéknyi valóságdarab (*Egy kavics*) láttatásával is képes feltárni a tanulságosat, a megérthetőt, a lényegközelit, bár abban nem hisz, hogy van abszolút lényegértés (*Reggel a konyhában*), tökéletesség (*Valami beszélgetésképe, Mit kell tudnia Istennek?*), teljes harmónia (*Minden időben*), sőt szerinte megváltozó tudás, megváltás sincs (*A názáreti ember, Örüljek-e?*). Igaz, világlátásában meghatározó szerep jut a szépségnek, ráadásul legfőbb „tankölteményében”, a *Megtanulni élni* első változatában mintegy félszáz tagadással a kizárásos választást preferáló stratégiára helyezi a hangsúlyt az életmodell-alkotásban, mégis jó néhány példát találunk arra, hogy Kántor pozitív életszemlélete is megmutatkozik. Boldogságtanácsait azért a paradoxitás és az ironikusság is jellemzi (*Grádicsok, Mi kell a boldogsághoz?*, *Kikötő blues, Egy József Attila-sorra*). Bizonyosságtudata az eszmehiányos korban legfőképp olyan értékekhez való feltétlen kötődése által mutatkozik meg, melyek a méltó kitartás alapszükségei: a próbatételek általi megerősödés (*A ház, Aztán*), ember-szeretet, arányérzék, tűrőképesség, hidegvér, humor (*Megtanulni élni II.*), a tanulságokat, összefüggéseket feltáró múlt, „a mulandó iránti hűség” (*A folyami költő*).

A mulandóság, az elmúlás nem csupán létbölcseleti és időfilozófiai témát jelent Kántor Péter költészetében. Úgy tűnik, egyre gyakrabban foglalkoztatja költőnk ez az önmagára vonatkoztatott probléma is. Több versében utal arra, amire már sok költőelődje, így például Kosztolányi is, hogy az elmúlás-határhoz kötődő léthelyzet talán a legteljesebb rálátás-világértés képességével ajándékozta meg az embert (pl.: *Valaki halálára, Érezted már?, Utolsó éjszakád, A határvidéken*). A már többször említett Petri-hommage „kellő távolság”-képzete tulajdonképpen ehhez a situációhoz kötődik, sőt, a jelenből, az időből kilépett szemlélődő könnyed, homálymentes bölcsességét tekinti elrendőnek. Igaz, annak a tudásnak, a dolgok átlátásának birtokában már nem lehet semmit elmondani. Se írni. Se tanítani... Úgyhogy csak türelem, kitartás, szívósság, arányérzék, humor, próbakészség, Kedves Olvasók, és kedves

Kántor Péter! Tessék tovább tanulni! „Átpillangózni az egészen”.

És tessék tovább írni ezt a remek tansegédletet!

(*Magvető, 2009*)
Juhász Attila

„folyjon csak alattunk a sötét idő”

(Tábor Ádám: *A hurrikán háza*)

„Minden, ami létezik, érdemes arra,
hogy nyelvi jellé váljon.”

Mindaz, amit Tábor Ádám a művészetéről, a szó erejéről felelősséggel gondolkodó emberként, a 20. századi közép-kelet-európai léttel szembenező értelmiségiként (legutóbb *Szellem és költészet* című esszékötetében) elmondott, érett, letisztult poétikai életműként is előttünk áll *A hurrikán háza* című kötetében.

Számos tételmondatot, axiómát idézhetünk fel, mely a költő nevéhez, személyiségéhez, a több évtizedes irodalmi ellenzéki szerephez köthető. Vers-, illetve esszékötetei (*Dánia, Hérakleitosz-matt, A káprázat kertje, Hajóház, A varatlan kultúra*) a folyamatos kérdésfelvetések nyomán új ösvények felé törekvő (és persze a Tábor Béla, Szabó Lajos, Hamvas Béla nevéhez köthető szellemi hagyatékkal szembenező) gondolkodó alakját körvonalazzák. Új köteté színes, „telt zeneiségű”, olykor szürrealisztikus korai lírájának mozaikjain túl az egyszerű formanyelvet követő, „a szellem zenéjét” megszólaltató jelenkori költészetének körképét nyújtja.

„A versírás célja, hogy (...) a lehető legmélyebben megértsem – és ezáltal egy jótányit a megváltás, azaz a szabadság irányába változtassam – magamat és a rajtam keresztülfutó közösségeköröket.”

A könyv első egységét, a szövegek mintegy harmadát a 2001 és 2008 közötti időszakban rögzített léttapasztalatok keresztmetszete alkotja (*A Vérmező lovagja – Új versek*), míg a második rész – a kötet fűlszövegének megfogalmazása szerint – „az idáig vezető utat, a hatvanas évek közepétől az ezredfordulóig tartó pályáivet rajzolja ki” (*Sors-spirál – Válogatott versek, 1964–2001*).

A versgyűjtemény a költő „formált és sűrített önkifejezésének” nagyszabású, ám „hűvös artistikumra hangolt” összegzése, a poétikai hang és a szubjektum szellemi-egzisztenciális tengelye közti útkeresés – a tévedés kockázatát bátran vállaló – kísérlete. Tábor Ádám lírai alapélményeiből eredeztethető motívumai viszonylag kisszámú poétikai eszköz alkalmazásával képesek a polifón, egymással is feleselő költői léttapasztalatok rögzítésére. Bár a 20. századi alkotók

egy részére jellemző „hang-, modor- és stílusváltás” lenyomatai fellelhetők a versek világában, a szövegalakzatokra a világos artikuláció és az eredetiség kultuszától való idegenkedés jellemző. Különösen a teljes kötet címadó ciklusában olvasható tiszta csengésű sorok tanúskodnak egyfajta finom távolságtartásról, a gondolati tartalom „szikár pontossággal” rögzített jellegéről.

„szem csukódik le ajtó nyílik /
[múltjövőhöz álmos szó illik
jósszellem fűj kísérlet járja /
[sugallatunk a suhanása” (Poezis)

Az én önazonosítási kísérleteinek mozgása ugyanakkor a személyiség artikulációjának sorozataként is szemlélhető, a beszélő, az interioritást artikulálni próbáló én a belső világ dinamikus folyamatait a tudatosan megszerkesztett vers létrehozásának igényével igyekszik modellezni.

„Létem körén kívül nincs fontos
[semmi.” (Pecsét)

Az én alapstruktúrájának kimondása letisztult, tárgyiasult jelekben: íme a költő meghatározó feladata.

Amennyiben arra teszünk kísérletet, hogy Tábor Ádám költészetében az én poétikai kimondásának, értelmezésének lényegét megragadjuk, még abban az esetben is, ha tudjuk, hogy a versgyűjtemény nem nyújthat teljes áttekintést az életműről, megállapíthatjuk: az egymást követő pályaszakaszokban a költő más-más szervezőelv jelenlétével próbált értelmes viszonyulási pontokat kijelölni az én (mégpedig a legmélyebb belső világot reprezentáló szubjektum) számára. A versek a kimondott szavak mögött formálódó – a személyiség rétegeit értelmező, jelenvalóvá tevő – alap többféle tónusát is megszólaltatják. Az egyes verscsoportokat, ciklusokat összefogó jelsorok (halál – ébredés – visszatérés, kert – fa – vegetáció, ég – víz – felhő) tárgyias-organikus alapviszonyok hordozói. Ez a poétikai beszédmód az én felmutatását az organikus tereket és viszonyokat reprezentáló jelek kimondásával kísérli meg.

„Nem volt más utam nincs más
[terem / Közös örökség
[erjesztője s öre
Éber álomban tempózok
[előre” (Amor fati)

„Most is szemben ülök egy fával, /
[bár ez nem az a Fa.” (Itt és fa)

„füvek, ég, kert, fa, tisztás, /
[évhuszados helyem: / téridőközpont,
honnan látom az életem / fókuszáltnak
[egésznek, / egynek” (Fókusz)

Tábor Ádám a szubjektumot értelmező, megjelenítő megszólalásának kísérlete – különösen a *Szemüzetés*

vagy az *Új verklek* ciklus egyes darabjaiban egy másik beszédmód irányába mozdul el. Igen erőteljes hangsúlyt kap az a jellegzetes artikuláció, melyben az én és a világ egészének relációja mint szervező elv kerül előtérbe. Ezt a változást markánsan jelzik a meghatározó versekben megjelenő tartalmak, melyek megragadhatóvá, kimondhatóvá próbálják tenni a lét egészéről és az én struktúrájáról elmondható viszonyokat.

„Forgószél magjában lakom / az
[Égre nyílik ablakom
(...) fent tiszta minden és ragyog /
[lent csak rom száműzött halott
a hurrikán szeme vagyok”
(A hurrikán háza)

A közös – a belső és a külső világ korrelációját létrehozó – struktúrát felmutató jelek alkalmazásának gesztusa egyszerre episztemológiai és ontológiai jellegű: feltételez valamiféle átható láthatóságot, törvény szerintiséget, és feltételez egy ennek megfelelő személyes, társadalmi és tárgyi egzisztenciát. Amennyiben Tábórád Ádám költeményeinek az én létpozícióját elemezni, kimondani próbáló képeit vagy gondolategységeit vizsgáljuk, szembevetendő a versekben az ehhez kapcsolható igék statikusságot előtérbe helyező jellege. A világban megjelenő én mozdulatlanlansága mint állapot egyben a teljességhez tartozás felismerésének gesztusával egészül ki. Ebben a statikus rögzítettségben, a világegészhez tartozás pozíciójában ugyanakkor benne rejlik az ébrenlét, a virrasztás állapotára való törekvés.

A kötet egészében, különösen a *Sors-spirál* szövegeiben emellett a költő sajátos – a groteszk és az abszurd jellegzetességeit is felmutató – alaphangja köti össze az én-poézis mozaikdarabjait. Tábórád Ádám szövegeiségei a legszemélyesebb történések artikulációit igen erőteljes (ön)iróniával határolják el a nagy metaforák, toposzok, paradigmák nyelvi jeleitől. A tudatosan formabontó képzettársításokra alapozott poétikai hang mintha újra és újra azt üzenné: a személyes sors drámáinak nagy metaforái mindig újraírható nyelvi jelek mentén szerveződnek.

„Új világ: új nyelv: új ragozás. /
[Elmúlt hét év: határesetbe tesznek.
(...) Az új eón sem épp a Kánaán.
[/ Itt se tejméz folyik ki a tollból.”
(Határeset)

„a keresztútig elkocogok / várok
[míg jön egy demangyalos
[hatos” (Kérdéses vers)

Miközben *A hurrikán háza*, a *Halottfelkelés* vagy *Az eltakarhatatlan* ciklus a szilárd formai strukturalizmus érvényét hangsúlyozza, a szövegekben megjelenő toposzokra utaló nyelvhasználat egyenesen a „középpont megsemmisítésére” irányulóan

egyfajta dekonstrukciós diskurzus irányába mozdul el: „a frigyszekrény hátsó lapján kilépve”, „felszáll az ellenőr / zó angyalom”, „Mélyre tekintetes gyarmati Balassa”. Formai precizitás, minimalizmusra törekvő artikuláció, metafizikai tartalmak érzékeltetése, illetve a banalitás köré épülő nyelvi játék együttesen (ugyanakkor nagyon is visszafogott tónusban) biztosítja a kötet sajátos poétikai rezgését.

Az értelmező, befogadó nyelvi jelekhez kötődő kiindulópontjai új színekkel telítődhetnek vagy egyenesen átértékelődhetnek a kötetet átszövő nyelvi utalások hatására. A dinamikus jelölők új tartalmakat felvillantó középpontok elemeivé válnak, és e struktúrafogalmak új formákat, nevet eredményezhetnek. Az olvasót persze néhol elbizonytalaníthatja az a felismerés, hogy olykor csupán groteszk, metszően cinikus vagy éppen (ál)naiv pozícióból építkező – csupán a költő világának alkotóelemeit felmutató – nyelvi játékról van szó. Tábórád Ádám mértékértartást tükröző képei ugyanakkor esetenként a költemények közti párbeszéd valódi elemeivé válnak, a kibomló metaforák az átjárható szövegterekben találják meg lehetséges pozícióikat.

A szavak közti fonetikai és jelentéstani kapcsolatok, szójátékok és a különböző vagy kétértelmű asszociációk, amelyek egyetlen szóhoz (körforgás, kert, költészet) kötődnek – többszörös intertextuális viszonyt létrehozva – Pilinszky (és ezen túl persze a *János-evangélium*), József Attila, Shakespeare, Goethe vagy T. S. Eliot szövegvilágával is párbeszédet folytatnak.

„jött látott és vesztett / kinek neve
[jános / világosban sötétlett”
[({Pilinszky} János)
„nekünk ecce homo / öcsödön csak
[pista” (József és Attila)
„kint dob perog – álomra bent /
[ébredj – a többi néma csend
és rád vár Helsingör” (Helsingör)

Bár a költő verseinek térkoordinátáit tudatosan redukálja a személyesség, az intimitás keretei közé, a szövegek a transzcendens, a szellem és a lélek világának felvillantásával kozmikus (vagy azon túli) dimenziók jeleit közvetítik. A verssorokban együtt kavarnak a platónizmus, a gnózis, a kabbala, valamint a keleti meditáció, a misztika én- és létértelmező metaforái. A szubjektum és a világegész titokzatos, enigmatikus összefonódása Tábórád Ádám költészetének és – sok-sok leágazást reprezentáló – szellemi orientációjának meghatározó tapasztalata.

„virrasztás káprázat / csüörtök és
[százház / minden EGY
(...) én álom te élet / 88 kétezer
[minden EGY

(...) minden összefut / minden
[összefügg / minden EGY”
[Nem tölem)

A költő kísérletező, a nyelv működését, a ritmika, a metrum lehetőségeit vizsgáló szövegalkotási módszere, a precíz kompozíciók beszédmódja, a retorikai hangsúlyeltolódást eredményező enjambement mellett érdekes versszervező elemként bukkan fel a negáció monoton alakzatsora. A meditatív szövegek egyszerű axiómák, asszociációk kimondásával (és a már említett kimunkált szövegépítkezéssel, helyenként tiszta rímek alkalmazásával) teremtik meg a szemlélődő befogadói magatartást feltételező alaphangot.

Tábórád Ádám poétikai programját, költői alapmagatartását a költészetről írt tíz tézise világos tételmondatokba sűríti.

„Egy igazi versben minden érték, minden szó, minden szóérték átértékelődik. Annak, amit a költő földaloz – a világnak – szét kell porladnia a versben. Zenét, képet, szerelmet, szenvedést, mámort, félelmet, harcot, örömet, csömört, csöndet szóvá égetni! (...) a költészet: az igazság kiömlése, pazarlása, elköltése.”

A hurrikán háza, Tábórád Ádám szép tónusú (rég) új köteté impozáns, ugyanakkor bátor poézis lenyomata. Az elmélyült gondolkodás igényét mutató versgyűjtemény – csendes befogadói pozíciót feltételezve – saját interioritásunk kifejezhetőségének kísérletére, kalandjára invitál.

(Kalligram Kiadó, 2009)
Horváth Imre

Világok határán

(Füzi László „ikerkönyvé”-ről)

Füzi László új könyve nem teljesen váratlan fejlemény, pályája újabb szakaszában már eddig is megfigyelhetők voltak bizonyos jelek, amelyek e felé a mű felé mutattak – egészében mégis fordulatot jelez. Az irodalomtörténész, aki a diszciplináris kötöttségeket a maga gyakorlatában egy ideje már a lazább szerkezetű naplóformával oldozgatta, most teljességgel kilép az irodalomtörténeti szerepből, s egy személyesebb, ugyanakkor mégis distanciát teremtő megoldással kísérletezik. Saját múltja felé fordul, azt a világot idézi föl, amelyből jött, ám nem önéletrajzot ír: az én, aki itt megszólal, önmagát csak *médiumként* nyilvánítja meg, egy elmúlt, vagy inkább elmúltnak érzett világ fölidézését végzi el. Nem az én, hanem az én által megtapasztalt s immár eltűnt, emlékké lett világ megjelenítése a fontos számára. Az én csak közvetíti tapasztalatait, amelyek bár csakugyan az övéi, mégis tőle elvált külön enti-

tást alkotnak: megrögzíthetők, elbeszélhetők. A könyv tehát egyszerre tartozik bele a nagy múltú s állandóan megújuló vallomásirodalomba, amely a megszólalásnak úgy ad keretet, hogy közben felszabadítja a megszólalást a formai kötöttségek alól, s a magyar irodalomban komoly előzményekkel bíró szociográfiai irodalomba. Aki tisztában van még a tudományos jellegű szociológiai monográfia és az írói szociográfia összetartozó, de mégis lényeges pontokon különböző gyakorlatával, az előtti világos, hogy Füzinél ez a szociográfia emlékeztető deskripció formája a megszólalás szabadságának eszköze. A szubjektum, ha nem is önmagáról beszél, itt jelen van: a leírt, megjelenített világban ott van a megjelenítő is, a maga szükségképpen egyedi nézőpontjával, tapasztalataival, s nem helyezkedik bele a tudománynak csakis érvényességét megcélzó, „kívülről” figyelő pozíciójába. A szerző eddigi legszubjektívebb, ugyanakkor mégis alighanem leginkább tárgyias, „objektív” műve ez: arról szól, amit a legjobban ismer, jobban és mélyebben, mint bármelyik eddigi irodalomtörténeti témáját, s amelyről autopsziás, mélyen beléje égett tapasztalatai vannak.

A szerző a magyar-osztrák határ közelében fekvő Lövő szülőtte, gyermekora az ugyanabba a kistérségbe tartozó Fertőszentmiklóson telt, utóparaszti közegekben. A világ, amelybe beleszületett s amely meghatározta eszméle föltételrendszerét és lehetőségeit, már lényeges pontokon különbözött attól az életvilágtól, amelyet a népi írók szociográfiáiból vagy a történeti-szociológiai kutatásokból ismerhet az ez iránt érdeklődő. Ez már a hatvanas-hetvenes évek modernizációnak kitett s „belülről” is modernizálódni („haladni”) igyekvő utóparasztságának élete, amelyben már jelen voltak a modernitás civilizatorikus elemei, s amely a munka- és tanulási lehetőségeken keresztül a „modernebb” környezethez is kapcsolódott valamiképpen: napi érintkezésben volt vele. Alapjellegzetességét, közösségi fegyelmét azonban még erősen őrizte, még „fogta” tagjait. Erről az életvilágról, kivált ennek nyugat-dunántúli változatáról eddig keveset lehetett tudni. A posztnépi irodalom, amely szociális érzékenységet már régen, s egyre maradéktalanabban föladta (szerepét csupán a „nemzeti” képviselésében véelve megtalálni), erről az életvilágról már keveset mondott, sőt – megvallhatjuk – tudomásul sem igen vette. Ez már számára a „kivetkezett”, nem igazi falu volt. A benne élők számára azonban az összetartó erő még a (bomlodozó) hagyomány volt, s az egyén előtti feladat éppen a fölbomló hagyomány és a megnyíló „modernizáció” lehetőségeinek (és új típusú követelményeinek) valamiféle gyakorlatias összeegyeztetése lehetett csak. A váltás folyamata zajlott akkor,

de az egyén még a hagyományba tartozott bele, az építette föl személyes episztéméjét, alapreflexeit, noha a mindennapi kihívások már merőben újak és felemárájukban is vonzóak voltak. A gyermek Füzi Lászlónak a máig megmaradó emlékei, szociokulturális tapasztalatai ezt a bomlodozó, de alapszerkezetében még viszonylag stabil világot idézik föl – „belülről” és kívülről. A hajdani résztvevő és a mai mérlegelő kettős, de egymásba át meg átjársztatott nézőpontjából.

Ez a nem könnyű s nem veszélytelen kettősség a könyv szerkezetében és fölpítésében explicite is megjelenik, s már az alcím (*Ikerkönyv*) is erre a kettősségre utal. A könyv ugyanis fragmentumok sorozata, de az egyes fragmentumoknak van egy-egy távolított, reflexív párdarabjuk is; ezek afféle „magyarázó” jegyzetek. Utóbbiakban a hagyományos irodalmi hivatkozás is sokszor jelen van: kontrollként könyvcímek, bibliográfiai hivatkozások stb. lépnek be. De ez utóbbiaknak sem a „tudományos” hivatkozás a lényegük, hanem az őket megelőző fragmentumban leírt hajdani életmozzanat mai mérlegretervése vagy legalábbis reflektálása. Az ellenőrzés és kiegészítés. A könyv szerkezete így kétszeres fénytörésben mutatja meg az *elbeszélő* s *elbeszél* ént. Egyrészt maga a „főszöveg” is fragmentált; az ív, amelyet kiad, fragmentumokra tagolódik szét, s ezt a töredékességet a szöveg nem is akarja elleplezni. Másrészt még ezt a töredékekből összeálló narrációs ívet is minduntalan megtöri, késlelteti a fragmentumokhoz tartozó magyarázó-értelmező jegyzet. S ez a kettősség a szerzői tervezés következtében tipográfiaiailag is hangsúlyozódik: az antikvából „szedett”, számozott elsődleges szöveget mindig egy kurzív szedéssel elkülönített, kisebb betűfokozatú szöveg váltja, s a könyv e kétféle tipograficum folyamatos váltogatásából épül föl. Az elbeszélhetőség lehetlenségének „beismerése” s ugyanakkor az elbeszélés igényének jelzése ez: tudatos „posztmodern” gesztus (mint például a szerkezetében szótárt imitáló szótárregény). S mint ilyen, kétségkívül megvan benne a kortárs irodalomra való figyelés, az együttmozgás szándéka is (a szerző, „civilben” maga is az irodalom hivatásos figyelője, folyóiratszerkesztő!). De megítélésem szerint ennél a mintakereső megfontolásnál meghatározóbb és fontosabb az a tény, hogy a fölidézni kívánt életvilág verbális fölidézése egyáltalán nem akadálytalan; hogy az elbeszélő én, bár saját hajdani életvilága faktumairól van szó, ma sem rendelkezik egy olyan nézőponttal, amely lehetővé tenné a maradéktalan megértést, emberek, dolgok, események egyértelmű értelmezését, megmérését. Am mivel a fölidézés szándéka, az erre irányuló igény nagyon mély benne, a fölidézett

életvilág pedig, ha „el is múlt”, a sajátja, tehát belülről és mélyen megélt (vulgárisan fogalmazva: „ismert”), a saját életvilág ereje és a szükségképpen korlátozott érvényességű nézőpont közötti feszültség termékeny szöveget eredményez. A szöveg írói becsületessége és a föltárt sokféle „realitásfragmentum” együttmozogva megnyitják egy elmúlt, sőt eltemetett életvilág leírásának, föl- és megidézésének irodalmi lehetőségét. A divatszzerű posztmodernséggel ellentétben itt nem a szövegekombinatorika, az ilyen-olyan textuális alakzatok ravasz és találékony permutációja érhető tetten, hanem az elmúlt, de fölidézni és megrögzíteni szándékolt életvilággal való *találkozás* mélyen emberi igénye. S ez az igény oly erős, hogy az én, aki itt realizálására tör, saját aktuális nézőpontjának korlátozottságát, e korlátozottság lelepleződését is vállalja. A lényeg az emlékezés és a számvetés aktusa. Am éppen így (s ezért) az elmúltak ez a fölidézése emberileg és történetileg is hitelessé válik, a megmozgatott realitásfragmentumok szövedéke pedig oly erős, hogy gazdag életvilágot képes bemutatni.

Egyik-másik életmozzanat nyilvános megvallása bizonyára nem is volt könnyű, de ezek fölbukkanása is csak a szöveg hitelességét erősíti. A könyv nagy hozadéka mégsem a lelki élmények reprodukálásának körébe tartozik: ereje inkább az egyedi életmozzanatokban megjelenő általánosabb érvényű szociokulturális tapasztalatban van. Ennyiben Füzi László ma is inkább kutató, mint író, s inkább „szociográfus”, mint alanyi megszólaló – jöllehet mindvégig magáról beszél, s önarcképet is rajzol. De az, amit elbeszél, s amit így föltár és megrögzít, tehát mások számára is értelmezhetővé tesz, az csakis így, a személyes és az önreflexív megközelítés kettőssége által lehetséges. A szociológia ugyanis, mai intézményesültségi szintjén, durva, elnagyoló technikával dolgozva erre nem lenne képes, s finanszírozható igénye sincs egy ilyen munkára. Ma már nyilvánvaló, a társadalomtudományok a magyar fél-múlt s jelen kutatásában megint, mint oly sokszor korábban is, nem tudják teljesíteni elsődleges kötelességüket, s szerepük lényege megint másokra, más szerepek betöltőire marad.

Talán megint az irodalom lesz az úttörő; Füzi László könyve legalábbis ennek lehetőségét villantja föl.

De kérdés: milyen volt az az utóparaszti életvilág, amelyet a szerző gyermekkorában megélt, majd értelmiségivé válva szükségképpen elhagyott, de amelyet – mint könyve is jelzi – egyáltalán nem feledett el? Az élete része maradt, s ma is írásra készíti. A könyv anyagának rövidített és zanzásított újrafölmondása természetesen itt nem volna célszerű. Ez, radikális minőségromlás nélkül, aligha is elvégezhető feladat. Magam

inkább a könyvről szólva azt hangsúlyoznám, arra irányítanám rá a figyelmet, hogy a benne fölidéztet életvilág a rendszerváltás idején aktív társadalom egyik lényeges, ám még ma sem igazán „ismert”, sőt szinte teljesen reflektálatlanul hagyott szegmensének megismeréséhez járul hozzá. Szociológiai („mennyiségi”) szempontból is, mentalitástörténetileg is, azaz a ma is érvényesülő *habitus* felől nézve is. „Mennyiségileg” is releváns ez a könyv, hiszen ez az utóparaszti, átalakuló világ impulzusaival a mai társadalom jelentős részét determinálta. Nagyon sokan ebből a világból vitték magukkal beállítódásaik alapszerkezetét, előítéleteiket, vágyaikat. S a „közelet” alakulása is ebből a bomladozó, töredező perspektívából reagáltak. Ez pedig – másfelől – azt jelenti, a nemzedék, amelynek gyökerei e bomló társadalomba nyúlnak vissza, habitusszerkezetét tekintve is ennek a mára már elsüllyedt világnak a meghatározottja. A végső, aktualitásokra is magyarázatot adó pontig ugyan Füzi nem megy el, s az összképet olykor apró egyéni mitológiai (pl. a sporthoz való viszonyának kivevítése) itt-ott esetlegessé színezik. Ám ezek inkább csak az összkép hitelességét erősítő egyedítő színeket adnak az életvilág rajzához.

Egészében elmondható, Füzi leírásai nemcsak akkor pontosak és hitelesek, amikor az utóparaszti világ fiataljainak mindennapjait, vagy a civilizatorikus vívmányokhoz való viszonyát rajzolja, „bevallva” például a telefonálni nem tudást, a kollektív tévénezést stb. De akkor is, amikor mélyebbre, a habitus lényegét megtestesítő mozzanatokra figyel. Akkor például, amikor – a klasszikus „úr ír” példamondatra reagálva – arról ír, hogy ő gyermekkorában nem akart „úrrá” lenni, de tanulni nagyon is akart. Azaz a tanulást, amelyet ambicionált, *nem* közege elhagyásaként, társadalmi értelemben vett megtagadásaként akarta megélni. Ez az általam most kinagyított gesztus persze a könyvben csupán egy kicsiny reflexió, majdnem hangsúlytalan, s így semmiképpen nem valamiféle retrospektív szerzői „önfenyezés”. (Ma nagyon sokan nem is igen értik ezt a beállítódást; atavisztikusnak hat.) De megjegyzésében a magam egykori (s Füzit igazoló) élményét, sőt nemzedékünk plebejus vonulatának jellegzetes beállítódottságát ismerem föl. Ez azonban nem csupán a „hűség” szubjektíve őszinte gesztusa volt hajdan, de súlyos (és sok mindent máig szólóan befolyásoló) *illuzionizmus* is. Ez az illuzionizmus ugyanis, amely a mondott nemzedék tagjait védtelenné tette a rendszerváltás valódi dinamikájának idejében való fölismerésére, s amely nyilvánvalóvá tette, hogy a kései Kádár-kori intergenerációs mobilitás, noha csakugyan emelkedést hozott, *elkésztett s lényegileg féloldalas* volt. Éppen a

leglényegesebbet, az (ön)csalás nélkül „szétnézni könnyedén” lehetőségét deformálta. A nemzedék tragédiája – in nuce – ebben a beállítódásbeli illúzióban ragadható meg a leginkább. Ez a (történeti, s *nem* egyéni értelemben vett) illúzió ugyanis természetéből fakadóan emberi energiát s „hite” szolgáltatott valami olyasmihöz, ami leginkább éppen erre a beállítódásra cáfolt rá, s tette vallóit balekokká. Ezen a történeti kudarcon pedig az sem változtat alapvetően, hogy ez volt az a nemzedéki illúzió, amely *mégis*, mindennek ellenére is az utóbbi fél évszázad legnagyobb történelmi pozitívumait eredményezte. „Emberivé” tette egy legalábbis „problematikus” folyamat karakterét, a folyamatban való részvételt – s most hosszú időre eltűnik a magyar történelemből.

Hogy valami lényeges (s nemcsak a hatvanas évek utóparaszti világa) visszavonhatatlanul elmúlt, Füzi László is érzi. Sőt, igazában ez az élmény, ez a veszteségtudat motiválta akkor is, amikor könyvét megírta. De, s ez jellemző rá, mindezt nem a mára kiüresedett hajdani népiesség sztereotípiáiban ragadja meg, hanem – tudatos és módszeres kulturális tájékozódása következtében is – az idegenségérzés klasszikus írójának, Franz Kafkának önmagát kifejező víziójában. Idézi (könyve fülszövegében, tehát hangsúlyos helyen is) Kafkát. Önértelmező gesztusa világos: „Kafka önmaga szét-esésével kapcsolatos szavait a huszadik század felbomlasztó hajlamaira vetitem rá: »...a felbomlás úgy megy végbe, mint egy apoteózis, amikor is elszáll belőlünk minden, ami életben tart bennünket, de miközben elszáll, emberi fényével még utoljára beragyog bennünket.« Ez a fény nagyszüleim, sorstársaik, leszármazottjaik alakját ragyogja be, s mondjuk így, a közösségi élet szétbomlását világítja meg.”

Ez az opció, amely Kafkát, azaz egy mai kulturális ikont választott vele egy merőben más életvilág jellemzésére, nem pusztán mint retorikai elem, mint önkifejezési segédeszköz értelmezhető. A felhasználható minta, a karkai metafora – saját hatókörén belüli – pontossága természetesen „jól jön” neki, de ez egyben az át nem látott, de mélyen átélt személyes életvilág mitologizálásának lehetőségét is megadja. Azt ugyanis, amit – minden tudásom ellenére – nem tudok „teljesen” megérteni, végső lényegében fogalmilag megragadni, de fontosságában bizonyos vagyok, ha másként nem, legalább mitológiaiaként meg-rögzítethetem, magasba emelhetem. Ez a lehetőség, mint a történetileg behatárolt egyén számára mindig, e speciális „alvilági” összefüggésben is működik, s retorikailag magába integrálja az egyéni élet széttartó-esetleges tapasztalatait. Értelmet, utólagos elismerést ad nekik.

Minden igazi műalkotás egy kudarc

szubjektív elismerése, a korlátozó létezés tudomásulvétele. Úgy hiszem, s ezt dicséretként mondom, ez esetben is erről van szó. Az alapképlet ugyanis mindig azonos. El kell ismernem korlátaimat, hogy legalább azokon belül szabadon mozoghassak, hogy legalább e történelem teremtette korlátokon belüli tér átláthatóvá váljék számomra. Füzi László amikor a tudományból a vallomásirodalom – számára is adódó – keretei közé hátrált vissza, ezt a személyes, de valamennyiönkre érvényes kudarcát ismerte el, s azokkal a lehetőségekkel élt, kitűnően, amelyek az így megnyíló összefüggések közt csakugyan elbeszélhetőkké váltak.

A *Világok határán* alighanem eddigi legjobb, legfontosabb, érvényességében messze önmagán túlmutató könyve. Jóval több s más, mint (történeti) szociográfia, de olyanként is helytáll, s aki majd egy össztársadalmilag is fontos nemzedéki útkeresés meghatározottságaira lesz kíváncsi, az is sok mindent ebből a könyvből érthet majd meg. Szubjektíve pedig tisztelgés ez az elődök, a munka által fölorólt s névtelenségbe taszított nemzedékek emberi teljesítménye előtt – belehelyezve őket egy olyan szövegtérbe, amely a mai viszonyok determinálta olvasás által is „láthatóvá” teszi azt, amit (s akiket) egyébként bizonyosan nem látnak a mai magaskultúra steril textualizáltságában élők.

A könyv – metaforikusan szólva – leletmentő írói „régészkedés” és kulturális közvetítés. Egy elsüllyedt világnak az emlékezet terébe való beemelése.

(Kalligram Kiadó, 2010)
Lengyel András

Önmeghatározás

(Szakács Eszter: Vízre írt)

Az 1964-ben Pécsen született költő hatodik könyve húsz év és öt karcsú, mégis súlyos, az önkínzásig igazmondó verskötet (*Halak kertje*, 1993; *Sülylyedő Atlantiszom*, 1995; *Másik hely, másik idő*, 1999; *Álombeszéd*, 2002; *Saudade*, 2006) lírai esszenciája. Ritka tünemény, hiszen a híg beszédű szövegelés korában a költő verset ír, mondhatni árral szemben úszva, a hitelesség, a mélység és a lírai kontinuitás jegyében mer és tud pontosan fogalmazni. Módszertana szerint ez a líra fontos szálakkal kötődik az „újhold” s kiemelten Pilinszky János egyszerre forró és vacogtató létiszonyához, így ahhoz az egzisztencialista borzongáshoz, amely a világ egészét, annak tényeit és tárgyait leltározva minduntalan túllep a látható és tapintható valóságon. Vagyis – Várady Szabolcsot idézve – „egymás mellé kerül a külvilág pontos, szinte neutrális megfigyelése és

az általános hiány megjelenítése, létrehozva a nemlétezőben való létezés, a létezőben való nemlétezés paradoxonát”. Szakács Eszter paradoxonjai azonban, érdemes erre is felfigyelni, más jellegűek, mint a kettes számszámrendszert nulla és egy állapotaival, igennel és nemmel, az igen nemjével és a nem igenjével előállított Pilinszky-féle szókapcsolatok és mondatkötések. Nincs szó ugyanis valamiféle evangéliumi esztétikáról, mennyet és poklot magába foglaló világvilágításról, a nyelvi tudatosság olyasfajta drámai logikájáról, amely Pilinszky költészetét jellemzi. Szakács Eszter szorongása, ha rokona is az előbbinek, többnyire más utakon jár. Közlendőinek jellege jóval hétköznapibb. A pontos egyénítés következtében kerül kapcsolatba (s erre érdemes felfigyelni!) nemzedékének tipikus életérzésével, azaz a semmi hidegével és a létezés árvaságával.

Az indulás verseiben már tetten érhető, hogy e líra (mint annak idején a fiatal Takács Zsuzsáé) alapvetően szomorú. Ezt az életérzést újjászülni, hitelessé tenni, mert mit tegyen a költő, ha történetesen szomorú, holott erről az érzésturmixról szinte mindent tudunk, valójában alig valamit, szóval mit tegyen a költő, ha épp ezt az érzést kívánja megörökíteni? Sikamlós téma, igazi lápvidék, mely elnyeléssel fenyeget. Szakács Eszter azonban tud valamit, nevezetesen azt, hogy a fenti érzésről nem kell beszélni. Nem beszélni kell róla, hanem korszerűen kifejezni. Például így: „Halvány pezsgőszin keleten az ég alja. / A hold áttetsző, egyetlen buborék. / S óhajt az árvaszka, de senki sem hallja. / Szirma álomtól karikás-lila még.” *Hajnal*). A megfigyelés élessége már önmagában is jelez egyfajta kiszakadást a közhelyvilágból. Különbözést a tucattól. A különbözőség pedig a megszokottnál mélyebb belső életre hívja fel a figyelmet. Példázzhatja ezt a kavicsgyűjtő gyereket versbe fotografáló *Emlék* alábbi részlete: „Az iskolában néha kézbe vette / őket, óra közben is a pad alatt, / s derűs formájukat végigkövette / ujjbeggyel, boldogan, mint a vak.” A kincsként őrzött kavics mint a világmindenség vigasza gyógyítja a pad alatt matató gyerek árvaságát. Ez a kavics, ha távoli rokona is Pilinszky témájának („A tengerpartot járó kisgyerek / mindig talál a kavicsok közt egyre, / mely mindörök-től fogva az övé, / és soha senki másé nem is lenne...” *Egy szenvedély margójára*), mégis más. Kevésbé drámai, meghittebb, hétköznapibb. Ezt nem hajtja el a tulajdonosa, erőt merít belőle. A szomorúság apró szertartása, a kavics simogatása, kibékülés az érthetetlen, de mégis gyönyörűséges létezéssel alighanem fontos jellemzője Szakács Eszter költészetének, melyben a látási és tapintási érzék, miképp az induló Oravec Imrénél (*Héj*), ugyancsak fontos szerephez jut. A *Saltcoats* hasonlóan s mégis különbö-

zón a korábban emlegetett fejleményektől igazi objektív vers, amelyben a lírai én szinte tökéletesen feloldódik a valóság megfigyelésében, hogy aztán paradox fordulattal a külvilág akarva akaratlan is a belső magyarázatává váljon. „A bazaltpadról / visszahúzódott a tenger. / Algás sziklák, ferdén kiálló, / iszapos kőlapok közti mélyedésekben / fehéren csillog a víz. // Lassan, / meg-megcsúszó sarakkal járok köztük, / kutatva beléjük nézek: / evickélő kis rákot, / barnára pácolódott fadarabokat, / tengeri csillagot, / ujjnyi rést nyitó kagylót látok, // és mindegyikben ott van / a korán feljövő hold.” A visszamaradt vizekben rejülő élet fölfedezése szinte kozmikus betekintést kínál az idő titkaiba, ahol Schellinget idézve „az objektív világ és az intelligencia két órához hasonlít, amely külön-külön működik, semmit sem tud egymásról, mégis ugyanazt az időt mutatja...”

Szakács Eszter költői indulásának folytatása a *Sülyedő Atlantiszomban*, majd a *Másik hely, másik idő* és az *Alombeszéd* kulcsverseiben (csakis ezeket közli a válogatás) a már kitaposott ösvényen, a bejártott logika mentén halad. A személyiség ezekben a versekben láthatóan elfogadja, mint valami köpenyt ölti magára esendőségét. Az *Egy hangya is erősebb* párrimeiben így: „Áttetsző vagy, látom a csillagokat mögötted. / Törhetetlen üveg, oltalmaz a tested. // Kampányira tömörülsz össze minden este / világom közepébe beleverve. // Rád akasztom a kelmét, melyet aznap szőttem, / s az egy helyben függve marad a levegőben. // Mért fontos az, hogy létezel-e, ha éjszaka / megtartasz a semmi fölött, életem fogasa?” A költői kép itt a másik személy által meghatározott én közérzetét modellezve a létezés totális bizonytalanságára döbent. A létezés tériszonyát csitító biztonság természetével ismerkedünk. Kétes biztonság ez, hiszen minden történés az űrben játszódik, ahol nincs fent és lent, minden történés viszonylagos, így maga a biztonság is. S ezen a ponton tapinthatjuk ki e líra drámai lényegét, a női világvilágítás tétova, mégis célba találó kapaszkodását a másik nem lélegző biztonságába. Tagadhatatlan, hogy a folyamatosan változó létezéshez a lírai alany viszonya passzív, mint ez kitűnik a következőkből: „A kezemben könyv. Közben / íródik, hogy olvasom. / A szavak kimondhatóvá / válnak a papíron. // Így múltom napjaim – / faliszőnyegébe szöve / Istennel szemközt függök én, / az egyszarvú hölgye.” A tárgyiasult szenvedő én nem aktív alakítója sorsának. Passzivitását mint kívülről beléhelyezett sorsot, titokzatos vértanúságot definiálja: „...Borjaikkal letérdelnek / élém a szarvasünök, / és a szögekkel átvért / testű nagy juharfák / vértanú homlokuk mezíten / bokámhoz lehajtják.” (*Egyszarvú hölgye leszek*) A könyvhöz tapadó jelentésrétegek

(a lét mint önmagát író *könyv*, az én mint a kedves által olvasott *könyv*) ugyancsak az én tárgyiasításának lírai kifejezései. Az én a maga passzivitását, áldozati helyzetét az *Elveszed tőlem az arcom*-ban, mint vádat fogalmazza meg: „Elveszed tőlem az arcom, / hunyt szemhéjad mögé zárod. / Kikkel vagyok itt együtt, kikhez fűz életed és halálad...” A vád, mely távolból visszhangozza Pilinszky panaszát: „Csak hányódom hát ágyamon / és beléreszketek, / hogy kikkel is zabáltatom / a szívverésemet!” (*Parafrazis*), nem kapcsolható a megváltás eszmeköréhez. Szakács Eszter ezúttal is megmarad a konkrét élethelyzet tényeinél. Akkor is, amikor a tagadást átfordítja az egyes szám második személynek címzett felszólításba: „És mégis, mégis, olvass el! / Minden betűm felizzik előtted. / E fénynél tán megláthatlak, / még mielőtt becsukod a könyvet”.

Az idézett versben (és az e témakört folytatókban) a szerelem megtartó erő ugyan, de a női én minden vágyakozásával együtt is képtelen feloldódni, belesimulni a teremtés harmonikus rendjébe. Az én a nemi szerepek által determinált sors kereteit feszegeti: „Szabadon szeret és gyűlöl, / de tetteinek következményeit én viselem.” A személyiség nem érzi állandónak magát, a meg nem szület létesítmények millióinak emléke folyamatosan kísérti: „Most vérdíjként kell az ő életüket élnem. / Visszavonhatatlan átok: mindennap más vagyok. / Annyi arc között nem ismerhetek magamra, / behullt az ősananyagba, mely bennem kavarg.” (*Visszautasított ősananyag*). A nőiséghez való viszony mint kozmikus ítélet értelmeződik.

A kötetzáró versek (*Saudade*) a korábban lezajlott önmeghatározási küzdelem drámai sötétségének elfogadását, berendezését jelentik. A passzív én, a lázadó én rettentő csöndjével, a „nyitható-csukható álmok” jelentését kutatva (*Labirintus*) magától értetődő módon kanyarodik el a korábbi verhangtól. Az én kihátrál a történetből, hogy a sokáig bénaságra ítélt, gerincbetegségben szenvedő Elizabeth Barrett-Brownig *Portugál szonettjeire* utalva tekintsen vissza önmagára és a szerelemre mint képzelgésre: „de tudom, bárhol vagy, nem jut a szó oda, / és nem te csak a *viziók sora / lesz társam hosszú esztendőkönt*”. A stílusimitáció bizonyos fogásait felhasználó versben (*Saudade*) két költőnő, két szerelem, múlt és jelen találkozik. A műveltségi anyag, illetve a mítosz mint világmagyarázat és példázat versbe emelése az életanyag kihűtésének, objektíválásának lehetőségét kínálja (*Loadameia, A lémoszi nők, Odüsszeusz hazatér*). A módszeről sokat árul el a *Lótuszevők* befejező strófája: „Másokhoz nem mérve, de a bennünk zajló történetekkel azonosítva magunk, / hullámtalan, fekete vízre írunk, mindenre és semmire

se készen, / miközben valaki mintha végig nevetne bennünk.” A vershang változása, amelynek egyik katalizátora Jannisz Ritszosz lehetett, lehetőséget ad a korábbi versfegyelem lazítására, értve ezen a szabadvers hosszú versmondait, az előbeszédhez közelítő nagyobb lélegzet megtapasztalását. Másként futnak ezek a versek ugyan, de nem nélkülözik a vers-én mélyreható, ontológiai jellegű megfigyeléseit, mi több, lehetőséget kínálnak arra, hogy az én beleélje magát bizonyos szerephelyzetekbe. „Talán életálmot bocsátottak szememre a Moirák? / Látom a város délidőben izzó, fehér házait, / a szolgálók rituális árnyjátékát a küszöbön” (*Életjelek, halálnapok*).

A vershang változása alapján még nem lehet tudni, hogy hová megérkezni ez a líra. Annyi azonban bizonyos, hogy végső igazságot kutató elszántsága újra meg újra felveti a kérdést: léteznek-e megnyugvás? Kibékülhet-e a szellem a hiánnyal, a kozmikkussal? Valóban menthetetlenül céltalan és hiábavaló a létezés?

Az *Isten* című kétsoros szerint „Kocsmái céltábla, / lóg az örökkévalóság falán”. Ugyanezt a témát a kötetzáró vers (*Holt nyelven*) így értelmezi: „Így fognak ők az égbe menni, / mert az égben nincs semmi, / s amit megtanulnak, az annyi: / hogyan kell a semmiben lakni.” Szakács Eszter semmi élménye mögött a *depresszió mint istenhiány* (Pilinszky) folyamatosan jelen van. Ugyanakkor e líra sötét napja paradox módon mégis világít. Ha máshogy nem, úgy, hogy a költő nem elégszik meg az itt és most tudásával. Versmondulatai átnyúlnak létezésünk megszokott dimenzióin. Talán abba az ismeretelméleti dzsungelbe, amely a valóságot egy másik valóság útjeként értelmezi.

(*Jelenkor Kiadó, 2009*)
Baán Tibor

A víz íze

(Mészáros Urbán Szabó Gábor:
Nemmozgó)

Mészáros Urbán Szabó Gábor első kötete 2009-ben jelent meg az Orpheusz Kiadónál. A szerző novelláit egyik recenzense a kortárs magyar próza aktuális irányaitól eltérő, egyedül hangú és tematikájú szövegeként jellemzi. Az észrevételekkel részben egyetértve, a gondolatmenetet tovább folytatva megállapítható, hogy a szóban forgó kötet egy korábban erős modern magyar irodalmi hagyományt éleszt fel. A tengerrel való találkozás, a *Nemmozgó* határozott motívikus bázisa Márai Sándor, Kosztolányi Dezső vagy éppen Molnár Ferenc prózájának karakteres jegye. Hozzá kell azonban tenni, hogy ez az univerzum erős geomorfológiai beágyazottsága miatt természetszerű módon van

jelen a kortárs magyar nyelvű irodalmakban is. Ehelyütt feltétlenül meg kell említeni a vajdasági szerző, Tolnai Ottó erősen topográfiai meghatározottságú prózáját. A tengerhez olyannyira kötődő Tolnai-szövegek is szívesen időznek az őselemként, öröktől jelen valóként létező Thalassa és modern metamorfózisai (pl. az Adria) világában. Gondoljunk csak az éppen a Műhely folyóiratban közölt tematikus *Tenger* blokk írására, a nemrég kötetben is megjelent *Világítótorony eladó* címűre. A tengernek egzisztencialista filozófiai ihletettséggű példái ismertek. Camus *Közöny* vagy Robbe-Grillet *A kukkoló* című regényében a tenger mint az elmosódó határok, a kontemplatív szemlélődés, az ősmítoszok terepe jelenik meg, ahogy hasonló modellekkel dolgozik az Adriáról ugyancsak szenvedélyes scriptorként író Claudio Magris is. Magris esszé-novellái, regényei (*Kisvilágok, Vak-tában*) e szövegvilág eszmetörténeti iskolázottságú példái.

Ez a tematika és problémakezelés, világirodalmi és filozófiai kimunkáltság jellemzi Mészáros Urbán Szabó Gábor novelláit. Kötete a szóban forgó hagyományt finoman és sokoldalúan, szigorú strukturális rendet tartva idézi meg. Szerzője jól ismeri, kézben tartja e motívikus horizont szálait, finoman és érzékenyen idézi, teremti újra ezt a világot. Teszi ezt mindjárt a kötetet indító novellában (*Tenger*), ahol a tenger archaikus közegként, a határok, elhatárolások sokoldalú közegeként jelenik meg. A *Nemmozgó* kötet tengere olyan ozmotikus jellegű, határnélküliségükben is határokat szabó, a határléptést megengedő közeg, amely a kísérleties szépirodalmi hagyományának is tágas terepet kínál. A *Bacchus húsá*-ban a fürdőző férfi alakja, vízparti élményei, éppen ezek a hétköznapiak tűnő jelenetek válnak félelmetessé, a közeg olyan atmoszférát teremt, amelyben állandóan a kísérteties nyomasztó előérzetét sejtjük. Máshol (*Szomj*) a víz éppen a vágyott ideális életteréként rögzül, dinamikus, mindent uraló, mindenhová beférkőző közegként. A novella, amelynek „alapélményét a víz jelenti”, szövegszerűen is a magris-i, camus-i tengerképzetek közelében marad. A *Közöny* ismert citátumaiban a tengerparti jelenlétet nyugtalan, felkavaró érzetek kapcsolódnak, míg a ringató, komfortos, magzati állapothoz hasonló élményt a tengerben találja meg Mersault. Lásd: „A tengerár, úgy hatolt belém az alvó nyár csodálatos békésége.” A *Szomj* tengere hasonló, deklaráltan mítikus közeg: „Tenger, aztán a tenger csodái jöttek, de a tenger édes volt, nem sós, kristálytisza, végtelen, éltető encián magzatvíz, amiben úszni egyenlő volt élni belőle, de leginkább élni általa, vízzé változni, elviesedni, átlátszóvá, könnyűvé, erőssé lenni, érezni mindent, ami e fogyhatatlan kiterjedésben tör-

ténik, egy tonhal gondolatát...” A víz tehát varázslatos médium, amely egy másik szövegben (*Laura eltűnt*) mint az érzékelés más dimenzióit megnyitó köztes tér jelenik meg. A novellákban időről időre felbukkanó víztömeg „zselészerű, áttetsző matéria”, amely „átvezetett az érzékelés eddig észleletlen vidékeire”. Mészáros Urbán Szabó Gábor prózája az említett hagyomány sok szempontját igyekszik játékba hozni, ez a kimunkáltság legtöbbször következetesen és finoman kidolgozott történeteket teremt, ám néha ez a teoretikus háttér „ráül” a szövegre. Ez volt az érzésem a *Sirályzajt* olvasva, a halott rovarokról álmódó hős az átváltozás hasonlóan „szétírt” problematikájához nyúl, talán túlságosan is didaktikus módon.

A *Nemmozgó* novelláinak másik nagy témája a határok, elhatárolás, elzártág formái. Ez persze nem idegen a végtelenségében is elhatároló tenger szépirodalmi reprezentációitól, valójában része, kiegészítése a halmaznak. Mészáros Urbán Szabó Gábor rövidtörténetei ezzel az egyrészt kulturális, történelmi karakterű, másrészt archaikus és kontextusmentes térrel dolgoznak, határvonalai körül mozognak. Ahogy a *Démonüreg* című szöveg a görkös regények, bűnügyi történetek szerkezeti és hangulati elemeit használja fel remekül, úgy a *Rács* inkább a lecsupaszított környezettel, az elnéptelenedő disztópikus térrel dolgozik. A végtelen, sivár környezetben játszódó szikár, szükséztűen narrált történetből a mindenkor határokat direkt módon megjelenítő struktúra, a posztmodern történelemreprezentáció kedvelt formája bontakozik ki. A negatív utópiákat idéző tájleírás akár J. M. Coetzee imaginárius dél-afrikai helyeit is eszünkbe juttathatja. A *Rács* mégsem idegen olyan módon a magyar kortárs hagyománytól sem, hogy egyetlen mitológikus, korba ágyazatlan történetben ugyan, de a fontos történeti struktúrák, genealogikus formák elmondására vállalkozik. Teszi ezt úgy, hogy a mesterséges határvonalat soha át nem lépő szomszédok világirodalmi kontextusokkal erősen telített archetípusainak panoptikumából válogat, idézi meg alakjait. A *Rács* az egymástól fallal elválasztott szomszédok történetét ebben az ősi, mítikus, meghatározhatatlan idődimenzióban játszódó világba rendezi. A határokat megszüntetni vágyó szereplő a térképrajzolás gesztusával kívánja birtokolni, legyőzni, „áthágni” a teret, a szabadulás lehetőségeit azonban a térképlap határvonalai keretezik, a rács öröktől fogva létezik, határai a végtelenbe tartanak. A rácson keresztül sakkozó, szeretkező, ebédelő embereket ebben a sokfajta előszöveget idéző posztmodern mítoszban csak nevük kezdőbetűjével jelzik. A Kafka-reminiscenciákat idéző hősök története a kötet tudatosan építkező, jó tempójú szövegei közé

tartozik, a letagadhatatlan pretextusok játékba hozásával sem kelti a túlírtság, modorosság érzését. A falak modern történetekben, történetekben játszott szerepe, a határvonalak, megmagyarázhatatlan és abszurd elhatárolások rendszere ugyancsak ebből, a negatív utópiák elemeiből épülő világba vezet. A történet a házasságtörés, titkok és elhallgatások, ahogy a rácson keresztül zajló szexuális aktus képével a népi kultúrával szimbiózisban létező szépirodalom ismert történetei idézi. Chaucer vagy Boccaccio nagyon hasonló jelenetei vagy Muhammad an-Nefzawi *Az illatos kert* című erotikus enciklopédiájának világa persze csak néhány példája ennek a gazdag szövegtengernek.

A Mészáros kötetét ajánló egyik internetes könyvfigyelő oldal rövid impresszumában az előképek között Bruno Schulz irodalmi hatása is felmerül. A 20. század első felében alkotó lengyel szerző prózája több ponton kapcsolódhat a *Nemmozgó* szövegeihez. A magány és az unalom poétikája Schulz novelláinak gyakori építőköve, nem is szólva arról, hogy a Mészáros által szívesen használt átváltások formái a lengyel novellista prózájának is alapélményei. Schulz próbáiban az élettelenesség, mozdulatlanság szimbólumai, ez a statikusság, változatlanság sokszor uralja a *Nemmozgó* történeteit. Bruno Schulz egyik remek történetében (*Csótányok*) a csótányra változás szertartása modern rítusként áll előttünk, ilyen és ehhez hasonló átlényegülésekkel van tele Mészáros Urbán Szabó Gábor prózai világa. Szövegei mintha a mítosz trónfosztását hajtanák végre, elemeire bontják, domesztikálják, de talán csak azért, hogy modern változatukban is az ősihez való visszatérést erősítsék. A kötet hőseit végig ez az archaikus állapot izgatja, céljuk a szimbiózis, mégis „húsba vágó” rítusokkal kísérleteznek. A testhatárokat újraértelmező, a természettel organikus egységben levés ideáját megszállottan követő alakok az ősi dimenziókba gyakran brutálisnak tetsző aktusokkal visszatérő hősök. A novellákat olvasva az az érzésünk, hogy a hiányzó kötések csak erőszakos, saját testüket és testképüket romboló módon hajthatják végre. A *Bacchus húsa* főhőse szőlőtökével forrasztja össze magát, az *Angyalméreg* bizonytalan identitású és formájú „angyalának” szárnyai pedig talán nem is azok. „Talán csak jelképek, vagy éppen egy néhai, boldogabb idő csonka maradványai egy büntetését töltő testen.” A hősöket szenvedélyesen érdekli saját testük, amelyre sokszor idegen burokként, testrészeikre pedig elszabaduló organizmusokként tekintenek. *A kar* narrátorai is saját teste érdekli leginkább: „Nem kevesebbet jelent ez számomra, mint a közeg betetőzését, amelyben a félelem sokkal otthonosabban áramolhat.”

Az állandó önmagukra reflektálás

ellenére is úgy tűnik, Mészáros Urbán Szabó Gábor alakjai mégis végtelenül fogadják meghatározottságaikat, nem kérdeznek, csak léteznek. Ebből a szempontból és talán egyébként is a kötet legerősebb írása a már említett *Bacchus húsa*, amely az említett erős tematikus vonalat, a magányt, mint a csend és a mozdulatlanság immansens alkotórészét járja ismét körül. („Betört végül a nyár, és elhozta a magányt.”) De ehhez a problémafelvetéshez kapcsolódik a *Szimmetria* hőse is. Az önmagukba visszatérő történetek hagyománya a mágikus realista próza kezdetét és véget összeforrottságukban látó történeteinek lehetőségei felől is értelmezhető: „Én is így voltam, a magány, mint egy sikeresen beültetett szerv, hangtalanul és jól működött bennem.” Az írások környezetet, a természetet és a beépített környezetet egyaránt ez az organikus lüktetés jellemzi. A *Szimmetria*, a *Sötétnövény* és a *Zuhog* e felfogás jól sikerült, finoman kidolgozott példái. A *Sötétnövény* közvetlen utalásként ezt a törekvést mottójával is erősíti, a Paul Celan-idézzel, amely az érínthető és érínthetetlen problémáit tematizálja.

A kötet, bár ezt nagyvonalúan és félig-meddig észrevétlenül teszi, a novellák laza összetartozásának, egybeolvasásának lehetőségét is fenntartja, bár ez az olvasási mód diszkréten háttérben marad. A *Sötétnövény* szereplője a *Bacchus húsanak* szinopszisát olvassa az újságban, a legtöbb szövegben ugyanazok a típusok bukannak fel, az egymást folytató történetek illúzióját keltve. A gesztus talán azt sejteti, hogy a közös imaginárius horizontban a dolgoknak elvárhatóan valamilyen struktúrába kell rendeződniük, a (poszt)modern olvasási lehetőségekben szabadon válogathatunk.

A novellák látható törekvése, komoly szándéka a negatív utópiák nagy témáinak és sémáinak felvillantása. Hősei az utazás, utaztatás, helyben maradás tartományában léteznek, a szövegek narrátorai identitásukat komoly világirodalmi előképekből formálják. Viselkedésük nagyon hasonlít akár a már idézett Coetzee hőseinek cselekvéséhez. Közülük is elsősorban a *Michael K. élete és kora* címszereplője mozog így semmit nem értve, ön maga után kutatva a civilizációba vetetten, a technicizáltság különböző fokozatain, majd végtelen, kietlen, tágas tájakon utazva. Ezt teszik Mészáros hősei, a *Szomj* és a *Laura eltűnt* narrátorai, akik az észrevétlenség, kényszerű utazás toposzaival találkozhatnak. Az „állandó útonlevés”, bár ez esetben idézet a *Szomj*-ből, akár szó szerinti felidézése, vagy éppen parafrázisa lehet Mészöly Miklós egyik problémafelvetésének. Az átmenetiség, közetesség, úton levés nemcsak Mészölynél, Mészáros Urbán Szabó Gábornál is gyakori létezési mód, általa a szövegek hősei saját életlehetőségeik lecsu-

pasztálásának rítusát hajthatják végre. Alakjai ezeken a letisztuló pályákon mozognak, a civilizáció előtti vagy éppen utáni, animális jegyekből építkező szöveghorizont darabjai koherens szövegvilágot hoznak létre. E témának a kötetben a *Szomj* az egyik legjobban sikerült darabja.

Mészáros Urbán Szabó prózájának a mozdulatlanság, változatlanság, érínthetlenség gnoseológiai, poétikai viszonyrendszerei otthonos szcénái. Egyik alaphelyzete a természet és az ember kapcsolata, amely átjáról és ürügyként egyaránt szolgál. A novellák gyakori megoldása, hogy egy rögzített, statikusnak hitt pozícióból, jelenetből hirtelen nyílnak meg újabb és újabb világok, tér és idő viszonyait szabadon kezelve. Természetes, hogy a címadó novella, a *Nemmozgó* elpusztított sáskájának „léte a negatív végtelen”, de az is, hogy a szövegek belső ritmikáját a tempóváltások, gyorsulások, lassulások határozzák meg. A történetek gyakori térformái a nyílt térségek, ezek ellenpontjaként néha felsejlenek a kísérteties üregek, „barlangok”, egy hamvasztó, egy lépcsőház és más rejtőzködésre alkalmas helyek. A történetek kedvelt napszaka a menekülésre alkalmatlan közeget jelentő tűző nap, vagy a mesterséges fényektől is elzárt helyiségek éjszakája. Atmoszférát a „természet kenetteljes csendje” terem, segítségével ez a próza elhatároltságaink börtöneire és a természetbe vetettség kiszolgáltatottságára egyaránt figyel.

Mészáros Urbán Szabó Gábor kötetében az imaginárius szövegtér minden jellemzőjét és kellékét is megtalálhatjuk: tükörben önmagunkra ismerés, misztikus vonatút, szeméttelpek és kísértetvárosok közt bolyongó hősök. Prózája a mágikus realizmus és a modern negatív utópiák fontos elemeiből merít, miközben az identitáskeresés erős egzisztencialista invencióival is számol. A végeredmény izgalmas olvasási tapasztalat, az olvasótól szigorú figyelmet követelő szövegekkel.

(Orpheusz Kiadó, 2009)
Kovács Krisztina

„(Újra)alkotni”

Nő, tükör, írás. Értelmezések a 20. század első felének női irodalmáról. Szerkesztette Varga Virág, Zsávolya Zoltán (női reKON I.)

(1) *Kiindulópontok*. A 20. század első felének az eddiginél érdemegebb, részletesebb kulturális tanulmányozása többféle alternatívát kínál kiindulópontul, amelyek egyike lehet a női irodalom előtérbe állítása. Szerencsésebb volna ezt persze inkább *gender alapú* irodalomértési stratégiának hívni, hiszen az adott és az azt követő korszak „értő irodalomszem-

lélete” nemcsak az írók marginalizálására törekedett, hanem bizonyos férfiszerepeket, férfiak által írt műveket is kirekesztett. A modernitásban az addig hagyományosnak tűnő férfiaságyszemély szintén válságba jutott, az orvosi és hisztériadiskurzus őket *ugyancsak* érintette, a fajok kifáradásáról szóló tanok főszereplői többnyire férfiak voltak, akik ebben a kontextusban dekadensként (degeneráltként) *mutattak fel*. Mindenesetre a századelőn jóval több előítélettel kellett szembenéznük a nőknek, mint a férfiaknak, nemiségüket alapul vevő diszkrimináció érte őket, s kérdésként merülhetett föl az is, hogy milyen „nyomokon” haladva tájékozódjanak felülük, mivel gyakran a kritikusnők sem kímélték női társaikat, nem különbözve ebben férfi kollégáiktól. Néhány összefoglaló irodalomtörténet keletkezett a korban, amely kifejezetten az írók életrajzát és műveiket tárgyalta, ezek hasznosnak bizonyultak a feminista értelmezők számára is, hiszen az előbbieket némely megállapításai mintegy kiindulási pontként találhatók ott az utóbbiak hivatkozásaiban. Ezenkívül használhatóak a repertóriumok is, csakhogy ezek nem minden *anno dacumal* fórumul szolgáló folyóirat esetében készültek el, így többnyire az eddig is „preferált” irodalomtörténeti jelenségek szimbolikus megerősítéséről lehet csupán szó felhasználásukkor (mint a Nyugat esetében). Ahhoz tehát, hogy újra tudjuk értelmezni az adott korszak (a 20. század első fele) teljesítményét, először fel kell térképeznünk a lehetséges szövegkorpuszokat. Ha végigtekintünk az irodalom történetén, ahogy az ma megjelenik, és kétségkívül mint kiváló férfiszerezők sora reprezentálódik általában, akkor megértjük az alapvetően feminista irányultságú szerzőknek az ilyen mértékű arányeltolódás ellensúlyozására szolgáló bizonyos elfogultságát. Az általuk felvetett kérdések közül több időzik a nők tényleges társadalmi viszonyainak kulturaközponti megközelítésénél, amelyen belül a nőkhöz kapcsolódó „tudományos” szemlélet kritikája ugyanúgy helyet kap például, mint a nők társadalmi térhasználatának lehetőségei. Az egyik recepcióelméleti írás pedig az írók műveikhez kapcsolódó ítéletekben ismétlődő gyakorlatot veszi közelebből „gőrcső alá”, amelyben olyan toposzok élnek tovább, mint a vallomások jelleg, az őszinteség, őszönösség stb. A *Nő, tükör, írás* című tanulmánykötet első blokkja többnyire az ehhez hasonló „megalapozó” jellegű írásoknak ad helyet.

(2) *Alternatívák*. Milyenszemponthoz vett fel az említettek kivül a *Nő, tükör, írás*? Először is láthatóan ambiciójára a Kaffka-újrólvasás, hiszen hat írás is található benne ebből a témakörből. Bovier Hajnalka Kaffka Margit egyik novellájának a bibliai szöve-

gekhez való, sokrétű viszonyát és a metaforikus alakzatokat tanulmányozza; Horváth Zsuzsa az intertextualitás és az identitás összefüggéseire világít rá a *Mária éve* című regény kapcsán; más írások a konstruált terek rendszerű reprezentációinak „megalkotottságára” hívják fel a figyelmet, végül Kaffka eddig „kulcsregényként” értelmezett művéhez kínálják újabb olvasási alternatívákat: az *Allomások* kapcsán éppoly lényegesként tűnik fel az elbeszélő nézőpontjának döntő szerepe, mint a „női korszaló” alakja körüli időzés, vagy a munka művészregényként való interpretációja. Kaffka erőteljes és sokrétű tárgyalása ellenére is túlzás volna azonban azt állítani, hogy a tanulmánykötet értekezései a *Nyugat* szerzőit választják elsődlegesen a modernség női alternatívájának irodalomtörténeti meg- vagy újraalkotásához, noha ebben a vonatkoztatási rendszerben kiemelkedő „tanulmányblokk” a gyűjteményben a Lesznai Anna műveinek esztétikai megítélésére vonatkozó is. A kötet egészét tekintve, annak alapvető interpretációs ajánlata szerint ugyanis egyértelmű, hogy az erővonalak egészen másként húzódnak, helyezkednek el ebben a tekintetben, mint azt pusztán vagy akár csak elsődlegesen a *Nyugat* szerzőinek gárdája megmutathatná. A különben tragikus sorsú költőnő-irodalomtörténész, Reichard Pirokska például, aki a legtöbbet publikált, „legfutottabb” női lírátora a lapnak, vagy az *Osvát-szerető* Gyulai Márta enyhén szólva mindenképpen másodlagos teljesítményt nyújtott az olyan, egyébként az „esztétikai mércének” számító orgánum által bírált írók műveivel képest, mint amilyen teszem azt Gulácsy Irén, Erdős Renée vagy az agyonhallgatott (és hosszú ideig politikai, kulturális ellenfélnek számító) Tormay Cécile. Utóbbi alkotónak *A régi ház* című írása Kollarits Krisztina szerint egyszerre illeszthető be az asszimilációs regények közé, újítja fel a Pest-tematikát és egyszerre három nemzedék történetét tárgyaló családrégény. A könyv megkapta az Akadémia Péczely-díját, habár megemlédött az is, hogy Thomas Mann családrégényéből vette az ötletet, aminek feltelezésére az író még élete végén is hevesen reagált. Hírhedt művével kapcsolatban pedig (*Bujdosó könyv*) az a tanulmány szerzője (Kollarits Krisztina) álláspontja, hogy az egykorú más, hasonlóan propagandisztikus művek között „értékelendő”, annak okai pedig, hogy az író életében, írásművészetében ekkora fordulat következett be, a korabeli történelmi sorsfordulók „kihatásaiban” keresendő, habár ezen történelmi események interpretációja mindmáig sok vitát vált ki a „történész szakmán” belül is. Noha ez az írás sok kérdésre ad választ, a recenzensnek mégis hiányérzete támad, szükség lenne ugyanis a *Bujdosó könyv* antiszemita momen-

tumokat szintén tartalmazó egyéb kiadványokhoz való kapcsolódásának elemzésére, hiszen már a korabeli sajtó egy része ilyen kontextusban tárgyalja a „fájdalom könyvét”. S ha már Tormay Cécile került említésre, fontos lenne a Napkelet szerzőinek még behatóbb bemutatása, hiszen számos írónak szolgált publikációs fórumul ez a lap, ahogy azt az egyébként ugyancsak a kötet szerzői közé tartozó Zsadányi Edit kiemelte már másutt, alapvető seregszemléjében (*A magyar irodalom története* II).

(3) *További alternatívák*. Az írók jelentős hányada szól hozzá a korábbi recepcióban megjelenő gyakorlatok lebontásához. Ilyen például Török Sophie életművének „pszichológizálása”, amely eljárás középpontjában egy zilyált személyiségű feleségtárs alakja áll, holott az író több éven át sajtó alá rendezte, gondozta Babits Mihály műveit, amely tevékenység felettébb alapos munkát és kintartást kíván. A költőnő-kritikus „zavart” képének megalkotásához valószínűleg hozzájárult az is, hogy verseinek sajtó alá rendezője, Koháry Sarolta kiszakította a verseket eredeti kontextusukból, és szinte lehetetlen rekonstruálni, hogy milyen elvek szerint kerültek végül a szövegek (számozottan) egymás mellé. Simon Izabella végkövetkeztetése tehát joggal az, hogy „Nagyszerű költő lehetett volna, ha idejében értő kritikát kap, ha verseit értőbb szerkesztő rendezi, ha a hazai versértés érzékenyebb lenne az effajta szabadversek, a női szerzők iránt, és nem marginalizálna verseit a kollektív irodalmi tudat.” Török kapcsán szó esik még novelláiról (Borgos Annától) és kritikai jelentőségéről (Papp Zoltán Jánostól). Az egyik írás Czöbel Minkának a kritikák által megkonstruált „csúf”, „vénlány” képéhez szól hozzá, ami költői megítélését is befolyásolja mind a mai napig (!).

(4) *És még*. Határozott műfajelméleti megfontolásokat tartalmaz a tanulmánykötet néhány írása, így a szerkesztőké is. Varga Virág Gulácsy Irén *Fekete völgyek* című történelmi regényét különféle műfaji alakzatok „hibriditásaként” gondolja karakterizálni (a románcok, a szerelmes történetek és az eposziság között), Zsávolya Zoltán viszont Lesznai *Kezdetben volt a kertjé*t a családrégénnyel hozza összefüggésbe. A gender alapú kutatás ma egyik leginkább preferált nézőpontja éppen a műfajok „nőivé” tételének interpretációihoz fűződik, így kerülnek tárgyalásra az említettek kivül a női fejlődésregények, művésregények is. Ez utóbbi megfontolás vetődhet fel Erdős prózáját illetően is, akit már bizonyos korábbi tanulmány szerzők a századelő lírája egyik megújítójaként tartanak számon, de akinek regényírói természetével kapcsolatban még a legutóbbi időkben is felmerült a „lektúr”, a „tömögirodalom” vádjai. E nyilvánvaló félreértés

eloszlatásával kapcsolatban még rengeteg a munka, ezért jó volna, ha az idevágó érdemleges és megnyugtató vizsgálatot is elvégezné majd a sorozat következő köteté, a belátható időn belül várható *női reKON II*.

(5) *Következtetés(ek)*. Számos, kritikámban kiemelésre nem került író (mint pl. Szederkényi Anna, Kosáryné Réz Lola stb.) műveinek olvasásával találkozhatunk a *Nő, tükör, irás* kötet nem csak átfogó jellegre törekvő, hanem a tudományos alaposág kritériumainak szintén maximálisan megfelelően szándékozó re-kanonizáló, re-kontextualizáló tanulmányaiban. Ugyanakkor ezek a dolgozatok olvashatóak azok számára is, akik „csak” tájékozódni akarnak a női szerzők világában, és netán ezután fordulnának az írók könyvei, regényei felé. Nem egészen melléleg néhány egészen megdöbbentő életmű, női sors ugyancsak körvonalozódik itt, amely tragikus tapasztalat nyomán az olvasó bizonyára még szívesebben veszi kezébe az „asszonyi” írásokat.

(Ráció Kiadó, 2009)
Sallai Zoltán

Fogarassy Miklós: „Még nem kelt fel a nap”.

(Mészöly Miklós *Elégiája*)

Bízást állítható, hogy Fogarassy Miklós új könyve irodalomtudományi kuriózum, ugyanis elsőként tesz kísérletet a Mészöly-életmű legfontosabb lírai darabjának, az *Elégiának* elemzésére. E mű ugyanakkor nemcsak az elsőség okán nevezhető fontos vállalkozásnak: jönlhet a gondolati epikus elégia Mészölynek nem eredendő és domináns (ezért a tájékozott olvasók által is alig ismert) műfaja, az életmű avatott ismerője, (a *Magasiskola. In memoriam Mészöly Miklós* kötetet szerkesztő) Fogarassy mellett kíván érvelni, hogy a szóban forgó alkotás a klasszikus prózai életműhöz sok-sok szállal kapcsolódik, annak értelmezésekor, értékelésekor nem hagyható figyelmen kívül.

A könyvterjedelmű tanulmány műfaját tekintve az esszé és a tudományos kommentár ötvözet: a precíz struktúrába illesztett szubjektív hangvételű elemzés a személyes érinthez semantikájának és a tárgyiaságra törekvésnek izgalmas ötvözetét nyújtja. Ez utóbbit leglátványosabban a kötet és egyes fejezeteinek pontos, lényegre törő tagolása fejezi ki, miáltal a költemény és a szöveghez fűzött szerzői jegyzetek közlését követően mindenekelőtt a mű „külső kontextusát” ismerhetjük meg. Ekként az

interpretáció először is az életműbeli tematikai és formai párhuzamok, illetve ellentétek érzékeltetésével a *Merre a csillag jár* kötet végén megjelent költeményt közelebről az *Esti-térkép* címmel összegyűjtött prózaversek, távolabbról pedig a 70-es évek (pontosabban az *Alakulások*) utáni időszak „beszélyesebb”, valamelyest archaizáló elbeszélői stílust kialakító szövegek viszonyrendszerébe állítja, s a közép-európai régió rekvizitumait mozgósító, sajátos jelképiemítősi vonatkozásrendszerrel kialakító poétikához köti. Ezt követően az elégia műfaji sajátosságainak, kiemelkedő magyar és világirodalmi példáinak megidézésével azt a műfaji kontextust is fölvezet, mellyel Mészöly műve – „tudatosan vagy sem” – kapcsolatot épít ki. Vagyis a szöveg által emlékeztetbe idézett műfajformák s a szöveg kódolta eltérések közötti összjáték jelentésképző természetétől elvonatkoztatva Fogarassy eszmefuttatásában az olvasói emlékeztetben jelen lévő műfaji kontextusból kiváltképp Mészöly egyéb (lírai) műveit is jellemző *epikusság és bölcséleti* attitűd mutatkozik a legfontosabbnak. Fontos látni, hogy az *Elégia* széles ívű kompozíciójának szerkezeti analízise a „létösszegző filozófiai költeményt” teszi meg a mű alakitani jellegzetességeinek funkcionális keretévé, s ezáltal egy bölcséleti értelmezői szempontrendszer is működésbe hozva egyúttal arra is választ keres, hogy a Mészöly-próza elsősorban objektív megfigyeléseket, deskripciókat alkalmazó, tapasztalati elbeszélőformájához képest miben és hogyan nyilvánul meg e költemény személyesebb megszólalásmódja.

A bölcséleti hatások, a nagy ívű forma és a szubjektívebbé váló hang áll tehát Fogarassy elemzésének fókuszában. Az enigmatikus és komplex filozófiai kérdéseken keresztül megfogalmazódó, elégikus ön- és létszemléletet artikuláló költemény értelmezéséhez jelentős támpontokat ad a könyv szerzője, aki voltaképp az *explication de texte* eljárását követve strófáról strófára, sorról sorra haladva gondos magyarázatokkal látja el a mű széles ívét összetartó irodalmi és kulturális referenciák összefüggés-rendszerét, melyet nem egy esetben az életmű egyéb szöveghelyeivel tesz még világosabbá, illetve olykor Mészöly életrajzi vonatkozásaival egészíti ki. E (kétféle értelemben vett) szerzői kontextus rekonstrukciójának mozzanata a könyv műértelmezési horizontjában meghatározó tényező, s egyúttal azért meggyőző interpretációs részeszám, mert egyfelől poétikai jegyeket vezet vissza egyéni mentalitásra, másfelől pedig azért, mert az esszéknél, „Naplójegyzetekben”, „Noteszokban” megnyilvánuló, Mészöly alkotásaira igen jellemző önreflexív megnyilvánulások felől is némileg megvilágítja az írói és filozófusi világoknak (Alfred

de Vigny, Martin Heidegger, Teilhard de Chardin) az *Elégiára* gyakorolt hatását.

Az *Elégia* különleges, a mészölyi életműben mégsem rendhagyó formavilággal rendelkezik. Noha Mészöly egyéb verseihez képest a lírát, a reflexiót és a bölcséleti elemet egyetlen kijelentésegységben egyesítő megszólalásmód e költeményben nagyobb ívű formát alkalmaz, ám a más műfaji közegben is alkalmazott fragmentális szerkesztés a képiles és gondolatilag végletekig sűrített tömör „versszakok” töredezettségében jelenik meg. Valójában az inter- és intratextuális vonatkozásrendszer követésére, az elhagyással élő beszédmód fragmentumainak kibontására épített elemzés közvetett módon mutat rá a „nagy költői forma” kompozicionális sajátosságaira, szövegszervező elveinek azon érdekes kombinációjára, melyben a tizenkét töredékes fejezet montázszerűen teszi értelmezhetővé egymást és a mű egészét. Míg az életmű prózai darabjaiban a töredékesség gyakorta szövegszerűsödést, a narratív rend diszkontinuitását eredményezi, addig Fogarassy értelmezésében Mészöly „fragmentarizált” lírayelvében a töredékes formáknak a sűrítés funkciója, vagyis integratív szerepkör tulajdonítható. Így a nem versszerűen ritmizált, hanem a grammatikai és szintaktikai vagy gondolati tagolódás eredményeképp ritmikus szövegek azokat a szövegelemeket s szövegyütteseket tartja kiemelkedőknek, amelyek néhány központként is tekinthető metafora (pl. a nap mint égitest) konnotációs terébe vonják a versbeszéd elemeit, s végső soron egységes jelentéskonfiguráció felállításához adnak támpontokat.

A vers jelentésirányait finoman fölfejtő interpretáció pontos meglátása, hogy a versépitmény tetőpontját képezi a 11. szakasz, melynek létfilozófiai kérdéseit – mint azt a szerzői jegyzet is elárulja – jórészt Teilhard de Chardin természetfilozófiai írásai inspirálták, s melynek kissé részletesebb kibontása jobban rámutathatott volna arra az érdekes összefüggésre, mely fennáll a megidézett, természet és tudat összetartozását kifejező mitikus, romantikus és bölcséleti természetképzetek és a Mészöly-vers világképe között. Talán nem túlzás annak állítása, hogy e versszakos érdekes megvilágításba helyezi a panteisztikus színezetű, az egész világmindenségre kiterjesztett teilhardi evolúciótan azon gondolatát, mely szerint az ember megjelenése sem tételez fel isteni beavatkozást, és az élet fölötti, az ómegaponttal való egyesülés is természeti szükségszerűség, az evolúció következménye, azaz a fejlődésnek határozott iránya és kiváltságos tengelye van.

Míg de Chardin szerint az élet megszületése a gondolaté, a tudaté, az éné is – ami egyúttal bizonyítja is, hogy a fejlődésnek van valamilyen értelme,

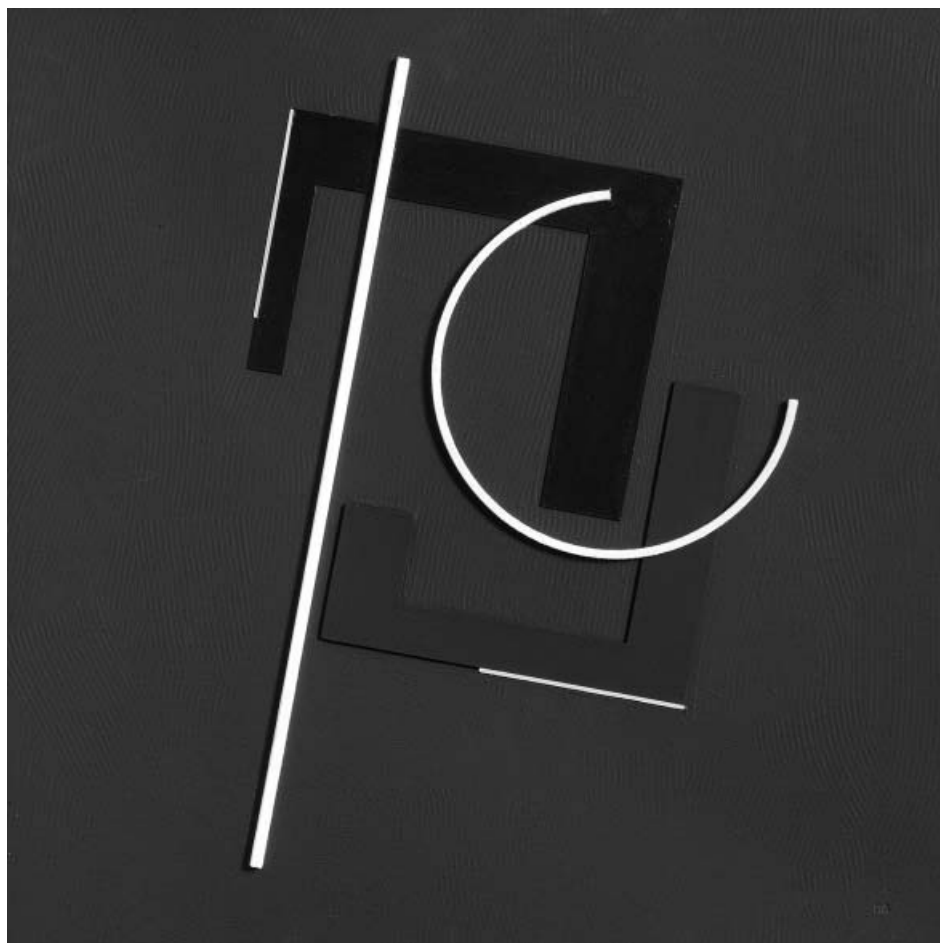
hiszen lehetővé válik önmagunk megismerése –, addig Mészölynél a panteista-panteista gondolkodás sokat ad, de végső soron kevésnek bizonyul a létezés természeti és egyúttal transzcendens, személytelen-személyes mivoltának megértéséhez. Pontosabban: az egész és minden egyes tudatot egyesítő „személyivé váló Világegyetem” léte kérdések sorát nyitja meg az emberben: „vagy oly természetes, hogy személyes vagy, s az / Ok személytelen? Végül is mire kapt a képtelen / evidencia, egyirányú csoda, kibicsaklott logika? / mért nem birkozhat az *élő* kirándulással: / személyesből a személytelenbe bukni át? – vagy volna Ok, mi nem bélyeges rokona a távolodó / Hatásnak? úgy volna igaz, hogy az Ok útravalója / véges, nem tudván, mit ad, s mint nem vesz vissza / magába s csupán te volnál a végtelen: tudván azt is, miféle / az Ok; csak azt nem mitől vagy személyes, s a Minőség mért lenne hűtlen a Mennyiséghez? – kérdezed / és egyre egy-ügyűbben ha nem *volt* szemé-

lyes, / hanem *lett*: / múltó Mutáció csak? Alkalmi Átalakulás? a Személytelen / aszimmetriája? kisbetűs teremtés? nagybetűs Semmiből-lopás?” De Chardin valóságos panteizmusában mintha Isten válna a Mindenségé, Mészöly pedig az ok személytelen volta okán az értelemről fakadó emberi magárahagyatottság tapasztalatát fogalmazza meg. Ezt fejezi ki plasztikusan a természetképből kibomló és természetképpé áttűnő („s csak heversz” ismétlődő sorokkal egybe komponált, a szeretkezést kozmikus képsorokká tágító) erotikus jelenet, melyben az ösztönszféra éppúgy célirányos, ám nem ismert, ezért személytelen célképzete által az ember a determinált létezés részeként, öntudatlan beteljesítőjeként nyilvánul meg. A francia teológustól eltérően a magyar írónál az emberi szellem nem az értelem és misztika összekapcsolásában találja meg a legélesebb áthatolóképességét és életerejét, hanem az értelem és a költői/művészi látomás juttat el a korlátozottság tapasztalatáig. Így a De

Vigny, Heidegger és de Chardin gondolatait egybefogó természetmetaforika a vers tanúsága szerint az ember önértelmezésében központi szerepet tölt be: a természet (illetve ennek képei, szimbólumai, például a pásztor és a ház jelképsége) jelentése és jelenléte hű kifejezője – Mészöly szavaival – az „emberi lét bensőséges kiszolgáltatottságának”.

Végezetül a zárszó előtt olvasható (a költemény függelékét képező) *Óda az Elégia*hoz elemzését éppen ezért nem pusztán a kötet egészét jellemző filológiai pontosság, hanem a vers létösszegző és önmegszólító sajátosságának (többek között a József Attila-reminiscenciával történő) további árnyalása miatt tartom roppant fontosnak és megvilágítónak, mely mellett, hogy koherens zárlatát adja e tartalmas könyvnek, további termékeny szempontokat nyújt az *Elégia* későbbi olvasatai számára is.

(Kalligram Kiadó, 2009)
Radvánszky Anikó

Számunk szerzői

Ágoston Csilla 1988-ban született Kapuváron. Költő. 2007-ben érettségizett a győri Kazinczy Gimnáziumban. Az ELTE pszichológia szakos hallgatója. Önálló kötete: A test és megannyi szilánk (versek, 2010).

Baán Tibor 1946-ban született Rákosligeten. Költő, irodalomtörténész. A győri bencés gimnáziumban érettségizett. Legutóbb megjelent kötetei: Konstelláció. Kollázsok és haikuk (2009); Nagylátószög. Művek, utak, irányok (2010).

Bálint Péter 1958-ban született Debrecenben. Író, esszéista, tanár. Legutóbb megjelent kötete: Utazás és idegenség (2009).

Biczó Gábor 1968-ban született. Filozófus, kulturális antropológus. Az ME BTK kulturális antropológiai tanszékén tanít. Legutóbb megjelent kötete: Hasonló a hasonlónak... Filozófiai és antropológiai vázlat az asszimilációról (2009).

Bíró József 1951-ben született Budapesten. Költő, író, kritikus. Legutóbb megjelent kötete: Mukkeum si (versek, 2009).

Botos Ferenc 1949-ben született Budapesten. Költő. Budapesten él. Legutóbbi kötete: Szélforgó (versek, 2009).

Deák László (1946–2009) Budapesten született. Költő, író, szerkesztő. Legutóbb megjelent kötete: Fogadom ajándékok, idő. Válogatott versek (2010).

Győri László 1942-ben született Orosházán. Költő, az 56-os Intézet könyvtárosa. Legutóbb megjelent kötete: A szó árnyéka (2010).

Horváth Imre 1966-ban született Sopronban. Tanár, irodalmár, a PTE Irodalomtudományi Iskolájának doktorandusza. Írásai 2003-tól tanulmány- és konferenciakötetekben jelennek meg. Kutatási területe elsősorban a dramatikusság és narratív teológia, a teológiai nyelv artikulációja és Hans Urs von Balthasar eszkatológiája.

Jász Attila 1966-ban született Szönyben. Költő, az Új Forrás folyóirat főszerkesztője. Tatán él. Legutóbb megjelent kötete: Alvó szalmakutyák (versek, 2010).

Józsa Emő 1960-ban született Kolozsváron. Költő. Budapesten él.

Juhász Attila 1961-ben született Téten. Költő, kritikus. A győri Révai Miklós Gimnázium tanára. Legutóbb megjelent kötete: Eszkimószín (versek, 2009).

Kalász Orsolya 1964-ben született Dunaújvárosban. Költő, műfordító. Berlinben él. A kortárs magyar költők rendszeres fordítója. Legutóbb alles, was wird, will seinen strauch címmel 2007-ben jelent meg kétnyelvű válogatott verseskötete.

Kántor Péter 1949-ben született Budapesten. Költő, műfordító. Legutóbb megjelent kötete: Megtanulni élni – Versek 1976–2009 (2009).

Karáth Anita 1978-ban született Zalaegerszegen. Költő. Szülővárosában, a Zrínyi Miklós Gimnáziumban tanít.

Kecskeméti Kálmán 1942-ben született Budapesten. Festőművész, forográfus, szerkesztő.

Kemsei István 1944-ben született Kaposváron. Költő. Budapesten él. Legutóbb megjelent kötete: Róka a fűzfán (esszék, 2007).

Kovač, Mirko 1938-ban született Petrovićiben (Jugoszlávia, ma Montenegró). Prózaíró, esszéista, teoretikus. 1991-ig Belgrádban alkotott, de a háborús időkben megfenyegették, irodalmi díjainak legtöbbjét megvonták tőle, ezért Horvátországba költözött, műveit pedig croatizálta. Számos nemzetközi elismerés birtokosa. Munkáit többek között angol, francia,

olasz, svéd, holland, cseh, lengyel nyelvre fordították. Jelenleg Rovinjban él. Magyarul legutóbb megjelent kötete: Város a tükörben. Családi noktürn (2009).

Kovács Krisztina 1976-ban született Békéscsabán. A Szegei Tudományegyetem magyar-történelem-régészet szakán végzett. Jelenleg a Modern Magyar Irodalom Tanszék doktorandusza. Kutatási területe: térelméleti szempontok a '30-as évek prózájában.

Lengyel András 1950-ben született Békéscsabán. Irodalomtörténész. A szegedi Móra Ferenc Múzeum osztályvezetője. Fő kutatási területe a 20. század magyar irodalom- és művelődéstörténete. Legutóbb megjelent kötete: Képzeltet, irás, hatalom – Irodalom- és művelődéstörténeti tanulmányok (2010).

Matzon Ákos 1945-ben született Budapesten. Képzőművész.

Meliorisz Béla 1950-ben született Győrött. Költő. Pécsen él. Legutóbb megjelent kötete: Föld és föld között (versek, 2006).

Mohai V. Lajos 1956-ban született Nagykanizsán. Irodalomtörténész, kritikus. Legutóbb megjelent kötetei: Centrum és periféria (esszék, 2008); Egy szín tónusai (esszék, 2009).

Nagypál István Született 1987-ben, Budapesten. Költő.

Oláh András 1959-ben született Hajdúnánáson. Költő. Mátészalkán tanít. Legutóbb megjelent kötete: Anyagfáradtság (versek, 2010).

Pátkai Tivadar 1947-ben született Sokorópátkán. Költő. Győrött él. Legutóbb megjelent kötete: A kőrifla árnyéka (2008).

Radvánszky Anikó 1973-ban született. A PPKE BTK Magyar Irodalomtudományi Intézetének és a MTA Irodalomtudományi Intézetének munkatársa. Megjelent kötete: „Embernek lenni mindig, minden körülményben”. Tanulmányok Kiczenkó Judit születésnapja alkalmából (szerk., 2008).

Sallai Zoltán 1974-ben született Szombathelyen. Angliában él, a nemek kutatásával foglalkozó tanulmányokat folytat.

Sári László 1950-ben született Budapesten. Filozófus, keletkutató, a Magyar Rádió szerkesztője. Legutóbb megjelent kötetei: A Himalája arca (2001); Reggeli beszélgetések Lin-csi apát kolostorában (1999); Az ifjú Lin-csi vándorlása (2004).

Szentirmai Mária 1953-ban született Komáromban. Költő. Győrött él. Önálló kötete: Kavicsba zárt múlt (versek, 2001).

Tábor Ádám 1947-ben született Budapesten. Író, költő. Legutóbb megjelent kötete: A hurrikán háza (versek, 2009).

Tandori Dezső 1938-ban született Budapesten. Író, költő, esszéista, műfordító. Legutóbb megjelent kötetei: Csodakedd, rémszerda. Tárcák, esszék, tanulmányok 2000–2010 (2010); Úgy nincs, ahogy van (ersek, 2010).

Villányi Dániel 1980-ban született Győrött. A Czuczor Gergely Bencés Gimnáziumban érettségizett. A Színház- és Filmművészeti Egyetem dramaturg–forgatókönyvíró szakos hallgatója.

Wehner Tibor 1948-ban született Sopronban. Író, művésztörténész. Budapesten él. Legutóbb megjelent kötete: Modern magyar szobrászat, 1945–2010 (2010).

Zsille Gábor 1972-ben született Budapesten. Költő, műfordító. Lengyelből és angolból fordít. Legutóbb megjelent kötetei: Gondolj néha Zalalövőre (2005); Bella István (társszerk., 2008); Aki ivott az ég vizéből. Interjú, versek, fotók (társszerző, 2009).

A MŰHELY MEGVÁSÁROLHATÓ AZ ALÁBBI KÖNYVESBOLTOKBAN:

Győr:

Antikvárium (Kazinczy u. 6.),
Koncert Zenemű- és Hanglemezbolt
(Arany J. u. 3.),
Puedlo Könyvesbolt (Aradi vértanúk útja 8.)

Budapest:

Írók Könyvesboltja (Andrássy út 45.),
Gondolat Könyvesház (Károlyi Mihály u. 16.)

Debrecen:

Sziget Könyvesbolt (KLTE)

Hódmezővásárhely:

Petőfi Könyvesbolt (Andrássy u. 5.)

Nyíregyháza:

Kötet Könyvesbolt (Hősök tere 9.)

Pécs:

Zrínyi Miklós Könyvesbolt (Jókai u. 25.)

Sopron:

Cédrus Art Klub (Fő tér 6.),
Fekete Cédrus Könyvkereskedés
(Bünker Rajnárd köz 2.),
Vörös Cédrus Könyvkereskedés
(Mátyás király u. 34/F.)

Szeged:

Bálint Sándor Könyvesbolt (Aradi vértanúk tere 8.),

**Folyóiratunk megrendelhető
a szerkesztőség címén:**

9002 Győr, Pf. 45.

Honlap:

www.gyorimuhely.hu

E-mail:

szerkesztoseg@gyorimuhely.hu

M Ű H E L Y KULTURÁLIS FOLYÓIRAT

Megjelenik kéthavonta
2010. XXXIII. évfolyam, 5. szám

Főszerkesztő:
VILLÁNYI LÁSZLÓ

Szerkesztők:
HORVÁTH JÓZSEF,
MÁRTONFFY MARCELL, SZAKÁL GYULA

Arculat:
KURCSIS LÁSZLÓ

Szerkesztőségi titkár:
SZIKONYA GABRIELLA

T Á M O G A T Ó K :

nka

Nemzeti Kulturális Alap

Nemzeti Kulturális Alap

Győr Megyei Jogú Város Önkormányzata

Győr-Moson-Sopron Megye Önkormányzata

Széchenyi István Egyetem, Győr

Pannon-Víz Zrt. Győr

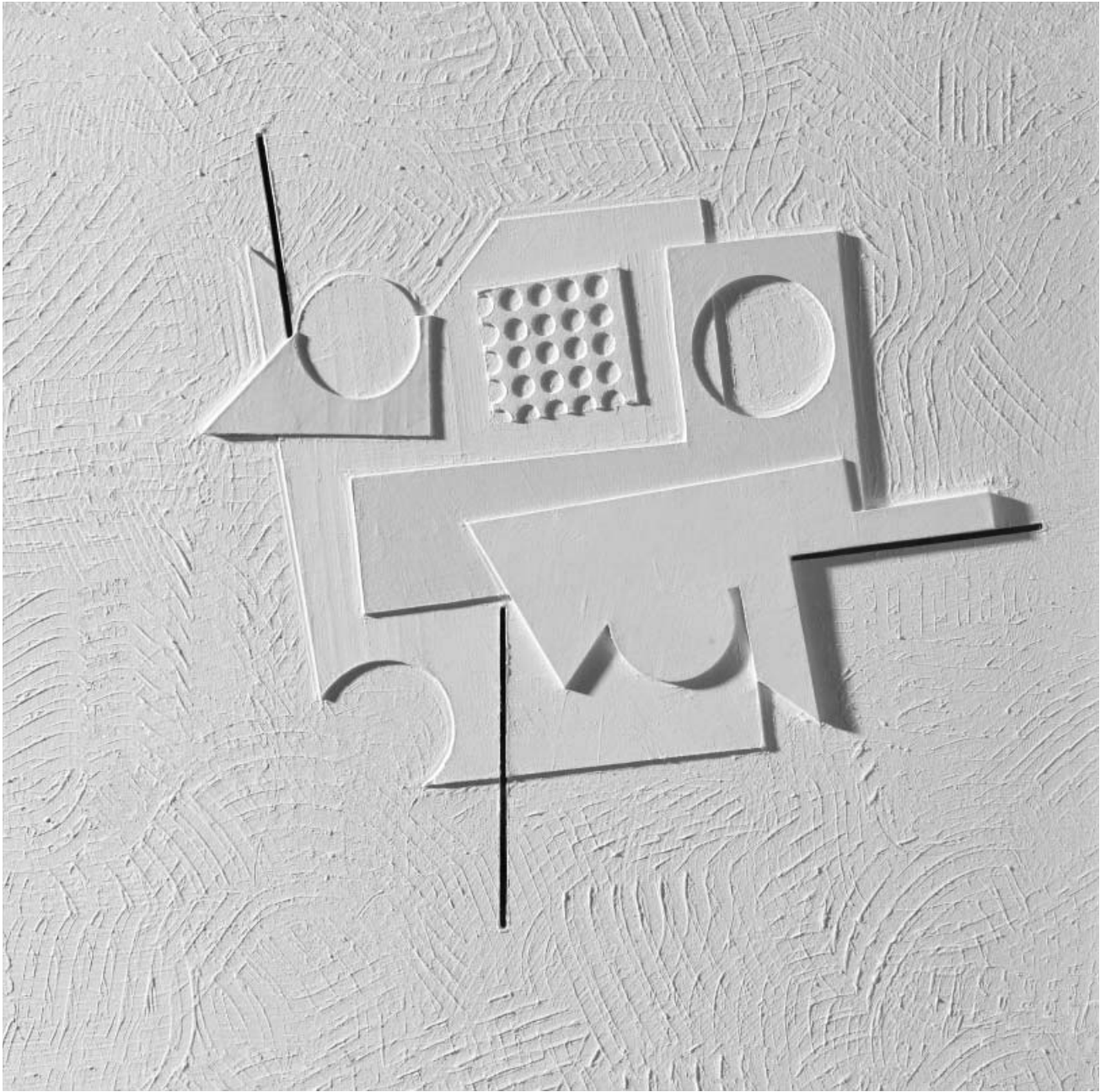
Hungaro-Len Kft. Komárom

Index: 25975 HU ISSN 0138-922 X. A szerkesztőség címe: 9022 Győr, Rákóczi u. 1. Levélcím: 9002 Győr, Pf. 45. Tel./fax: (96) 326-845. E-mail: szerkesztoseg@gyorimuhely.hu. Honlap: www.gyorimuhely.hu. Kiadja: a Műhely Folyóiratkiadó Nonprofit Korlátolt Felelősségű Társaság. A kiadásért felel: Villányi László ügyvezető. Budapesten és vidéken terjeszti a Magyar Lapterjesztő Rt. és a Könyvtárellátó Kht. Előfizetésben terjeszti a Magyar Posta Zrt. Üzleti Ügyfelek Üzletág, Központi Előfizetési és Árusmenedzsment Csoport, 1900 Budapest. Előfizethető az ország bármely postáján, a hírlapot kézbesítőknél, valamint e-mailen: hirlapelofizetes@posta.hu. A befizetéseknél kérjük minden esetben feltüntetni: Műhely c. folyóirat.

Előfizetési díj 2010. évre: 2400,- Ft

Szedés: Szikonya Gabriella • Tördelés: VISIONEXT Vizuális Stúdió, Győr

Nyomás, kötés: PALATIA Nyomda és Kiadó Kft. Győr • Felelős nyomdavezető: Radek József ügyvezető igazgató

MŰHELY

nka

Nemzeti Kulturális Alap

KULTURÁLIS

500,- Ft

FOLYÓIRAT

9770138922000 10005
